

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**TEFSÎRU EBDE'İ'L-BEYÂN Lİ CEMÎ'İ ÂYİ'L-KUR'ÂN
TEFSİRİNİN MERFÛ'ÂT AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Mehmet Nazım EFE
13912004

Danışman
Doç. Dr. Mustafa ÖNCÜ

Diyarbakır 2019

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**TEFSÎRU EBDE'İ'L-BEYÂN Lİ CEMÎ'İ ÂYİ'L-KUR'ÂN
TEFSİRİNİN MERFÛ'ÂT AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Mehmet Nazım EFE
13912004

Danışman
Doç. Dr. Mustafa ÖNCÜ

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Tefsîru Ebde’i’l-Beyân li Cemî’i Âyi’l-Kur‘ân Tefsirinin Merfû‘ât Açısından İncelenmesi” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

05/04/2019

Mehmet Nazım EFE

T.C
DİCLE UNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
DİYARBAKIR

Mehmet Nazım EFE tarafından yapılan “Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân li Cemî‘i Âyi’l-Kur‘ân Tefsirinin Merfû‘ât Açısından İncelenmesi” konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belagâtı Bilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir

Jüri Üyesinin

Ünvanı

Adı Soyadı

Başkan: Doç. Dr. Mustafa ÖNCÜ

Üye : Doç. Dr. M. Cevat ERGİN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Halil AKÇAY

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 05/04/2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../.../2019

Prof. Dr. Nazım HASIRCI
ENSTİTÜ MÜDÜRÜ
(MÜHÜR)

ÖNSÖZ

Hız. Peygamber (s.a.v), “*Yaratan Rabbinin adıyla oku!*”¹ âyetiyle Kur‘ân-ı Kerîm’in ilk muhatabı olduğu gibi onu ashabına açıklayarak aynı zamanda onun ilk müfessiri de olmuştur. Vahiy zincirinin son halkası olan Kur‘ân-ı Kerîm ile ilgili tefsir çalışmaları, onun inişiyile başlamış olup daha sonra bu çalışmalar sahâbe ve tâbiîn döneminde de devam etmiştir. Kur‘ân-ı Kerîm’i açıklamaya yönelik bu çalışmalar her asırda devam etmiş ve günümüze değin süregelmiştir. Hicrî ikinci asrın ortalarına gelindiğinde ise, Kur‘ân’ı dil açısından ele alan “Garîbu’l-Kur‘ân”, “Me‘âni’l-Kur‘ân” ve “İ‘râbu’l-Kur‘ân” gibi çalışmalara rastlamak mümkündür.

İşte bu çalışmalardan biri de Siirt’in önde gelen âlimlerinden Molla Bedruddîn Sancar’ın kaleme aldığı *Tefsîru ebde‘i’l-beyân li cemî‘i âyi’l-Kur‘ân* adlı eserdir.

Asrımızın önemli müfessirlerinden biri olan Molla Bedruddîn, aynı zamanda Hadis, Fıkıh, Akaid-Kelam Siyer ve Arapça dilbilimi gibi çeşitli ilimlerde derin bilgisi olan çok yönlü bir âlimdir. O, söz konusu eserinde nahiv, sarf, lügat ve belâgat ilimleriyle ilgili birçok bilgiye yer vermiştir. Özellikle de âyetleri nahiv açısından değerlendirerek nahiv ilmiyle ilgili geniş bilgi vermiştir.

Çalışmamızda, Molla Bedruddîn’nin *Tefsîru ebde‘i’l-beyân li cemî‘i âyi’l-Kur‘ân* adlı eserini nahiv ilminin merfû‘ât bölümü çerçevesinde değerlendirme gayreti içerisinde olduk.

Çalışmamız giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmamızın kapsamı, işleniş şekli ve kaynaklarının yanı sıra nahiv ilmi hakkında bilgi verilmiştir.

¹ Alak, 96/1.

Birinci bölümde, Molla Bedruddîn Sancar'ın hayatı, ilmî şahsiyeti ve eserleri ele alınmıştır. Hayatı başlığı altında ismi, künyesi, nesebi, doğum yeri ve ailesi hakkında bilgi verilmiştir. İlmî şahsiyeti başlığı altında, ilimî hayatı, hocaları, arkadaşları ve talebeleri ele alınmıştır. Eserleri başlığı altında ise kaleme aldığı eserlere değinilmiştir.

İkinci bölümde, *Tefsîru ebde'i'l-beyân li cemî'i âyi'l-Kur'ân*'da geçen merfû'ât konularıyla ilgili nahiv uygulamaları tespit edilip değerlendirilmiştir.

Sonuç bölümünde ise, bu çalışmada yapılan tespitler ve ulaşılan sonuçlar ana hatlarıyla belirtilmiştir.

Çalışmamın bütün aşamalarında düşünce ve önerileriyle bana yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Mustafa ÖNCÜ'ye, tez izleme komitesinde bulunan ve tezin tashihinde katkılarını esirgemeyen Doç. Dr. M. Cevat ERGİN ve Dr. Öğr. Üyesi Halîl AKÇAY hocalarıma, vakitlerini ayırarak tezimi okuyan değerli arkadaşlarım Arş. Gör. Üveys ATEŞ, Arş. Gör. Abdüssamed KOÇAK ve Arş. Gör. Hakan KUTLU'ya en içten şükranlarımı sunarım.

Mehmet Nazım EFE

Diyarbakır 2019

ÖZET

Molla Bedruddîn, Siirt'in Tillo ilçesinde doğmuş, orada bulunan çeşitli medreselerde dönemin meshur âlimlerinden ders alarak yetişmiş ve daha çok dil ilimlerinde temâyüz etmiş önemli bir âlimdir. Adeta “*Beşikten mezara ilim talep ediniz.*” hikmetli sözünün canlı örneği olan Molla Bedruddîn, hayatı boyunca ilimle ve talebe yetiştirmekle meşgul olmuştur.

Molla Bedruddîn'in kaleme aldığı en önemli eserlerinden biri çalışmamızın konusu olan *Tefsîru ebde'i'l-beyân li cemî'i âyi'l-Kur'ân*'dır. Bu eserde nahiv ilmiyle ilgili uygulamalara yoğun bir şekilde yer verilirken, sarf, lügat ve belâgat gibi diğer Arap diliyle ilgili alt bilim dallarına da yer verilmiştir.

Bu çalışmamızda, Molla Bedruddîn Sancar'ın hayatı, ilmî şahsiyeti ve eserleriyle ilgili bilgi verilmiş, *Tefsîru ebde'i'l-beyân li cemî'i âyi'l-Kur'ân* adlı eseri tanıtılmış ve eserde geçen merfû'ât konularıyla ilgili nahiv uygulamaları tespit edilip değerlendirilmiştir. Ayrıca eserde geçen fâil, nâibu'l-fâil, mübtedâ, haber, kâne ve benzerlerinin ismi ve inne ve benzerlerinin haberi gibi merfû'ât konuları hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Sözcükler

Molla Bedruddîn, Ebde'u'l-Beyân, Nahiv, Sarf, Belâgat, Merfû'ât.

ABSTRACT

Molla Bedruddîn, He was born Tillo in Siirt. He trained by taking lessons from the famous scholars of the period in various madrasas there were, and he is an important scholar who has appeared more in the linguistic sciences. He has been busy about science and educating students throughout his life, so to say Molla Bedruddîn, is symbolic of the wise word that ‘*Request information from the cradle to the grave*’.

One of the most important works of Molla Bedruddîn is the *Tefsîru ebde‘i‘l-beyân li cemî‘i âyi‘l-Kur‘ân* the subject of our study, while the practices related to the science of grammar are given a great deal of attention aslo sub-science branches related to other Arabic languages are included such as sarf, lûgat and belâga, in this work.

In this study was given information about Molla Bedruddîn Sancar's life, scientific personality and his works, his work that *Tefsîru ebde‘i‘l-beyân li cemî‘i âyi‘l-Kur‘ân* was introduced, and the grammar practices related to the subjects merfû‘ât in the book have been identified and evaluated. In addition informations are given about merfû‘ât’s subjects such as subject, null-subject, mübtedâ, haber, ismi of kane and it’s similars and haber of inne and it’s similars.

Keywords

Molla Bedruddîn, Ebde‘u‘l-Beyân, Nahiv, Sarf, Belâgat, Merfû‘ât.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ.....	1
I. KONUNUN KAPSAMI, YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI	2
II. NAHİV İLMİ.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

MOLLA BEDRUDDİN SANCAR'IN HAYATI, İLMİ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1.1. HAYATI.....	11
1.2. İLMÎ ŞAHSİYETİ	12
1.2.1. İlmî Hayatı	12
1.2.2. Hocaları	14
1.2.3. Çağdaşları.....	17
1.2.4. Talebeleri.....	21
1.3. ESERLERİ	24
1.3.1. Bedî'ü'l-beyân li mâ 'asâ en yahfâ fi'l-Kur'ân.....	24
1.3.2. es-Sîretu'z-zâtiyye.....	25
1.3.3. er-Rihelât ilâ'd-diyâri'l-mukaddese	25
1.3.4. Vasiyyet.....	25

1.3.5. Hulâsetu't-tasrîf.....	27
1.3.6. 'Akîdetu'l-mü'min es-sedîde	27
1.3.7. el-Vesâye'l-'aşeru'd-durer li'l-ebnâi'l-'aşereti'l-gurer.....	27
1.3.8. Tefsîru hulâsati'l-beyân li cemî'i âyi'l-Kur'ân	27
1.3.9. Kalâidu'l-cumân 'alâ cîdi Ebde'i'l-beyân.....	28
1.3.10. Tefsîru ebde'i'l-beyân li cemî'i âyi'l-Kur'ân.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

TEFSÎRU EBDE'İ'L-BEYÂN Lİ CEMÎ'İ ÂYİ'L-KUR'ÂN

TEFSİRİNİN MERFÛ'ÂT AÇISINDAN İNCELENMESİ

2.1. MERFÛ'ÂT	40
2.1.1. Fâil	40
2.1.2. Nâibu'l-fâil.....	60
2.1.3. Mübtedâ.....	63
2.1.4. Haber	72
2.1.5. Kâne ve Benzerlerinin İsmi.....	88
2.1.6. İnne ve Benzerlerinin Haberi	95
SONUÇ.....	112
KAYNAKÇA	114

KISALTMALAR

bk.	Bakınız
b.	Bin/ibn
c c	Celle celâluhu
C	Cilt
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
İFAV	İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
İSAM	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
ö.	Ölümü
rh.	Rahimehullah
r a	Radiyellâhu anh
s a v	Sallallahu aleyhi ve sellem
s.	Sayfa
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
tsz.	Tarihsiz
y y	Yayın yeri yok
vd.	Ve diğerleri
vs.	Vesaire

GİRİŞ

Kur‘ân-ı Kerîm, Allah’ın (c.c) insanlığa gönderdiği son ve evrensel mesajdır. Bu kitap, Araplar arasından seçilmiş son Peygamber’e (s.a.v), Arapça olarak indirilmiştir.²

Arapça olarak inen Kur‘ân-ı Kerîm, bu dili en kapsamlı şekilde kullanarak muhataplarını irşâd etmiştir. Ayrıca Kur‘ân Kerîm mu‘ciz (benzerini oluşturmaktan âciz bırakan) olduğu gibi, özlü ifadeler içerdiği için aynı zamanda vecîz bir kitaptır. Anlaşılır bir dil ile indirilmiş olan bu kitap, muhataplarından “âyetlerini iyiden iyiye düşünmelerini”³ istemektedir. İnsanları karanlıktan aydınlığa çıkarmak için indirilen⁴ Kur‘ân-ı Kerîm’in gerçek işlevi, ancak onun doğru anlaşılıp hayata geçirilmesi ile gerçekleşir.⁵

Kur‘ân-ı Kerîm, asr-ı saadetten günümüze kadar geçen süreçte müslümanlar tarafından anlaşılmaya ve tefsir edilmeye çalışılmıştır. Kur‘ân’a yönelik bu tür çalışmalar her dönemde sürdürülmüş ve günümüze değin çok sayıda tefsir yazılmıştır. Bu tefsir çalışmalarından biri de Siirt’in son dönem önde gelen âlimlerinden Molla Bedruddîn Sancar tarafından yazılan “*Tefsîru ebde‘i’l-beyân li cem‘i âyi’l-Kur‘ân*” adlı eserdir. O, bu eserinde Arap dilbiliminin alt dalları olan nahiv, sarf, lügat ve belâgat gibi ilimlere yer verdiği gibi hadis, fıkıh, akaid, kelam, siyer ve kırat gibi ilimlere de yer vermiştir.

² M. Vehbi Dereli, “Arapça’yı Doğru Kullanmanın Kur‘ân’ın Anlaşılmasına Olan Etkisi”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı: 34, 2012, s. 31.

³ Sâd, 38/29.

⁴ İbrahim, 14/1.

⁵ Dereli, “Arapça’yı Doğru Kullanmanın...”, s. 30.

I. KONUNUN KAPSAMI, YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Molla Bedruddîn'in kaleme aldığı en önemli eserlerden biri “*Tefsîru ebde‘i‘l-beyân li cemî‘i âyi‘l-Kur‘ân*”dır. Bu eserin hem rivâyet hem de dirâyet tefsiri olmasının yanında nahiv, sarf, lügât ve belâgat gibi ilimlerle ilgili geniş bilgileri içerdiği için aynı zamanda filolojik tefsir neteliği de taşımaktadır.

“Tefsîru Ebde‘i‘l-beyân li cemî‘i âyi‘l-Kur‘ân Tefsirinin Merfû‘ât Açısından İncelenmesi” adlı çalışmamızda, söz konusu eserin 2016 yılında Hâsemî Yayınevi tarafından basılan son (dördüncü) baskısı göz önünde bulundurulmuştur.

Çalışmamıza konu olan bu eserde nahiv, sarf ve belâgat ile ilgili birçok uygulamalara yer verilmiştir. Bu çalışmamızda söz konusu eserin sadece nahiv yönü ele alınmış, sarf ve belâgat yönlerine değinilmemiştir. Nahiv ilminden de sadece merfû‘ât konuları ele alınıp birtakım değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Çalışmamızın hazırlanma sürecinde genel olarak şu yöntemlere başvurulmuştur: Öncelikle çalışmamıza konu olan “*Tefsîru ebde‘i‘l-beyân li cemî‘i âyi‘l-Kur‘ân*” adlı eser, baştan sona kadar gözden geçirilip merfû‘ât konuları tespit edilmiştir. Daha sonra nahiv ilmiyle ilgili klasik ve günümüzde yazılmış kırka yakın eserden istifade edilerek bu konular sistemli bir şekilde ve anlaşılır bir dille açıklanmıştır. Ardından müellifin merfû‘ât konularıyla ilgili ele aldığı âyetlerin Arapça metinlerine ve meâllerine yer verilmiştir. Meâl olarak ise Diyânet İşleri Başkanlığı’nın hazırladığı çalışmadan istifâde edilmiştir. Meâl verildikten sonra müellifin Kur‘ân-ı Kerîm’de geçen merfû‘âtla ilgili açıklamaları zikredilmiştir. Son olarak da müellifin bu açıklamaları ele alınarak değerlendirilmiştir.

Çalışmamızda nahiv konuları ile ilgili farklı görüşlere de yer verilmiştir. Böylece müellifin Kur‘ân âyetlerini açıklarken hangi nahiv ekolünü tercih ettiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca çalışmamızda, çalışmanın hacmini büyütmemek için “*Tefsîru ebde‘i‘l-beyân li cemî‘i âyi‘l-Kur‘ân*”da yer alan merfû‘ât konularıyla ilgili bütün

uygulamalara yer verilmemiş, yerine göre bazen bir bazen de birkaç örnek verilmiştir.

Öte yandan çalışmamızda yer alan bazı terimlerin açıklamaları dipnotta zikredilmiştir. Merfû‘ât konuları açıklanırken genellikle veciz ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Nadiren de olsa bu çalışmamızda birtakım şiirlere yer verilmiş ve bunlar bazen şiir bazen de nesir olarak tercüme edilmiştir.

II. NAHİV İLMİ

a) Nahiv İlminin Tanımı ve Konusu

Nahiv kelimesi sözlükte, (الْقَصْدُ وَ الطَّرِيقُ) “yön, yol, kasıt, yöntem, tarz ve metot” gibi anlamlara gelir.⁶

Terim olarak ise, (عِلْمٌ بِأَصُولٍ تُعْرَفُ بِهَا أَحْوَالُ الْكَلِمَاتِ الْعَرَبِيَّةِ مِنْ حَيْثُ الْإِعْرَابُ وَالْبِنَاءُ) “Arapça kelimelerin, mu‘rablık ve mebnilik açısından durumlarının kendisiyle bilindiği kuralları (inceleyen) ilim dalı” şeklinde ⁷ veya “Cümleleri illet yönünden inceleyen ilim dalı”, “Cümleleri sağlamlık-bozukluk yönünden inceleyen ilim dalı” vb. şekillerde tarif edilmiştir.⁸

Rivâyetlerin çoğuna göre bu ilme (النحو) “nahiv” denmesinin sebebi, Hz. Ali (ö. 40/661)’nin kelime kısımlarını ve tanımlarını içeren bir sayfayı Ebu’l-Esved ed-Duelî (ö. 69/688)’ye verdiğinde ona, (أَنْحُ هَذَا النُّحُو) “Bu yolda ilerle” demesi veya Ebu’l-Esved’in, gramerle ilgili bazı düşüncelerini ortaya koyduktan sonra öğrencilerine Hz. Ali’ninkine benzer bir tâlimat vermesidir.⁹

Nahiv kavramı, ilk asırlarda sentaksın (nahiv) yanı sıra morfoloji (sarf) ilmini de kapsayacak şekilde “gramer” karşılığı olarak kullanılıyordu. Ancak III. yüzyıla

⁶ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, Dâru sâdır, Beyrut ts., c.15, s. 309; Harun Özel, **Zemahşerî ve Nahiv İlmindeki Yeri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2014), s. 40.

⁷ Mustafâ el-Galâyînî, **Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye**, Mektebetu’l-Asriyye, Beyrut 1994, c. 1, s. 9.

⁸ Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî, **Mu‘cemu’t-Ta‘rîfât**, Dâru’l-fadîle, Kahire ts., s. 202; Ali Bulut, **Sibeveyh’in el-Kitâb’ında Ele Aldığı Bazı Nahiv Konuları, İşleme Yöntemi ve Koyduğu Kurallar**, (Basılmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2003), s. 6.

⁹ İsmail Durmuş, “Nahiv”, **DİA**, İstanbul 2006, c. 32, s. 300.

gelindiğinde bu kavram daha çok sentaks için kullanılırken morfoloji ise “sarf ” adıyla hemen hemen ayrı bir ilim haline gelmişti.¹⁰

Nitekim günümüz dilcileri de gramerdeki bu taksimi aynı şekilde sürdürmüşlerdir. Buna göre sentaks cümle yapısıyla ilgilenirken morfoloji, fiil kök ve çekimlerini, isim ve sıfatların yapılaşlarını, bunların müennes ve çoğullarının yapılaşını vb. hususları konu edinmektedir.¹¹

a. Nahiv İlminin Doğuşu ve Gelişimi

İslam’ın yayılması ve medeniyet kurmasıyla paralel olarak Arap dili de ihtiyaca binaen kendi gramerini oluşturmaya başlamıştır. Cahiliye döneminde Araplar, yabancılarla pek fazla iletişim halinde olmadıklarından ve onlardan fazla etkilenmediklerinden kendi dillerini doğru bir şekilde kullanıyorlardı.¹²

Nitekim bu durum İslâm dinin gelmesiyle ve bu dinin başta Arap toplumunda olmak üzere bölgede yayılması ve Araplar’ın başka milletlerle daha fazla iletişim kurmaları nedeniyle değişmiştir. Özellikle sınır boylarında ve ticâret merkezlerinde yaşayan Arapların kullandıkları dil zamanla yabancıların etkisiyle bozulmaya ve orijinalliğini kaybetmeye başlamıştır. Bu olumsuz durum ise, doğru dilin koruma altına alınması ve öğretilmesi ihtiyacını doğurmuştur.¹³

Öte yandan Arapça gramerinin ortaya çıkmasına sebep olan en önemli etkenlerden biri de fetihler sonucunda artan dil hatalarıdır. Üstelik bu hatalar diğer milletlerle sınırlı kalmamış, gün geçtikçe Araplara da sirâyet etmiştir. Bu ise konuşma dilinin yanı sıra Kur’ân-ı Kerîm okurken bile yanlış okumaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹⁴

¹⁰ Nihad M. Çetin, “Arap”, *DİA*, İstanbul 1991, c. 3, s. 296.

¹¹ Bulut, *Sibeveyh’in el-Kitâb’ında Ele Aldığı Bazı Nahiv Konuları...*, s. 6.

¹² M. Şirin Çıkar, *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler*, İSAM Yayınları, İstanbul 2015, s. 80-81.

¹³ Çıkar, *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler*, s. 81.

¹⁴ Muhammed b. Sellâm el-Cumehî, *Tabakâtu fuhûli’s-şu’arâ’*, Kahire, ts., c.1, s. 13; Bulut, *Sibeveyh’in el-Kitâb’ında Ele Aldığı Bazı Nahiv Konuları...*, s. 7.

İşte tüm bu olumsuzlukların önüne geçmek için ilk olarak, Ebul'l-Esved ed-Duelî tarafından gerek Kur'ân'ın okunmasını kolaylaştırmak gerekse hatalı okuyuşu engellemek amacıyla hareke görevini gören noktalar kullanılmıştır. Ebul'l-Esved tarafından başlatılan bu faaliyet bazı rivâyetlerde nahiv ilminin doğuşu olarak kabul edilirken, bazı rivâyetlerde ise Kur'ân'ın harekelenmesi ile nahvin doğuşunun birbirinden farklı şeyler olduğu belirtilmiştir. Ancak çoğu ilim adamı nahiv ilminin ilk defa doğrudan Kur'ân'ın harekelenmesi ile ortaya çıktığı yönünde görüş sergilemiştir.¹⁵

Her ne kadar bu ilmin esaslarının bizzat Hz. Ali tarafından ortaya konulduğu yönünde rivâyetler bulunsa da onun siyasî çalkantılarla yoğun bir biçimde meşgul olmasından dolayı sadece fikir vermekle yetinmesi bizzat telif işine girişmemiş olması daha mâkul görülmüştür.¹⁶

Nahiv ilminin gelişimi, Basra ve Kûfe ekolüne mensup dilciler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu gelişim Basralı Halîl b. Ahmed ile Kûfeli Ebû Ca'fer er-Ruâsî (ö. 187/803) döneminde başlamış, Kûfeli İbnu's-Sikkît (ö. 244/858) ve Basralı Ebû Osman el-Mâzinî (ö. 249/863) dönemine kadar sürmüştür.¹⁷

Bu dönemde, Basra ekolünden Halîl b. Ahmed, Yûnus b. Habîb, Sîbeveyhi ve Ahfeş el-Evsat (ö. 215/830 ?); Kûfe ekolünden ise Ruâsî, Muâz b. Müslim el-Herrâ (ö. 187/803), Ali b. Hamza el-Kisâî (ö. 189/805) ve Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/822) gibi dil âlimleri, ilmî çalışmalarıyla nahiv ilminin gelişiminde önemli rol oynamışlardır.¹⁸

b. Nahiv İlminin Önemi ve Amacı

İbn Hazm (ö. 456/1064), nahiv ilminin önemine değinirken onun öğrenilmesinin farz-ı kifâye olduğunu, müslümanlar arasında bu ilimi öğrenip insanlara öğretenlerin bulunması gerektiğini, aksi halde tüm müslümanların dinî

¹⁵ Bulut, *Sibeveyh'in el-Kitâb'ında Ele Aldığı Bazı Nahiv Konuları...*, s. 8.

¹⁶ Abdülkerîm Muhammed el-Es'ad, *el-Vasît fî târîhi'n-nahvi'l-'arabî*, Dâru's-şevvâf, Riyad 1992, s. 30; Durmuş, "Nahiv", c. 32, s. 302.

¹⁷ Durmuş, "Nahiv", c. 32, s. 302.

¹⁸ Durmuş, "Nahiv", c. 32, s. 302-303.

açından sorumlu olacaklarını ifade etmiştir.¹⁹ Öte yandan nahiv ve lügat ilimleri bilinmeden islam dininin temel kaynaklarından Kur‘ân-ı Kerîm ve hadisi şeriflerin anlaşılamayacağını söyleyen İbn Hazm, ayrıca bu ilimlerin ihmal edilmemesi gerektiğini, dini ikâme etmek amacıyla bu ilimleri öğrenen kişinin büyük ecir ve sevaba nâil olacağını ifade etmiştir.²⁰

Ayrıca İbn Hazm, bir kimsenin fakîh olabilmesi için nahiv ve lügat ilimlerini bilmesi gerektiğini, aksi takdirde böyle bir kimsenin fetvâ vermesinin caiz olmadığı gibi o kimseden fetvâ istemenin de caiz olmadığını belirtmiştir.²¹

Abdurrahim el-Bure‘î (ö. 803/1400) ise şu beytinde nahiv ilminin Arapçadaki önemine dikkat çekmiştir:

كَلَامٌ بِلاَ نَحْوٍ طَعَامٌ بِلاَ مِلْحٍ وَ نَحْوٌ بِلاَ شِعْرِ ظَلَامٌ بِلاَ صُبْحٍ²²

“Nahivsiz söz, tuzsuz yemeğe, şiirsiz nahiv ise sabahı olmayan geceye benzer.”

İbnu'l-Enbârî (ö. 577/1181), nahiv ilminin amacını açıklarken, nahivden maksadın kıyas yoluyla ekollere göre sözün doğrusunu veya yanlışını tespit etmek olduğunu ve bundaki ölçünün ise Arap dili araştırmalarıyla ortaya konulan kıyas ilmi olduğunu belirtmiştir.²³

Görüldüğü gibi nahiv ilmi, cümlelerin doğruluğunu belirleyen çok hassas bir kıyas ilmidir. Terkipleri analiz etmede, maksadı anlamada kişiye yardımcı olan bir

¹⁹ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelûsî el-Kurtubî, **et-Telhîs li Vucûhi't Tahlîs**, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2003, s. 127.

²⁰ İbn Hazm, **et-Telhîs li Vucûhi't-Tahlîs**, s. 128; Hüseyin Vuruşkan, **Celâleyn Tefsîrinde Nahiv Uygulamaları**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012), s. 15.

²¹ Vuruşkan, **Celâleyn Tefsîrinde Nahiv Uygulamaları**, s. 15.

²² Rifâ‘e Râfi‘î't-Tehtâvî, **el-E‘mâlu'l-Kâmile**, Dâru'ş-Şurûk, Kahire 2010, c. 2, s. 401.

²³ Ebu'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî, **Mensûru'l-Fevâid**, Dâru'r-râid el-‘Arabî, Beyrut 1990, s. 143; Özel, **Zemahşerî ve Nahiv İlmindeki Yeri**, s. 42.

araçtır. Bu açıdan temel olması itibariyle ve kendisine duyulan ihtiyaçtan dolayı bütün dil ilimlerinin en başında gelmektedir.²⁴

c. Nahiv Odaklı Dil Mektepleri

İslâm fetihlerinin genişlemesiyle Arap olmayan unsurların İslâmiyet'i kabul edip Araplarla beraber yaşamaları sonucunda Arapça'nın kullanımında birtakım hataların ortaya çıkmasına ve Kur'ân kıraatinde bazı yanlış okuyuşlara yol açtığını ifade etmiştik. Bu kötü gidişatı önlemek ve yeni Müslüman olanlara doğru Arapça'yı öğretmek için Arapça gramer kurallarının tesbitine dair ilk çalışmalar I. yüzyılın ikinci yarısında Basra'da başlamış, yaklaşık bir asır sonra da Kûfe'de kendini göstermeye başlamıştır.²⁵

1. Basra Mektebi

Nahiv ilminin en eski ekolü Basra ekolüdür. Basra'da doğmuş olan Ebu'l-Esved ed-Duelî, bu ekolün kurucusu sayılmaktadır. İlmî çalışmalarını bu şehirde sürdürmüş olan Ebu'l-Esved, nahvin bazı esaslarını tespit ettiği için ilim çevreleri tarafından nahiv ilminin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Ebu'l-Esved'in vefatından sonra nahiv çalışmaları öğrencileri tarafından yine bu şehirde sürdürülmüştür. Bu bakımdan Basra şehri, Arap gramerinin doğduğu yer olarak kabul edilmektedir.²⁶

Dil çalışmalarının Basra'da başlamış olmasında, bu şehrin yabancı kültür ve düşüncesinin yanı sıra Yunan felsefesi ve Aristo mantığıyla olan ilişkisinin ileri düzeyde olması gibi faktörler önemli rol oynamıştır.²⁷

Bu ekole mensup bazı önemli nahiv âlimlerinden şu isimleri zikredebiliriz: Ebu'l-Esved ed-Duelî, el-Hâlil b. Ahmed, Sîbeveyhi, Halef el-Ahmer (ö. 180/796 ?),

²⁴ Özel, **Zemahşerî ve Nahiv İlmindeki Yeri**, s. 42.

²⁵ Hulusi Kılıç, "Kûfîyyûn", **DİA**, İstanbul 2002, c. 26, s. 345.

²⁶ Mehmet Kahraman, **İbn Rüşd ve ed-Darûriyyu fî Sınâ'atî'n-Nahv**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014 Sivas), s. 5.

²⁷ Şevkî Dayf, **el-Medârisu'n-Nahviyye**, Dârü'l-Me'ârif, Mısır 2005, s. 15; Ahmet Şen, **Muhammed Hayr el-Hulvânî'nin Nahivde Yenilikçi Yaklaşımları**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010), s. 10-11.

Kutrub (ö. 210/825), Ebû ‘Ubeyde el-Ahfeş, Ebû Zeyd el-Ensâri (ö. 215/830), el-‘Asma‘î (ö. 216/831), el-Mâzinî (ö. 249/863), el-Muberred (ö. 286/900), ez-Zeccâc (ö. 311/923), İbnu’s-Serrâc (ö. 316/929), İbn Dureyd (ö. 321/933), es-Sîrâfî (ö. 368/979). Bunlardan el-Hâlil b. Ahmed, *Kitâbu’l-‘Ayn* adındaki ilk Arapça sözlüğü telif etmiştir. Sîbeveyhi ise, gramer alanında yazılmış ilk eser olarak sayılan *el-Kitâb*’ı yazmıştır.²⁸

2. Kûfe Mektebi

Kûfe’deki ilk gramer çalışmaları Basra’ya göre yaklaşık bir asır sonra başlamıştır. Bu dil mektebinin ilk temsilcileri de aslında Basralı dilcilerin öğrencileri olup bu şehirdeki eğitimlerinden sonra Kûfe’ye dönmüş ve ilk çalışmalarını burada başlatarak Kûfe dil mektebinin oluşmasına öncülük etmişlerdir.²⁹

Önceleri Basrîlerden faydalanarak yetişen kûfîler, daha sonra (II. yüzyıl sonlarında) ayrı bir grup oluşturarak rekabet duygusunun etkisiyle hararetli bir çalışma içine girmiştir. Kûfe mektebi, bu yüzyılın sonlarına doğru Kisâî (ö. 189/804) ve Ferrâ (ö. 207/822) ile Basra mektebinden tamamen bağımsız hale gelmiştir. Özellikle Ferrâ tarafından ortaya konan özgün terimler, kurallar ve ölçülerle Kûfe grameri büyük bir gelişme göstermiş ve böylece Kûfe mektebinin gerçek lideri Ferrâ sayılmıştır.³⁰

Bu ekolün önemli temsilcilerinden bazıları ise şunlardır: Ebû Ca‘fer er-Ruâsî (ekolün ilk kurucularından sayılır), Muaz el-Harrâ, Kisâî, el-Ferrâ, İbn Keysân (ö. 299/911), Sa‘leb (ö. 291/904), Ebû Amr eş-Şeybânî (ö. 213/828 ?), İbnü’s-Sikkât (ö. 244/858), Ebû Bekr b. el-Enbârî (ö. 328/940), Mufaddâl ed-Dabbî (ö. 178/794 ?).³¹

²⁸ Ahmet Kâzım Ürün, **Klasik Arap Edebiyatı**, Çizgi Kitapevi, Konya 2015, s. 146.

²⁹ Özel, **Zemahşerî ve Nahiv İlmindeki Yeri**, s. 54.

³⁰ Kılıç, “Kûfiyyûn”, s. 345.

³¹ Sevim Özdemir, **Ebû Ali el-Fârisî ve Nahiv İlmindeki Yeri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 1996), s. 13-15; Ürün, **Klasik Arap Edebiyatı**, s. 146.

3. Bağdat Mektebi

Hicri IV. asra gelindiğinde Bağdat ekolü nahve dair incelemelerinde ve yazdıkları kitaplarda yeni bir metot geliştirdi. Bu Basra ekolünün yanında Kûfe ekolünün görüşlerinden de istifade eden, onlardan kendilerine uygun olanları seçen bir metottu. Bağdat ekolü her iki ekolün de görüşlerini alıyor ve her iki ekolün de yazdıkları eserlerden yararlanıp, onlarda derinleşiyorlardı. Böylece burada nahivle ilgili yeni görüşlere ulaşıyor ve yeni bir metotla konuları ele alıyorlardı.³²

İlk temsilcileri el-Muberred ve Sa'leb olarak kabul edilen bu ekol genelde şu şekilde sınıflandırılmıştır:

- a) Basra mektebinin etkisinde olanlar
- b) Kûfe mektebinin etkisinde olanlar
- c) Her iki mektebin de etkisinde olanlar

Birinci grupta Basralıların, ikinci grupta Kûfelilerin görüşü ağır basarken, üçüncü grupta ise söz konusu iki grubun aşırı tutumlarından uzak, aynı zamanda onların karışımından oluşmuş orta bir yol ve yeni bir metot takip edilmiştir.³³

Bağdat ekolüne mensup önemli şahsiyetlerden bazıları şöyledir: İbnu's-Şecerî (ö. 542/1148), Ebu'l-Berekât İbnu'l-Enbârî (ö. 577/1181), Ebu'l-Bekâ el-'Ukberî en-Nahvî ed-Darîr (ö. 616/1219), Ya'îş b. Ali b. Ya'îş (ö. 643/1245), er-Radî el-Esterabâdî (ö. 686/1287), Zemahşerî (ö. 538/1144).³⁴

4. Endülüs Mektebi

Endülüs'e nahiv ilmi, el-Kisâî ve el-Ferrâ'nın öğrencisi Cûdî b. 'Usmân el-Mevrûrî (ö. 198/813) tarafından götürülmüştür. Günümüz yazar ve araştırmacıları, Endülüs'te tam anlamıyla bir nahiv ekolünün kurulup kurulmadığı hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bunlardan bazıları Endülüste yeni bir ekolün kurulmadığını, var olan

³² Ayşe Tokay, **Nahiv Disiplininin Doğuşu ve Felsefi Arka Planı**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2006), s. 135.

³³ Özel, **Zemahşerî ve Nahiv İlmindeki Yeri**, s. 67.

³⁴ Tokay, **Nahiv Disiplininin Doğuşu ve Felsefi Arka Planı**, s. 138.

ekolün ise taklitçi bir zihniyetle doğudaki dil ve gramer çalışmalarını izleyerek onlara uyduklarını iddia ederken diğer bazıları da burada yeni bir ekolün kurulduğunu ve bu ekolün diğer ekollerin etkisinden kurtularak dil konusunda önemli çalışmalar yaptığını savunmuşlardır.³⁵ Bu ekolün önde gelen temsilcilerinden olarak İbn Mada el-Kurtubî, İbn Usfûr, İbn Mâlik ve Ebu Hayyân el-Gırnâtî gibi âlimler sayılabilir.³⁶

5. Mısır Mektebi

Diğer ekollerin çalışmalarını örnek alarak onların izinde giden Mısır ekolü, bu ekollere ait görüş ve içtihatların kitaplar halinde günümüze ulaşmasını sağlamıştır.³⁷ Mısır, nahiv ile oldukça erken bir tarihte Ebu'l-Esved'in öğrencisi Abdurrahmân b. Hürmüz (ö. 117/735)'ün oraya gitmesiyle tanışmıştır. Mısırdaki gerçek anlamda Arapça gramerine dair ilk çalışma ise, hicri III. yüzyılda Vellâd b. Muhammed et-Temîmî (ö. 263/876) tarafından başlatılmıştır. Kaynaklarda, Vellâd'ın çalışmalarından önce Mısır'da nahiv ilmiyle ilgili kayda değer çalışmaların yapılmadığı ifade edilmiştir. III. asırda yaşamış Mısır'ın önde gelen dilcilerinden biri de Ahmed b. Ca'fer ed-Dîneverî (ö. 289/902)'dir. Bu dönemin diğer önemli bir nahivcisi ise Sîbeveyhi'nin *el-Kitab* adlı eserini Mısır'a ilk nakleden Muhammed b. Vellâd (ö. 298/910)'dır.³⁸ Öte yandan nahiv ilminde önemli eserler bırakan, İbn Ya'îş, İbnü'l-Hâcib ve İbn Hişâm gibi âlimler de bu ekolün önde gelen mensuplarından sayılmaktadırlar.³⁹

³⁵ Aydın Yıldırım, **Endülüs'te Arap Dili Çalışmaları**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2007), s. 25.

³⁶ Ürün, **Klasik Arap Edebiyatı**, s. 147.

³⁷ Yıldırım, **Endülüs'te Arap Dili Çalışmaları**, s. 23.

³⁸ Kahraman, **İbn Rüşd ve ed-Darûriyyu fî Sınâ'ati'n-Nahv**, s. 15; Ürün, **Klasik Arap Edebiyatı**, s. 147.

³⁹ Ürün, **Klasik Arap Edebiyatı**, s. 147.

BİRİNCİ BÖLÜM

MOLLA BEDRUDDİN SANCAR'IN HAYATI, İLMİ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1.1. HAYATI

Molla Bedruddîn Sancar, Şubat 1925 (1343) tarihinde Siirt'in Tillo ilçesinde dünyaya geldi ve orada yetişti.⁴⁰ Künyesi “Ebu'l-Berekât”tır. Babası Muhammed Dervîş, dönemin gavsı ve kutbu sayılan Şeyh İsmail Fakîrullah (ö. 1147/1734) hazretlerinin torunu olup nesli Hz. Abbâs (ö. 32/653)'a dayanmaktadır.⁴¹

Annesinin ismi Ğaniyye'dir. Sâliha ve âlicenap bir şahsiyet olan annesi, İsmail Fakîrullah'ın torunlarından Molla Muhammed'in kızıdır.⁴² Bu bilgiler ışığında Molla Bedruddîn'in hem baba hem de anne tarafından neslinin İsmail Fakîrullah'a dayandığı anlaşılmaktadır.

Molla Bedruddîn, 1948 yılında hocası Molla Halîl (ö. 1410/1990)'ın kızı Âişe ile evlenerek, Muhammed Cemâleddîn, Munîre, Muhammed Celâleddîn, Muhammed Nureddîn, Mü'mine, Muhammed Abdulhakîm, Muhammed Dervîş, Ğaniyye ve Muhammed Abdulvahhâb adında çocukları dünyaya gelmiştir.⁴³ 1976'da eşinin ağır bir hastalığa yakalanıp vefat etmesi üzerine, Tillo'nun Bânihimbil (Kargacık) köyünden Şeyh Muhammed'in kızı Hanife'yle evlenmiştir. Bu evlilikten de Zemzem, Muhammed Mekkî, Muhammed Medenî, Muhammed Mahmûd ve Nefîse

⁴⁰ Molla Bedruddîn Sancar, **es-Sîretu'z-Zâtiyye**, Şefkat Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 3.

⁴¹ Sancar, **es-Sîretu'z-Zâtiyye**, s. 3.

⁴² Sancar, **es-Sîretu'z-Zâtiyye**, s. 4.

⁴³ Sancar, **es-Sîretu'z-Zâtiyye**, s. 21-30.

adlı çocukarı dünyaya gelmiştir.⁴⁴ Molla Bedruddîn hâlen hayatta olup Siirt merkezde bulunan “el-Fahr Medresesi”nde ders vermektedir.

1.2. İLMÎ ŞAHSİYETİ

1.2.1. İlmî Hayatı

Molla Bedruddîn henüz beş yaşında iken ailesi Kur‘ân-ı Kerîm’i öğrenmesi için onu Molla Süleyman el-Fakîrî’nin yanına göndermiştir. Daha sonra onu Tillo’nun önde gelen âlimlerinden (aynı zamanda halasının oğlu olan) Molla Halîl (ö. 1410/1990)’in yanına göndererek orada Kur‘ân-ı Kerîm’in yanı sıra *Mevlid* ve Erzurumlu İbrahim Hakkı (ö. 1194/1780) hazretlerinin inanç esaslarıyla ilgili yazmış olduğu *el-Akîde* adlı eserini okumuştur.⁴⁵

Sekiz yaşına geldiğinde ilkokula başlamış ve üç yıl okumuştur. Bu süreçte okul eğitimini gören Molla Bedruddîn aynı zamanda hocası Molla Halîl’in yanında medrese eğitimine devam ederek hocasında *Gâyetu’l-İhtisâr*’ın (Şâfiî fikhî) yanı sıra sarf veya nahiv ilmine dair yazılmış *Binâ*, *el-‘İzz fî’t-taşrîf*, *el-‘Avâmilu’l-Curcânî*, *ez-Zurûf*, *et-Terkib*, *Sa’dullâh es-Sağîr* ve *Şerhu’l-Muğnî es-sağîr* gibi eserleri okumuştur.⁴⁶

On üç yaşına geldiğinde Kîvuğ köyüne gitmiş ve orada bulunan dönemin meşhur âlimlerinden Molla Muhammed ed-Dirşevî’nin yanında dört ay gibi bir süre kalarak kendisinden *Şerhi’l-Muğnî es-Sağîr* kitabının bazı bölümlerini okumuştur. Daha sonra Tillo’ya hocası Molla Halîl’in yanına dönen Molla Bedruddîn, hocasının nezaretinde *et-Teftâzânî* (ö. 792/1390)’nin sarf ilminde yazmış olduğu *Şerhu’t-Tasrîfi’l-‘İzzî* adlı eserini okumuştur.⁴⁷ Bu eserin bir kısmını okuduktan sonra Eruh’un Nîvila köyüne gitmiş ve orada bulunan yörenin önde gelen âlimlerinden Molla Yahyâ en-Nîvilî (ö. 1960)’den beş ay ders alarak söz konusu eseri bitirmiştir. Daha sonra tekrar Tillo’ya dönmüş ve oranın seçkin âlimlerinden Molla Abdulazîz el-Fakîrî’nin gözetiminde Şemseddin Sivâsî (ö. 1006/1597)’nin *Hallü me’âkîdi’l-*

⁴⁴ Sancar, *es-Sîretu’z-Zâtiyye*, s. 37-38.

⁴⁵ Sancar, *es-Sîretu’z-Zâtiyye*, s. 6.

⁴⁶ Sancar, *es-Sîretu’z-Zâtiyye*, s. 7-23.

⁴⁷ Sancar, *es-Sîretu’z-Zâtiyye*, s. 11.

Kavâ'id adlı eserini okumuştur. Ardından babası onu Siirt'in meşhur âlimlerinden Molla Halîl es-Si'irdî (1754-1843)'nin⁴⁸ torunu Molla Abdulhakîm (ö. 1385/1956)'in yanına göndermiştir. Ancak Molla Abdulhakîm onu Halenzeli Molla Celâl'e yönlendirerek orada okumasını istemiştir. Bunun üzerine Molla Celâl'in yanına giden Molla Bedruddîn, kendisinden *Sa'dullâh el-Kebîr* kitabının bir kısmını okuduktan sonra Molla Abdulhakîm'in yanına gitmiş ve orada söz konusu kitabın kalan kısmını da okuyarak bitirmiştir.⁴⁹

Öte yandan hocası Molla Abdulhakîm'in yanında *Molla Câmi*'nin yanı sıra mantık, vaz', münâzara, belâgat, kelim ve usûlu'l-fıkıh gibi ilimlerle ilgili bazı eserler okuduktan sonra kendisinden ilmî icâzet almıştır.⁵⁰ 1944 yılında hocası Molla Abdulhakîm'in yanında eğitim görürken Nurşin'in Demirci köyüne gitmiş ve orada bulunan Şeyh Ziyaeddîn'nin torunu Şeyh Nâsır'ın yanında iki ay gibi bir süre kalarak *Abdugafûr* ve *Abdulhakîm*'den (*Molla Câmi*'nin haşiyeleri) bazı bölümler okumuştur.⁵¹

Molla Bedruddîn medresede eğitim görürken sadece ilimle uğraşmamış aynı zamanda hem hocasının hem de ailesinin gündelik işlerini yaparak onlara hizmet etmiştir. O bu hizmetlerini şöyle anlatmaktadır:

“Medresede hocam Molla Abdulhakîm'in yanında ilim tahsîl ederken Cuma günleri eve gelir ve ev işlerinde (babam hasta ve yaşlı olduğu için) aileme yardım ederdim. Duruma göre bazen üzüm bağında çalışır, bazen de ot, buğday vs. biçerdim. Ayrıca medresede iken hocam Molla Abdulhakîm'e hizmet etmekten de kaçınmazdım. Yeri geldiğinde alışverişini yapar, üzüm bağında çalışır ve diğer işlerini yapardım. Hatta öğretmek için defalarca buğdayını Halenze'den Siirt'teki değirmene eşek sırtında götürdüğüm olmuştu. Nitekim kendisine yaptığım bu tür

⁴⁸ Bitlis'in Hizan ilçesinin Kulpik (Süttaş) köyünde dünyaya geldi. Nesebi Hz. Ömer'e dayandığı için Ömerî, doğum yerine nisbetle Hizânî, hayatının büyük bölümünü geçirdiği şehre nisbetle de Siirdî olarak anılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Ömer Pakiş, “Molla Halil Siirdî”, *DİA*, İstanbul 2005, c. 30, s. 250.

⁴⁹ Sancar, *es-Sîretu'z-Zâtiyye*, s. 12.

⁵⁰ Hâmid Mahmûd 'Azîz, *eş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fî't-Tefsîr*, (Basılmamış Doktora Tezi, Cinân Üniversitesi Edebiyat ve Beşerî İlimler Fakültesi, Lübnan 2018), s. 38.

⁵¹ Sancar, *es-Sîretu'z-Zâtiyye*, s. 16.

hizmetlerden ve bana karşı olan aşırı sevgisinden dolayı hocam bana “Ebu’l-Berekât” künyesini vermişti. Allah’a (c.c) hamd olsun, hayatım boyunca bunun faydasını gördüm.”⁵²

Molla Bedruddîn, icâzet aldıktan sonra Tillo’da bulunan ve dedesi Şeyh Mustafa el-Fânî’ye ait “el-Mustafaviyye Medresesi”nde ders vermeye başlamıştır. Orada ders verdiği sırada Tillo Ulu Camii’ne İmam-Hatip olarak atanmıştır. Bu medresede on beş yıl kadar ders verdikten sonra görevinin Siirt Ulu Camii’ne çıkması üzerine tedrîsât faaliyetlerine caminin yakınında bulunan “el-Fahr Medresesi”nde devam etmiştir.⁵³

Günümüzde hâlen bu medresede ders verip ilmî faaliyetlerini sürdüren Molla Bedruddîn, 1995’ten bu yana talebeleriyle birlikte yaz mevsimlerinde (Siirt’te havaların sıcak olması sebebiyle) Van’ın Gürpınar ilçesine bağlı Mîjingir (Aşağıkaymaz) köyüne gider ve orada bulunan medresede üç ay kadar kalarak ilmî faaliyetlerini sürdürür.⁵⁴

1.2.2. Hocaları

Ebu’l-Berekât’ın sarf, nahiv, mantık, vaz‘, münâzara, belâgat, tefsir, hadis, fıkıh ve kelam gibi çeşitli ilimlerde sivrilip önemli bir yere gelmesinde kendisinin ilim yolunda sarfettiği onca gayret ve çabaların etkisi yadsınamaz. Ancak kanaatimizce onun söz konusu ilimlerde temayüz edip söz sahibi olmasında etkili olan temel faktör, Molla Halîl el-Fakîrî, Molla Muhammed ed-Dirşevî, Molla Yahyâ en-Nîvilî, Molla Abdulazîz el-Fakîrî ve Molla Abdulhakîm gibi dönemin önde gelen âlimlerinden ders almasıdır.

1.2.2.1. Molla Halîl el-Fakîrî (ö. 1410/1990)

1895 yılında Tillo’da doğdu. Babasının ismi Şeyh Süleyman olup nesebi Şeyh İsmail Fakîrullah’a dayanmaktadır. Molla Bedruddîn ile aynı soydan gelen

⁵² Sancar, *es-Sîretu’z-Zâtiyye*, s. 14-15.

⁵³ Sancar, *es-Sîretu’z-Zâtiyye*, s. 27-35.

⁵⁴ Sancar, *es-Sîretu’z-Zâtiyye*, s. 39.

Molla Halîl, Tillo ve çevresinde bulunan birçok âlimin yetişmesinde önemli rol oynamıştır.⁵⁵

Molla Bedruddîn, hocası Molla Halîl'in yanında Kur'ân-ı Kerîm'in yanı sıra sarf, nahiv ve ferâiz ilimleriyle ilgili bazı eserler okumuştur. O, hocasından bahsederken yaklaşık olarak bir asır yaşadığını ve bütün hayatını Kur'ân'a ve İslâm dinine hizmet ederek geçirdiğini belirtmiştir. Siirt'in önde gelen âlimlerinden Şeyh Müşerref de Molla Halîl ve çocuklarının Kur'ân-ı Kerîm'e olan hizmetlerinden söz ederken şu ifadelere yer vermiştir:

سَلَامٌ عَلَى الْمَوْلَى الْخَلِيلِ وَوُلْدِهِ فَقَدْ خَدَمُوا الْقُرْآنَ آيَةً خِدْمَةٍ

*“Selam olsun efendi(miz) Halîl ve evlatlarına! Ne büyük hizmetleri oldu o yüce Kur'ân'a!”*⁵⁶

Kur'ân-ı Kerîm'e ve İslam dinine hizmet etmeyi kendisine prensip edinmiş olan bu büyük zât, 5 Mayıs 1990'da 95 yaşında iken rahmet-i rahmana kavuşmuştur.⁵⁷

1.2.2.2. Molla Muhammed ed-Dirşevî

Molla Bedruddîn'in önde gelen hocalarından bir diğeri ise dönemin meşhur âlimlerinden Molla Muhammed ed-Dirşevî'dir. O hocasından bahsederken onun Siirt'in Botan bölgesinde bulunan Kivuğ köyünde yaşadığını, on üç yaşında iken ilminden istifade etmek için yanına gittiğini ve orada dört ay gibi bir süre kalarak kendisinden *“Şerhu'l-Muğnî es-Sağîr”* kitabının bir bölümünü okuduğunu ifade etmiştir.⁵⁸

⁵⁵ 'Azîz, eş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fi't-Tefsîr, s. 37-38.

⁵⁶ 'Azîz, eş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fi't-Tefsîr, s. 37.

⁵⁷ 'Azîz, eş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fi't-Tefsîr, s. 37-38.

⁵⁸ Sancar, es-Sîretu'z-Zâtiyye, s. 11.

1.2.2.3. Molla Yahyâ en-Nîvilî (ö. 1960)

1880 yılında doğmuştur. Babasının ismi Molla Mahmud'tur. Hayatını ilim ve irşada adanmış olan Molla Yahyâ'nın aynı zamanda Molla Bedruddîn ve Şeyh Abdurrahman eş-Şâvirî (ö. 1974) gibi yörede önde gelen birçok âlimin yetişmesinde büyük etkisi olmuştur. Molla Yahyâ'nın ilmi hayatıyla ilgili araştırma yaparken onun herhangi bir eserinden söz edildiğine dair bir bilgiye rastlamadık. Kanaatimizce onun eser vermemesinin (en önemli) nedeni, aynı şekilde bölgedeki diğer ilim erbabında da hâkim olan, “eser vermekten ziyade tedrisat ve irşâd faaliyetleriyle uğraşmak” düşüncesidir. Sözünü ettiğimiz Allah dostu bu zât 1960 yılında 80 yaşında vefat etmiştir.⁵⁹

1.2.2.4. Molla Abdulazîz el-Fakîrî

Molla Bedruddîn'nin kendilerinden istifade ettiği hocalarından biri de Molla Abdulazîz el-Fakîrî'dir. O, hocası Molla Yahyâ'nın yanında beş ay gibi bir süre kaldıktan sonra Tillo'ya dönmüş ve Molla Abdulazîz'in yanına giderek kendisinden “*Hallu me‘âkidi'l-Kavâ'id*” kitabını okumuştur.⁶⁰

1.2.2.5. Molla Abdulhakîm (ö. 1385/1956)

Siirt'in önde gelen âlimlerinden biridir ve Ebu'l-Hikem künyesiyle meşhur olmuştur. Babası Molla Hasan, Siirt'in ileri gelen âlimlerinden Molla Halîl es-Si'irdî'nin torunudur. İlmiyle âmil, züht ve takva sahibi olan Molla Abdulhakîm, Molla Bedruddîn'in yanı sıra Şeyh Müşerref ve Molla Burhaneddîn gibi Siirt'in önde gelen âlimlerinin üstâdı addedilmektedir. Her ne kadar birçok eser üzerine haşiye yazmış, bir kısmını ise tahkîk etmiş olsa da yöredeki diğer ilim ehli gibi o da te'liften ziyade irşâd ve tedrisât faaliyetleriyle meşgul olmuştur. Molla Bedruddîn'in

⁵⁹ ‘Azîz, eş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fi't-Tefsîr, s. 38.

⁶⁰ Sancar, es-Sîretu'z-Zâtiyye, s. 12.

ilimlerinden istifade edip feyz aldığı hocalarının başında gelen⁶¹ Molla Abdulhakîm, hicri 1385 yılının Rabî‘u’l-evvel ayında vefat etmiştir.⁶²

1.2.3. Çağdaşları

Molla Bedruddîn’in, daha küçükken medresede tanışıp günümüze dek dostluğunu sürdürdüklerinin yanında, kendileriyle daha sonra tanışıp dostluk kurduğu ve zamam zaman görüştüğü çağdaşları da olmuştur. Bunların çoğunluğu ise, Siirt ve çevresinde yaşayan ve çeşitli medreselerde ders vererek kendileri misali yarının âlimlerini yetiştiren şahsiyetlerden oluşmaktadır.

1.2.3.1. Şeyh Mustafa Kemâleddîn en-Nakşibendî (ö. 1986)

1888 (1305) yılında Erbil’in Herşem köyünde dünyaya geldi. Nakşibendî tarikatına mensup olup daha çok “Kemâleddîn” lakabıyla bilinmektedir. Babasının ismi Ebû Bekir’dir. Şeyh Mustafa, temel dînî eğitimini, âlim ve takva sahibi olan babasının yanında almıştır. Sonraki senelerde ailesiyle birlikte Halepçe’ye bağlı Tavîle köyüne yerleşmiştir. Babası orada bulunan Mevlâna Hâlid el-Bağdâdî (ö. 1242/1827)’nin önde gelen müridlerinden Şeyh Osman Sirâceddîn’e intisap ederek kendisinden irşâd icâzeti almıştır. Daha sonra babasıyla birlikte kendi köyüne (Herşem’e) dönmüş ve oradaki halkın Nakşibendî tarikatına girmesi için irşâd faaliyetlerine başlamıştır.⁶³

Babası zamanla “Gıyâsuddîn” lakabını alarak bölgenin tanınmış âlim ve müridlerinden biri olmuştur. Oğlu Şeyh Mustafa ise bu süreçte babasının yanında aklî ve naklî ilimleri okuyarak kendisini geliştirmiş ve babasının bir seferinde hac farzasını yerine getirmek için gittiği Mekke’de bir yıldan fazla kalması üzerine, Erbil’in önde gelen âlimlerinden Şeyh İbrahim ed-Dûğramacî’nin yanında belâgat ve mantık ilimlerini okumuştur. Daha sonra Kerkük’te bulunan Molla Ali Hikmet

⁶¹ Zira Molla Bedruddîn, *Molla Câmi*’nin yanı sıra mantık, vad‘, münâzara, beyân, meânî, akâid ve usul gibi ilimleri söz konusu hocasında okumuş ve ondan ilmî icazet almıştır. Geniş bilgi için bkz. Molla Bedruddîn Sancar, *Tefsîru Ebde‘î’l-Beyân li Cemî‘i Âyi’l-Kur‘ân*, el-Mektebetu’l-Hâşemiyye, Beyrut 2016, s. 38.

⁶² ‘Azîz, *eş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fî’t-Tefsîr*, s. 38.

⁶³ ‘Azîz, *eş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fî’t-Tefsîr*, s. 39-40.

Efendi es-Siyâmansûrî'nin yanında mantık, kelâm ve matematik gibi ilimleri okuyarak icâzet almıştır.⁶⁴

Herşem'de bir süre kaldıktan sonra babasıyla beraber Erbil'e yerleşip irşâd faaliyetlerini orada sürdürmüşlerdir. Vefatından sonra babasının yerine geçen Şeyh Mustafa, 1986'da vefat edene kadar irşâd faaliyetlerini devam ettirmiştir.⁶⁵

1.2.3.2. Şeyh Abdulkerîm el-Muderris (ö. 1426/2005)

1323/1905 yılının Mart ayında dünyaya gelmiştir. Şeyh Abdulkerîm el-Beyârî olarak da bilinmektedir. Henüz küçük yaşında iken babası vefat etmiştir. el-Muderris temel dinî eğitimini babasının yanında aldıktan sonra onun dostlarından bir âlimin yanına giderek sarf ve nahiv ilimleriyle ilgili bazı eserler okumuştur. Daha sonra dönemin meşhur âlimlerinden Şeyh Alâeddîn'nin yanında şer'î ilimleri; Şeyh Ömer el-Karadâğî'nin yanında ise mantık, belâgat, fıkıh, fıkıh usûlü, felsefe, matematik gibi ilimleri okuyarak icâzet almıştır. Çok yönlü bir âlim olan el-Müderris, 1426/2005'te Bağdat'ta vefat etmiştir.⁶⁶

Kaleme aldığı bazı önemli eserleri:

1. *Mevâhibu'r-Rahmân fî Tefsîri'l-Kur'ân* (yedi ciltlik bir eser)
2. *İrşâdu'l-enâm ilâ ahkâmi'l-İslâm*
3. *Î'lâmun bi'l-gayb ve ilhâmun bilâ rey*
4. *el-Envâru'l-Kudsiyye fî'l-'ahvâli's-şahsiyye*
5. *el-Verdetu'l-'anberriyye fî sîrreti Hayri'l-berriyye*
6. *Resâilu'r-Rahme fî'l-mantık ve'l-hikme*⁶⁷

⁶⁴ 'Azîz, eş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fî't-Tefsîr, s. 40.

⁶⁵ 'Azîz, eş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fî't-Tefsîr, s. 40.

⁶⁶ 'Azîz, eş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fî't-Tefsîr, s. 40-41; Hamit Yürter, **Abdulkerîm Muhammed el-Müderris'in Mevâhibu'r-rahmân adlı eserinin Nahiv açısından incelenmesi**, (Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2018), s. 16-19.

⁶⁷ 'Azîz, eş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fî't-Tefsîr, s. 40-41.

1.2.3.3. Molla Hüseyin es-Sîsemî

1923 (1341) yılında Siirt'in Pervari ilçesine bağlı Meytîs köyünde dünyaya geldi. Babasının ismi Molla Abdulgaffâr, annesinin ismi ise Sahâr'dır. Molla Hüseyin, henüz doğmadan babası vefat ettiği için annesinin himayesinde büyümüştür. İki yaşına geldiğinde annesi onu, tahnîk⁶⁸ yapması ve hayır duasında bulunması için Şeyh Mûsa el-Arvâsî'nin⁶⁹ yanına götürmüştür.⁷⁰

Molla Hüseyin, Kur'ân-ı Kerîm eğitimini Pervari'nin Hîşet köyünde bulunan Molla Menûh'un yanında aldıktan sonra Şirvan'ın Sîsem (Yağcılar) köyüne gitmiş ve orada bulunan Molla Reşid'in yanında Arabî ilimlere başlamıştır. Daha sonra medrese eğitimine bir süre Pervari'nin Sârîh köyünde bulunan Molla Abdullah'ın yanında devam etmiştir. Ardından Molla Abdullah el-Firfilî'nin yanına gitmiş ve orada bir sene kalarak ilminden istifade etmiştir. Oradan ayrıldıktan sonra Suriye'ye gitmiş ve oranın önde gelen âlimlerinden Şeyh İbrahim Hakkı (ö. 1963) ve Molla Muhammed ez-Zivingî (ö. 1391/1971)'nin derslerine katılmıştır. Suriye'de bir müddet kaldıktan sonra Türkiye'ye dönen Molla Hüseyin, eğitimine Hizan'ın Bercum köyünde bulunan Molla Muhammed el-Bercûmî'nin yanında devam etmiştir. Daha sonra Mutki'nin Ohin (Koyunlu) köyünde bulunan Şeyh Hâlid (ö. 1404/1984)'in yanına gitmiş ve Arabî ilimlerde belli bir seviyeye geldikten sonra hocasından ilmî icâzetin yanında Nakşibendî tarikatına intisâb ederek irşâd icâzeti de almıştır.⁷¹

İcâzet aldıktan sonra Şirvan'ın Evzınd köyüne yerleşerek ders vermeye başlamıştır. Evzınd'de bir yıl kadar kaldıktan sonra yakınında bulunan Sîsem köyüne yerleşmiş ve günümüze değin orada hem ilimî hem de irşâd faaliyetlerini

⁶⁸ Hurma ezmesi veya bal gibi tatlı bir maddenin yeni doğan çocuğun damağına sürülmesi demektir. Geniş bilgi için bkz. Zekeriya Güler "tahnîk", **DİA**, İstanbul 2010, c. 39, s. 416.

⁶⁹ Seyyid Abdullah en-Nehrî (ö. 1235/1819)'nin halifelerinden biri sayılır. Geniş bilgi için bakınız: Sabâheddîn el-Çânî, **'Ulemâunâ mine'l-Müderrişîn fi'l-Karni'l-İşrîn**, Dâru'r-ravza, İstanbul 2016, s. 118.

⁷⁰ el-Çânî, **'Ulemâunâ mine'l-Müderrişîn fi'l-Karni'l-İşrîn**, s. 118.

⁷¹ el-Çânî, **'Ulemâunâ mine'l-Müderrişîn fi'l-Karni'l-İşrîn**, s. 118-119.

sürdürmüştür. Asrımızın ender âlimlerinden biri sayılan Molla Hüseyin, hâlen hayatta olup Sîsem’de yaşamaktadır.⁷²

1.2.3.4. Şeyh Müşerref el-Hunûkî (ö. 1429/2008)

1926 yılında Pervari’nin Hunûk (Güleçler) köyünde dünyaya geldi. Babasının ismi Şeyh Es’ad’dır. Kesin olmamakla birlikte neslinin sahabeden Hâlid b. Velîd (ö. 21/642)’e dayandığı rivâyet edilmektedir.⁷³ Babasının yanında temel dînî eğitimini aldıktan sonra, 13 yaşında iken Arabî ilimleri okumak üzere Halenze köyünde bulunan Molla Abdulhakîm’in yanına gitmiş ve orada medrese eğitimini tamamlayarak hocası Molla Abdulhâkim’den icâzet almıştır.⁷⁴ Öte yandan Molla Abdullah es-Sârihî ve Molla Tayyib gibi yörenin tanınmış âlimlerinden ders alıp onlardan istifade etmiştir.⁷⁵

Hocası Molla Abdulhâkim’in yanında okurken küçük yaşta olmasına rağmen hocasının kendisine hitaben söylediği şu sözleri adeta onun gelecekte ne denli büyük bir zât olacağını haber vermektedir: “Ben eğer derste hata yaparsam beni uyar.” Yine bir seferinde hocasının Şeyh Müşerref’le ilgili şöyle dediği de rivayet edilmiştir: “Ben tasavvuf anlamında kimseye intisâb etmedim. Şayet Şeyh Müşerref dönemine yetişebilseydim ona intisâb ederim”.⁷⁶

Molla Bedruddîn ise Şeyh Müşerref’in hayatı boyunca sahip olduğu sükûneti şöyle anlatmaktadır: “Biz 17-18 yaşlarında iken hocamız Molla Abdulhakîm’in yanına okumaya gittik. O yaşlardaki insanların çoğunda yaşın vermiş olduğu bir heyecan, bir hareketlilik vardı. Ancak, Şeyh Müşerref’te biz hep sükûnet görüyorduk. Herkesten daha fazla sükûnet sahibiydi.”⁷⁷

⁷² el-Çânî, ‘Ulemâunâ mine’l-Müderrişîn fi’l-Karni’l-‘işrîn, s. 119.

⁷³ ‘Azîz, eş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fi’t-Tefsîr, s. 42.

⁷⁴ Abdullah Özcan, Şeyh Müşerref, <http://www.guleclerkoyu.com> Şeyh Müşerref (hz), Erişim tarihi: 01.07.2018.

⁷⁵ el-Çânî, ‘Ulemâunâ mine’l-Müderrişîn fi’l-Karni’l-‘işrîn, s. 399.

⁷⁶ Özcan, Şeyh Müşerref, <http://www.guleclerkoyu.com> Şeyh Müşerref(hz), Erişim tarihi: 02.07.2018.

⁷⁷ Özcan, Şeyh Müşerref, <http://www.guleclerkoyu.com> Şeyh Müşerref(hz), Erişim tarihi: 02.07.2018.

Şeyh Müşerref, hocası Molla Abdulhakîm'den icâzet aldıktan sonra Irak'ın Erbil şehrine gitmiş ve orada bulunan Şeyh Mustafa Kemaleddîn'den ders alarak Nakşibendî tarikatına intisap etmiştir. Erbil'den döndükten sonra Pervari'nin Rûbar köyüne yerleşmiş ve orada irşad faaliyetlerinin yanı sıra ilim talebesi okutmaya başlamıştır. Hunûk'te yaşayan kardeşi Şeyh Münevver'in vefatından sonra babasının isteği üzerine Hunûk köyüne yerleşmiş ve hayatının kalan kısmını bu köyde irşad faaliyetlerinin yanında talebe yetiştirmekle geçirmiştir. Büyük bir Allah dostu olan bu zât, 2008 yılında Peygamber Efendimiz'in doğduğu günde (12 Rabî'u'l-evvel) vefat etmiştir.⁷⁸

Kaleme aldığı bazı önemli eserleri şunlardır:

- a) *Divân* (Arapça, Farsça, Türkçe ve Kürtçe dilinde yazılmış şiir kitabı)
- b) *Tahiyyetu'l-etfâl* (bazı nahiv konularının ele alındığı eseri)
- c) *Hâcî Ahmed*
- d) *Molla 'Alâuddîn*
- e) *Eyyuhe'l-veled li hâze'l-fakîr*
- f) *Mektupları*⁷⁹

1.2.4. Talebeleri

Yaklaşık olarak yüz yaşında olan ve ömrünün neredeyse tümünü ilimle ve medresede ders vererek geçiren Molla Bedruddîn, günümüze dek yüzlerce talebeye ders okutmuş, yaklaşık yüz talebeye de ilmî icâzet vermiştir.⁸⁰ Burada onun önde gelen bazı talebelerinin sîret-i zâtiyyelerine kısaca değineceğiz.

1.2.4.1. Şeyh Bedruddîn el-Memdûhî

1945 yılında Manisa'da doğdu. Babası Şeyh Kâmil, Sultan Memdûh'un torunlarından olup nesli Şeyh İsmâil Fakîrullah'a dayanmaktadır. Cumhuriyet

⁷⁸ Özcan, Şeyh Müşerref, <http://www.guleclerkoyu.com> Şeyh Müşerref(hz), Erişim tarihi: 02.07.2018; el-Çânî, 'Ulemâunâ mine'l-Müderrişîn fi'l-Karni'l-İşrîn, s. 400.

⁷⁹ 'Azîz, eş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fi't-Tefsîr, s. 42-43.

⁸⁰ 'Azîz, eş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fi't-Tefsîr, s. 39.

döneminde icrâ ettiği ilmî faaliyetlerden dolayı ailesi Tillo'dan Manisa'ya sürgün edilmiştir.⁸¹

Temel dînî eğitimini Tillo'da Molla Halîl el-Fakîrî'nin yanında almıştır. Daha sonra medrese eğitime hocası Molla Bedruddîn'in yanında başlamış ve eğitimini orada tamamlayarak kendisinden icâzet almıştır. Daha sonra Tillo'da medrese açıp ders vermeye başlayan Şeyh Bedruddîn, günümüze değin orada ders vererek birçok ilim talebesinin yetişmesine vesile olmuştur.⁸²

1.2.4.2. Molla Abdulâlîm Toprak

1948'de Tillo'da doğmuştur. Babası Molla Halîl el-Fakîrî, Tillo'nun meşhur âlimlerinden olup aynı zamanda Molla Bedruddîn, Molla Burhaneddîn ve Şeyh Bedruddîn gibi birçok âlimin de hocasıdır. Molla Abdulâlîm babasının yanında bir müddet eğitim gördükten sonra, medrese eğitime hocası Molla Bedruddîn'in yanında devam etmiş ve yanında eğitimini tamamlayarak kendisinden icâzet almıştır. İcâzet aldıktan sonra bir müddet İmam-Hatip olarak görev yapmıştır. Daha sonra “el-Fahr Medresesi”nde hocasının yanında ders vermeye başlayan Molla Abdulâlîm, Arabî ilimlerde temayüz ettiği gibi şairliği ve hattatlığıyla da öne çıkmıştır.⁸³

1.2.4.3. Muhammed Nureddîn Sancar

Eylül 1957'de Tillo'da dünyaya geldi. Kur'ân-ı Kerîm öğrenimini, dedesi Molla Halîl'nin yanında gördü. 1969'da Tillo İbrâhîm Hakkı İlkokulu'nu bitirdi. Aynı yıl babası Molla Bedruddîn'nin yanında dînî ve Arabî ilimleri okumaya başladı. 1971'de babasının Siirt Ulu Camii'ne nakli üzerine, medrese eğitime bu caminin yakınında bulunan “el-Fahr Medresesi”nde devam etti. 1979 yılında Siirt Ortaokulu'nu, 1980'de ise Van İmam Hatip Lisesi'ni dışarıdan bitirdi. Aynı yılın Haziran ayında babasından ilmî icâzet aldı. Sonraki yıl Siirt merkezde bulunan Ülkü Camii'ne müezzin olarak atandı. 1983 yılında aynı yerde bulunan Sımmaka Camii İmam-Hatipliğine tayin edildi. 1983-85 yıllarında 20 aylık askerlik hizmetini ifâ edip

⁸¹ ‘Azîz, eş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fî't-Tefsîr, s. 39.

⁸² ‘Azîz, eş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fî't-Tefsîr, s. 39.

⁸³ ‘Azîz, eş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fî't-Tefsîr, s. 39.

İmam-Hatiplik görevine geri döndü. 1994'te Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Merkez Ulu Camii İmam-Hatipliğine geçti. Hâlihazırda “el-Fahr Medresesi”nde dînî ve arabî ilimleri okutup birçok ilmî çalışmalar yürütmekte ve Kur‘ân öğrenimi ile ilgili çalışmalarını yıllardır sürdürmektedir.

Eserleri:

1. *Kutsal Hayat* (Siyer alanında)
2. *Tillo Evliyâları* (Tasavvuf alanında)
3. *Evliyâlarıyla Tillo* (Tasavvuf alanında)
4. *Şâfiler İçin Dînî Bilgiler* (Fıkıh alanında)
5. *Şâfiler İçin İslâm Fıkıhı* (Fıkıh alanında)
6. *el-Esâs* (Sarf alanında)
7. *Kavâidu't-tasrîf* (Sarf alanında)
8. *et-Tasrîf* (Sarf alanında)
9. *el-Edevât* (Nahiv alanında)⁸⁴

1.2.4.4. Muhammed Selim Efe

Ebu'l-Berekât'ın önde gelen öğrencilerinden biri de Muhammed Selim'dir. O, 1971'de seyyid ve müttakî bir babanın oğlu olarak dünyaya geldi. Babası Seyyid Abdulazîz, Tillo'nun Bânihimbil (Kargacık) köyünden olup soyu Peygamber Efendimiz'e dayanmaktadır. Muhammed Selim, Kur‘ân-ı Kerîm öğrenimini Molla Halîl el-Fakîrî'nin yanında gördükten sonra hocası Molla Bedruddîn'nin yanına gitmiş ve ondan, sarf, nahiv, mantık, vaz‘, münâzara, belâgat, kelâm ve usûlu'l-fıkıh gibi ilimleri okuyarak icâzet almıştır.⁸⁵

Muhammed Selim, hocasının yanında okuduğu sırada onun *Tefsîru ebde'i'l-beyân li cemî'i âyi'l-Kur‘ân* adlı müsvedde halindeki eserini baştan sona kadar

⁸⁴ Muhammed Nureddin Sancar'ın hayatı ve eserleriyle ilgili bilgiler, 10.09.2018 tarihinde kendisiyle yaptığımız görüşme neticesinde elde edilmiştir.

⁸⁵ ‘Azîz, *eş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fî't-Tefsîr*, s. 39.

yazıya geçirerek eserinin oluşmasında önemli katkısı olmuştur. İcâzet aldıktan sonra İstanbul'a yerleşen Muhammed Selim, orada on yıl gibi uzun bir süre kalarak çeşitli ilmî faaliyetlerde bulunmuştur. Daha sonra Siirt'in Pervari ilçesine İmam-Hatip olarak atanmış, orada üç yıl kadar görev yaptıktan sonra Siirt merkezde bulunan Molla Hindi Camii'ne atanmıştır. Ardından Kur'ân Kursu Öğreticiliği'ne geçerek "el-Fahr Kur'ân Kursu"nda Arabî ilimleri okutmaya başlamıştır.⁸⁶

1.3. ESERLERİ

Asrımızın önde gelen âlimlerinden biri olan Molla Bedruddîn, neredeyse bir asır olan ömrünü ilim ve irşad yoluna adanmış önemli bir şahsiyettir. O, hayatını daha çok ilim ve ilim talebesi yetiştirmekle geçirirken, aynı zamanda eser vermekten de geri durmamıştır. Eser verirken de kemiyetten ziyade keyfiyeti düşünerek genellikle küçük hacimli eserler ortaya koymuştur. O'nun bir kısmı basılmış bir kısmı ise henüz basılmamış eserlerine burada kısaca değineceğiz.

1.3.1. *Bedî'u'l-beyân li mâ 'asâ en yahfâ fi'l-Kur'ân*

Molla Bedruddîn'nin te'lîf ettiği ilk eseridir. "Kur'ân sözlüğü" olarak niteleyebileceğimiz bu eserinde, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen altı bini aşkın kelime veya cümleyi ele alarak açıklamıştır.⁸⁷

Müellif söz konusu eserinin mukaddimesinde eserinin yazılış amacını şu şekilde ifade etmiştir: "Başta amacım, Kur'ân-ı Kerîm'i okurken anlamını veya i'râbını bilmediğim bazı kelime veya cümlelerin açıklamalarını küçük sayfalara not ederek onları yanımda taşımaktı. Böylece Kur'ân-ı Kerîm okurken söz konusu kelime veya cümlelerin açıklamalarına rahatça bakabilme imkânım olacaktı. Ancak daha sonra, başkalarının da bu çalışmamdan istifade etmesi düşüncesiyle sınırlı ve sayfalar halindeki bu çalışmamı, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bütün kapalı ifadeleri kapsayacak şekilde genişletip tam bir kitap haline getirmeyi hedefledim ve böylelikle

⁸⁶ 'Azîz, eş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fi't-Tefsîr, s. 39.

⁸⁷ Sancar, Bedî'u'l-Beyân limâ 'asâ en yahfâ fi'l-Kur'ân, s. 5.

bu eseri ortaya koydum.”⁸⁸ Bu eserin ilk baskısı Kahraman Yayınları tarafından yapılmıştır.

1.3.2. *es-Sîretu’z-zâtiyye*

Ebu’l-Berekât’ın kendi hayatını anlattığı, otobiyografi niteliği taşıyan eseridir. O bu eserde daha ziyade ilmî hayatından bahsederek, henüz küçük yaşta iken ilim tahsili için Tillo’ya yakın-uzak birçok yere gittiğini ve yörenin ileri gelen âlimlerinden ders alıp onlardan istifade ettiğini ayrıca bu süreçte ne gibi sıkıntı ve zorluklarla karşılaştığını anlatmıştır. Öte yandan bu eserde, ailesinin yanı sıra askerlik hayatından ve arkadaşlarıyla birlikte kutsal topraklara yaptığı yolculuklardan da bahsetmiştir.⁸⁹ Bu eser 2013’te Şefkat Yayıncılık tarafından basılmıştır.

1.3.3. *er-Rihelât ilâ’d-diyâri’l-mukaddese*

Ebu’l-Berekât bu eserinde, Şeyh Müşerref, Molla Hüseyin es-Sîsemî, Molla Burhaneddîn, Molla Salahuddîn ve Hafız Tâhâ (talebelerinden) gibi dostlarıyla beraber kutsal toraklara yaptığı dört yolculuğu anlatmaktadır. Dört bölümden oluşan bu eserin ilk üç bölümü Molla Bedruddîn, son bölümü ise Şeyh Müşerref tarafından kaleme alınmıştır.⁹⁰ O’nun bu eseri henüz basılmamıştır.

1.3.4. *Vasiyyet*

Ebu’l-Berekât’ın 1993 yılının Mart ayında Arapça olarak kaleme aldığı vasiyetnamesidir. Sekiz sayfadan oluşan bu eserde müellif, ailesine ve sevdiklerine birtakım öğüt ve tavsiyelerde bulunmuştur. Bunlardan bazıları şöyledir:

- 1) Allah Te‘âlâ’nın “Sizden önce kendilerine kitap verilenlere de, size de *"Allah'a karşı gelmekten sakının"* diye tavsiye ettik”⁹¹ âyetinde buyurduğu gibi hiçbir şekilde takvâdan ayrılmayın.⁹²
- 2) İmâm-i Şafîî’nin de ifade ettiği gibi:

⁸⁸ Sancar, *Bedî‘u’l-Beyân limâ ‘asâ en yahfâ fi’l-Kur‘ân*, s. 10-11.

⁸⁹ Bkz.: Sancar, *es-Sîretu’z-Zâtiyye*, s. 3-39.

⁹⁰ Bkz.: Sancar, *er-Rihelât ilâ’d-Diyâri’l-Mukaddese*, y.y. ts., s. 3- 87.

⁹¹ Nisâ, 4/131.

⁹² Molla Bedruddîn Sancar, *Vasiyyet*, Şefkat Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 2.

حَيَاةُ الْفَتَى وَاللَّهُ بِالْعِلْمِ وَالنَّقَى إِذَا لَمْ يَكُنَّا لَا اعْتِبَارَ لِذَاتِهِ

“Vallahi kişinin hayatı ilim ve takva ile dir(değer kazanır). Kişide bu iki (vasıf) bulunmadığı takdirde kendisinin hiçbir değeri yoktur.” takvâya vesile olan İslâmî ilimleri öğrenip hayatınıza tatbik etmeyi ihmal etmeyin.

93

- 3) Peygamber Efendimiz’in (s.a.v), Kur’ân-ı Kerîm’in önemi hakkındaki خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ “Sizin en hayırlınız Kur’ân-ı öğrenen ve öğretenidir.” sözünün fehvasınca hem kendi çocuklarınıza hem de diğer çocuklara başta Kur’ân-ı Kerîm olmak üzere İslâmî ilimleri öğretiniz.⁹⁴
- 4) Kâdirilik, Nakşibendilik, Şâzelilik ve Rûfâilik gibi tarikatların hak olduğuna inanıp onlardan birine intisap ediniz.⁹⁵
- 5) Özellikle farz olan ibadetlerin ifâsında titizlik gösteriniz ve imkân dâhilinde sünnetleri de yerine getiriniz.⁹⁶
- 6) Yaşantınızın her alanında ölçülü olunuz. İsrafatan kaçınınız ve kanaatimce haram olan sigarayı da kullanmayınız. Zira günümüz tıp doktorları da sigaranın insan sağlığına ne denli zararlı olduğu konusunda hemfikirdir.⁹⁷
- 7) İmanın en önemli unsuru olan “hayâ” kavramını ayaklar altına alan televizyonu kullanmayınız. Nitekim bir gün rüyamda televizyonu görürken onun için “televizyon” yerine “kanalizasyon” ifadesini kullandığımı hatırlıyorum. Kanaatimce televizyon ondan daha zararlıdır. Zira kanalizasyonun necasetinden temizlenmek kolaydır, ancak televizyonun manevî kirliliğinden temizlenmek ise güçtür.⁹⁸

Ebu’l-Berekât’ın bu eseri, öğrencilerinden Mehmet Can tarafından 2014’te Türkçe’ye tercüme edilerek yayımlanmıştır.

⁹³ Sancar, **Vasiyyet**, s. 2.

⁹⁴ Sancar, **Vasiyyet**, s. 2.

⁹⁵ Sancar, **Vasiyyet**, s. 3.

⁹⁶ Sancar, **Vasiyyet**, s. 4.

⁹⁷ Sancar, **Vasiyyet**, s. 5.

⁹⁸ Sancar, **Vasiyyet**, s. 6.

1.3.5. *Hulâsetu't-tasrîf*

Molla Bedruddîn'in, oğlu Abdulvahhâb'a ithâf ederek kaleme aldığı eseridir. Bu eser sarf ilmiyle ilgili olup eserde sarf ilminin ana konuları ele alınmış ve ilgili birçok örnek ve çekimlere yer verilmiştir. Söz konusu eser Şefkat Yayıncılık tarafından basılmıştır.⁹⁹

1.3.6. *'Akîdetu'l-mü'min es-sedîde*

Ebu'l-Berekât, "Mü'minin Sağlam Akidesi" anlamına gelen bu eserini, hicri 1421'de yazmış ve talebelerinden Muhammed Naci'ye ithâf etmiştir. Nazım halinde yazdığı bu eserde, Allah'nın (c.c) sıfatlarından, meleklerden, ilâhi kitaplardan, peygamberlerden, insanoğlunun ölmesiyle ruhunun yok olmayacağından, kabir ve ahiret hayatından bahsetmiştir. Öte yandan, kelime-i şehadet namaz, oruç, zekât ve hac gibi İslâm'ın şartlarından bahsederken kişileştirme sanatına başvurmuştur. 54 beyitten oluşan bu eser Şefkat Yayıncılık tarafından basılmıştır.¹⁰⁰

1.3.7. *el-Vesâye'l-aşeru'd-durer li'l-ebnâi'l-aşeretü'l-gurer*

Ebu'l-Berekât'ın 10 vasiyetten oluşan ve oğulları M. Cemaleddîn, M. Celaleddîn, M. Nureddîn, M. Abdülhakîm, M. Derviş, M. Abdulvahhab, M. Mekki, M. Medeni, M. Mahmut ile torunu Mustafa için yazdığı manzûm eseridir. O, bu eserinde onlara birtakım tavsiyelerde bulunurken aynı zamanda onların öne çıkan bazı karakterlerine de değinmiştir. Molla Bedruddîn'nin Şubat 2009'da yazdığı bu eseri henüz basılmamıştır.

1.3.8. *Tefsîru hulâsati'l-beyân li cemî'i âyi'l-Kur'ân*

Ebu'l-Berekât'ın kaleme aldığı diğer bir eseri *Tefsîru hulâseti'l-beyân li cemî'i âyi'l-Kur'ân*'dır. O bu eserini, kendisinin de ifade ettiği gibi daha önce yazdığı *Tefsîru ebde'i'l-beyân li cemî'i âyi'l-Kur'ân* adlı eserini özetleyerek

⁹⁹ Bkz.: Molla Bedruddîn Sancar, *Hulâsetu't-Tasrîf*, Şefkat Yayıncılık, İstanbul 1430, s. 17-44.

¹⁰⁰ Molla Bedruddîn Sancar, *'Akîdetu'l-Mu'min es-Sedîde*, Şefkat Yayıncılık, İstanbul 1430, s. 7-15.

oluşturmuştur. Ayrıca âyetleri tefsir ederken genellikle her iki eserde de aynı üslubu kullanmıştır.¹⁰¹ Bu eser 2017’de basılmıştır.

1.3.9. *Kalâidu’l-cumân ‘alâ cîdi Ebde’i’l-beyân*

Molla Bedruddîn’in, *Tefsîru ebde’i’l-beyân li cemî’i âyi’l-Kur’ân* adlı eserinin dipnotunda yer verdiği ta’lîklerdir. Daha çok el-Âlûsî (ö. 1270/1854)’nin *Rûhu’l-me’ânî* adlı eseri ile es-Sâbûnî’nin *Safvetü’t-tefâsîr*’inden derleyerek ortaya koyduğu bu eserde, hadislerin yanı sıra birçok Arapça-Farsça şiirlere,¹⁰² Arapça atasözü¹⁰³ ve latifelere¹⁰⁴ yer vermiştir.¹⁰⁵

1.3.10. *Tefsîru ebde’i’l-beyân li cemî’i âyi’l-Kur’ân*

Molla Bedruddîn’in ortaya koyduğu en önemli eserlerden biri de çalışmamıza konu olan *Tefsîru Ebde’i’l-Beyân li Cemî’i âyi’l-Kur’ân*’dır. Çağımızın önemli tefsirlerinden biri diyebileceğimiz bu eser, *Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-te’vîl, el-Keşşâf, Tefsîrû’t Kur’ânî’l-‘azîm, et-Tefsîrû’l-kebîr, Tefsîrû’l-Kurtubî, Envârû’t-tenzîl ve esrârû’t-te’vîl, Tefsîrû’l-Hâzin, Tefsîrû’l-Celâleyn, İrşâdü’l-‘akli’s-selîm, Rûhu’l-me’ânî, Safvetü’t-tefâsîr*, gibi gerek klasik gerekse yakın zamanda yazılmış birçok tefsirin zübdesi ve özü olması hasebiyle, “Lübbü’t-tefâsîr” (tefsirlerin özü) özelliğini taşımaktadır.¹⁰⁶

Ebu’l-Berekât, eserinin başında Şeyh Müşerref ve Molla Burhaneddîn ’nin, tefsiri hakkında yazdıkları takrîzlere ve oğlu Muhammed Nureddîn’in babasıyla ilgili yazdığı biyografiye yer vermiştir. Eserinin önsözünde ise Kur’ân-ı Kerîm ile ilgili bazı genel bilgilerin yanında eserinde kullandığı üsluba ve bazı terimlere değinmiştir.¹⁰⁷ Eserinin sonunda ise sonuç bölümüne ek olarak tefsir sözlüğü ile

¹⁰¹ Molla Bedruddîn Sancar, *Tefsîru Hulâseti’l-Beyân li Cemî’i Âyi’l-Kur’ân*, y.y. 2017, s. 5.

¹⁰² Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde’i’l-beyân li Cemî’i Âyi’l-Kur’ân*, s. 28, 37, 42, 71, 76, 77, 162, 251, 259, 291, 315, 748, 808, 815, vd.

¹⁰³ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde’i’l-Beyân*, s. 366.

¹⁰⁴ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde’i’l-Beyân*, s. 100, 120, 156, 252, 314, 396, 455, 475, 488, vd.

¹⁰⁵ Sancar, *Tefsîru Ebde’i’l-Beyân*, s. 10.

¹⁰⁶ Sancar, *Tefsîru Ebde’i’l-Beyân*, s. 9.

¹⁰⁷ Sancar, *Tefsîru Ebde’i’l-Beyân*, s. 3-17.

fihrisinin yanı sıra *Kalâidu'l-cumân 'alâ cîdi Ebde'i'l-beyân* adlı eserinin fihristi yer almaktadır.¹⁰⁸

Müellif bu eserinde Kur'ân-ı Kerîm'i baştan sona kadar veciz ve anlaşılır bir dil ile tefsir etmiştir. Eserinde genellikle Hafs Kıraâtî'ni esas alırken bazen diğer kıraatlara da değinmiştir.¹⁰⁹ Ayrıca her sûrenin başında Mekkî veya Medenî olduğunu, hangi konuya (veya konulara) değindiğini ve âyet sayısını belirtmiştir.¹¹⁰ Bazen de sûrenin başında hadis-i şerif zikrederek fazileti hakkında bilgi vermiştir.¹¹¹

Hicri 1389'da eserini bitirdikten sonra düzeltmelere başlamış ve bu faaliyet 1404'e kadar sürmüştür. Daha sonra bu eserini tekrar gözden geçirip, özellikle *Rûhu'l-me'ânî* ve *Safvetü't-tefâsîr* gibi tefsirlerden istifade ederek birtakım eklemeler yapmıştır. Ardından bu eseri, öğrencileri tarafından daktiloyla tekrar yazılarak 1409 yılında tamamlanmıştır.¹¹² Tek ciltten oluşan bu eserin son baskısı 2016 yılında Hâşimî Yayınevi tarafından yapılmıştır.

1.3.10.1. Yazılış Amacı

Molla Bedruddîn, söz konusu eserinin mukaddimesinde eserini şu amaçla kaleme aldığını ifade etmiştir: “Başta amacım, Kur'ân-ı Kerîm'i okurken veya dinlerken anlamlarını veya i'râblarını bilmediğim bazı ifadelerin açıklamalarını küçük sayfalara yazıp onları yanımda taşımaktır. Böylece Kur'ân-ı Kerîm'i okurken veya dinlerken söz konusu ifadelerle kolayca bakabilme imkânım olacaktı. Ancak daha sonra başkalarının da bu çalışmamdan istifade etmesi düşüncesiyle sayfalar halindeki bu çalışmamı Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bütün kapalı ifadeleri kapsayacak şekilde genişletip tam bir kitap haline getirdim ve ona *Bedî'u'l-beyân limâ 'asâ en yahfâ fi'l-Kur'ân* isimini verdim. Daha sonra ise Kur'ân-ı Kerîm'in tümünü tefsir

¹⁰⁸ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 1282-1327.

¹⁰⁹ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 10.

¹¹⁰ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 19, 22, 128, 179, 238, 275, 364, 446, 552, 562, 663, 731, 765, 823, vd.

¹¹¹ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 22, 128, 383, 447, 562, 585, 609, 645, 663, 680, 695, 817, 869, vd.

¹¹² Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 1282.

edecek daha kapsamlı bir eser ortaya koymayı hedefleyerek *Tefsîru ebde‘i‘l-eyân li cem‘i‘i âyi‘l-Kur‘ân*’ı yazdım.”¹¹³

1.3.10.2. Özellikleri, Üslûbu ve Metodu

Müellif, *Tefsîru ebde‘i‘l-beyân li cem‘i‘i âyi‘l-Kur‘ân* adlı eserinde Kur‘ân âyetlerini açıklarken, *Câmiu‘l-beyân ‘an te‘vîl-i âyi‘l-Kur‘ân*, *Tefsîrû‘l-Kur‘âni‘l-‘azîm* ve *Mehâsinü‘t-Te‘vîl* gibi rivâyet tefsirlerine başvurduğu gibi¹¹⁴ *el-Keşşâf*, *Envârü‘t-tenzîl* ve *esrârü‘t-te‘vîl*, *Medârikü‘t-tenzîl*, *Lübâbü‘t-te‘vîl fî me‘âni‘t-tenzîl*, *el-Bahrü‘l-muhît*, *Îrşâdü‘l-‘akli‘s-selîm* gibi birçok dirâyet tefsirine de başvurmuştur.¹¹⁵ Bu da eserin hem rivâyet hem de dirâyet tefsiri olduğunu göstermektedir.¹¹⁶ Ayrıca bu eserde sarf, nahiv ve belâgat gibi ilimlere genişçe yer verildiği için rivâyet ve dirâyet tefsiri olmasının yanında filolojik tefsir özelliği de taşımaktadır.

Müellif eserin mukaddimesinde, izlediği metot ve tefsirinin bazı özelliklerinden bahsederken şu ifadelerle yer vermiştir:

- Kur‘ân âyetlerini tefsir ederken genellikle kısa ve açık ifadeler kullandım.
- Eserimde âyetleri açıklarken ya bütün müfessirlerin ya da çoğunun üzerinde ittifak ettiği görüşü zikrettim.
- Âyetlerin nüzul sebeplerini bazen açık bir şekilde bazen de işaret yoluyla zikrettim.
- Âyetleri tahlil ederken aynı zamanda âyetler arasındaki münasebetlere de değindim.
- Kur‘ân-ı Kerîm’de bazen, (nahiv kurallarına göre) zamir gelmesi gereken yerde ism-i zahir kullanılmıştır (açık isim tekrarlanmıştır). Bunların nedenlerine değindim.
- Kur‘ân-ı Kerîm’deki ta‘bîr çeşitliliğinin nedenlerine değindim.

¹¹³ Sancar, *Tefsîru Ebde‘i‘l-Beyân*, s. 9.

¹¹⁴ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde‘i‘l-Beyân*, s. 22, 69, 82, 323, 419, 699, 846, 851, 901, vd.

¹¹⁵ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde‘i‘l-Beyân*, s. 22, 26, 65, 98, 101, 144, 160, 177, 193, 200, 228, 300, 303, 362, 369, 419, 453, 666, vd.

¹¹⁶ ‘Azîz, *çş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fî‘t-Tefsîr*, s. 50.

- g. Ahkâm âyetlerini ele alırken onları bazen hadis-i şeriflerle, bazen de fikhî mezheplerin ilgili görüşlerini zikrederek açıkladım.
- h. Zaman zaman âyet-i kerîmelere belâgat ilmi açısından bakarak onları değerlendirdim.
- i. Âyet-i kerîmeleri tefsir ederken tekrardan kaçınmak için benzer âyetleri birbirine atıfta bulunarak açıkladım.
- j. Kur‘ân-ı Kerîm’de geçen bazı kelimelerin açıklamalarına eserin sonunda bulunan sözlükte yer verdim. Okuyucuyu bu kelimelere yönlendirmek için de (ج) harfini kullandım. Bu harf (ج) “Tefsir sözlüğüne bakınız.” anlamını ifade etmektedir.
- k. Kur‘ân âyetlerini tefsir ederken elimden geldiğince kısa ve öz ifadeler kullandım.
- l. Kur‘ân âyetlerini açıklarken bazen (Fâtiha sûresinde geçen (إِهْدِنَاْ) âyetinde olduğu gibi) art arda iki nokta kullandım. Bu, âyetin devamına işaret etmektedir.
- m. Eserimde kullandığım iki nokta (:) ise ya tefsîriyye edatı olan (أَيُّ) anlamını ifade eder ya da sonrasında zikredilen ifadenin öncesinde geçen (قَوْل) kavî kelimesinin mekûlû (mef‘ûlû) olduğuna işaret eder.
- n. Âyetleri tefsir ederken kullandığım (أَيُّ) kelimesi ise, (بِعْنِي) “Âyetten şu kastedilmektedir” anlamına gelmektedir.¹¹⁷

Müellifin burda söz konusu etmeyip âyetleri açıklarken sıkça başvurduğu en önemli üslubu ise, Kur‘ân âyetleri ile eseri arasında oluşturduğu mezc¹¹⁸ yöntemidir. Nitekim onun bu eserini incelediğimizde hemen hemen her âyette bu üslubun icra edildiğini görürüz.

¹¹⁷ Sancar, **Tefsîru Ebde‘î’l-Beyân**, s. 9-13.

¹¹⁸ Burada mezc kelimesi, müellifin âyetleri açıklarken Kur‘ân âyetleri ile eseri arasında i‘râb açısından oluşturduğu uyumluluğu ifade etmektedir.

1.3.10.3. Kaynakları

Ebu'l-Berekât, eserinde tefsir kaynaklarının yanı sıra hadis, fıkıh, kelâm ve Arapça dilbilimi ile ilgili kaynaklara da başvurmuştur. O, bu eserini telif ederken genel olarak şu kaynaklardan istifade etmiştir:

1.3.10.3.1. Tefsir Kaynakları

Molla Bedruddîn, söz konusu eserinde Kur'ân âyetlerini açıklarken *Tefsîru İbn Abbâs, Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l- Kur'ân, el-Keşşâf, Mecma'u'l-Beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* gibi klasik (değerini kaybetmemiş) diyebileceğimiz birçok tefsirden istifade ettiği gibi aynı zamanda yakın zamanda yazılmış *Mehâsinü't-Te'vîl, Safvetü't-tefâsîr* gibi bazı tefsirlerden de yararlanmıştır. O, yararlandığı kaynakları zikrederken bazen (طبري ، نسفي) şeklinde bunları belirtmiş,¹¹⁹ bazen de (تفاسير ، مفهوم) gibi genel ifadeler kullanarak belirtmemiştir.¹²⁰

Müellif eserini telif ederken genel olarak şu tefsir kaynaklarına başvurmuştur:

- 1) Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687-88); *Tefsîru İbn Abbâs*.¹²¹
- 2) Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923); *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l- Kur'ân*.¹²²
- 3) Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî (ö. 538/1144); *el-Keşşâf*.¹²³
- 4) Ebû Ali Emînuddîn el-Fazl et-Tabersî (ö. 548/1154); *Mecma'u'l-Beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*.¹²⁴
- 5) Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî (ö. 597/1201); *Zâdu'l-mesîr fî 'ilmi't-tefâsîr*.¹²⁵
- 6) Ebu Abdillâh Fahrûddîn Muhammed er-Râzî (ö. 606/1210); *et-Tefsîru'l-kebîr*.¹²⁶
- 7) Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 671/1273); *Tefsîru'l-Kurtubî*.¹²⁷

¹¹⁹ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 419, 160.

¹²⁰ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 20, 27, 29, 52, 150, 191, 530, 544, 559, 666, vd.

¹²¹ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 858.

¹²² Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 419.

¹²³ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 22, 98, 193, 344, 448, 745, 759, 850, 948, 1021, vd.

¹²⁴ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 229.

¹²⁵ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 387.

¹²⁶ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 40, 91, 173, 185, 232, 475, 657, 777, 1061, vd.

- 8) Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî (ö. 685/1286); *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*.¹²⁸
- 9) Ebu'l-Berekât en-Neseî (ö. 710/1310); *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-te'vîl*.¹²⁹
- 10) Ali b. Muhammed el-Hâzin (ö. 741/1341); *Lubâbu't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl*.¹³⁰
- 11) Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf el-Endelûsî (ö. 745/1344); *el-Bahru'l-muhît*.¹³¹
- 12) Ebu'l-Fidâ' İbn Kesîr (ö. 774/1373); *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*.¹³²
- 13) Celâleddîn el-Mahallî (ö. 864/1459), Celâleddîn es-Suyûtî (ö. 911/1505) *Tefsîru'l-Celâleyn*.¹³³
- 14) Şeyhzâde (ö. 950/1543); *Hâşiye 'alâ Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*.¹³⁴
- 15) Ebussuûd Muhammed (ö. 982/1574); *İrşâdu'l-'akli's-selîm*.¹³⁵
- 16) İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725); *Rûhu'l-Beyân*.¹³⁶
- 17) Ebû Dâvûd Süleymân b. Ömer el-Ezherî (Cemel) (ö. 1204/1790); *el-Futûhâtu'l-ilâhiyye bi tavzihi Tefsîri'l-Celâleyn bi'd-dekâiki'l-hafîyye*.¹³⁷
- 18) Ahmed b. Muhammed es-Sâvî (ö. 1241/1825); *Hâşiyetu's-Sâvî 'alâ Tefsîri'l-Celâleyn*.¹³⁸
- 19) Ebu's-Senâ Şihâbuddîn el-Âlûsî (ö. 1270/1854); *Rûhu'l-me'âni fî tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî*.¹³⁹
- 20) Muhammed Cemâluddîn el-Kâsımî (ö. 1866-1914); *Mehâsinu't-Te'vîl*.¹⁴⁰

¹²⁷ Bkz.: Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 60, 204, 258, 384, 447, 702, 766, 793, 884, 1077, vd.

¹²⁸ Bkz.: Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 25, 77, 88, 144, 300, 303, 719, vd.

¹²⁹ Bkz.: Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 160, 228, 369, 419, 683, 695, 701, 706, 713, 716, 719, vd.

¹³⁰ Bkz.: Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 111, 232, 362, 453, 695, 826, 880, 914, 1004, vd.

¹³¹ Bkz.: Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 38, 45, 64, 177, 230, 638, 771, 886, 958, vd.

¹³² Bkz.: Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 22, 69, 82, 699, 846, 851, 901, vd.

¹³³ Bkz.: Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 20, 59, 115, 434, 462, 756, vd.

¹³⁴ Bkz.: Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 30, 75, 730, 755, 938, vd.

¹³⁵ Bkz.: Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 26, 65, 101, 200, 666, 707, 757, 853, 929, 948, vd.

¹³⁶ Bkz.: Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 21, 38, 73, 79, 83, 740, 807, 821, 856, vd.

¹³⁷ Bkz.: Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 36, 40, 107, 158, 362, 783, 802, 868, 925, 970, vd.

¹³⁸ Bkz.: Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 30, 186, 275, 372, 575, 797, 865, 963, 1071, vd.

¹³⁹ Bkz.: Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 20, 32, 50, 89, 221, 250, 543, 667, 707, 718, vd.

¹⁴⁰ Bkz.: Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 323.

21) Muhammed Ali es-Sâbûnî *Safvetu 't-tefâsîr*.¹⁴¹

1.3.10.3.2. Hadis Kaynakları

Ebu'l-Berekât, söz konusu eserinde âyet-i kerîmeleri tahlil ederken hadis-i şeriflere de başvurmuştur.¹⁴² Kaynak olarak ise genellikle (صحيح البخاري ، صحيح مسلم ، مسند الإمام أحمد بن حنبل ، سنن الترمذي ، سنن البيهقي) gibi hadis kaynaklarından istifade etmiştir.¹⁴³

Hadis-i şerifleri zikrederken bazen (الترمذي)¹⁴⁵, (روى الشيخان)¹⁴⁴, (في الصحيحين)¹⁴⁴ şeklinde başvurduğu kaynakları belirtmiş, kimi zaman (عن أنس)¹⁴⁸, (فيض القدير)¹⁴⁷, (قال رسول الله صل الله عليه وسلم)¹⁵⁰, (في الحديث الصحيح)¹⁵¹ gibi ifadeler kullanarak söz konusu kaynakları belirtmemiştir. Eserinde âyet-i kerîmeleri izahta başvurduğu bazı hadis kaynakları şu şekildedir:

- 1) Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (ö. 241/855); *el-Musned*.¹⁵²
- 2) Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870); *el-Câmi 'u's-sahîh*.¹⁵³
- 3) Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875); *el-Câmi 'u's-sahîh*.¹⁵⁴
- 4) Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892); *Sünenu 't-Tirmizî*.¹⁵⁵

¹⁴¹ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 26, 35, 55, 70, 73, 147, 687, 708, 713, 722, 731, 887, vd.

¹⁴² Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 19, 102, 122, 135, 144, 222, 274, 607, 667, 905, 984, 1034, 1064, 1098, 1143, vd.

¹⁴³ 'Azîz, *eş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fi't-Tefsîr*, s. 73-76.

¹⁴⁴ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 118, 179, 213, 584, 806, 812, 997, vd.

¹⁴⁵ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 746.

¹⁴⁶ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 127, 231, 607, 667, 905, 984, 1034, 1064, 1098, 1143, vd.

¹⁴⁷ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 488, 705, 713.

¹⁴⁸ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 97.

¹⁴⁹ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 84, 195, 465, 486, 578, 721, 888, 895, 905, 998, vd.

¹⁵⁰ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 202, 754.

¹⁵¹ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 58, 101, 119, 744, 839, 1049, vd.

¹⁵² Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 122, 915, 1052, 1121, 1181, 1199, vd.

¹⁵³ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 19, 102, 135, 247, 598, 791, 876, 899, 932, vd.

¹⁵⁴ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 122, 144, 222, 274, 992, 1008, 1085, vd.

- 5) Ebu'l-Kâsım Müsnidu'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971).¹⁵⁶
- 6) Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. Merdûye b. Fûrek el-İsfahânî (ö. 410/1020).¹⁵⁷
- 7) Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî (ö. 458/1066); *es-Sünenu'l-kübrâ*.¹⁵⁸
- 8) Şeyh Mansûr Ali Nâsîf; *et-Tâc el-Câmi' li'l-usûl fî ehâdisi'r-Resûl*.¹⁵⁹
- 9) Ebu'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö. 1014/1605); *el-Mevzû'ât*.¹⁶⁰
- 10) Muhammed Abdurraûf el-Münâvî (ö. 1031/1622); *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr*.¹⁶¹

1.3.10.3.3. Fıkıh Kaynakları

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen ibâdât, muâmelât ve ukubât konularıyla ilgili âyetlere ahkâm âyetleri denir. Bu âyetlerin sayısı konusunda müfessirler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Zerkeşî (ö. 794/1392)'nin belirttiğine göre Gazzâlî (ö. 505/1111) ile Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) ahkâm âyetlerinin sayısını 500 olarak tesbit etmişlerdir. Diğer taraftan bu sayının 800 küsur olduğunu söyleyenler olduğu gibi sayının 200 olduğunu ifade edenler de vardır.¹⁶²

Ebu'l-Berekât, söz konusu eserinde ahkâm âyetlerini ele alırken aynı zamanda Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî fıkıh mezheplerinin görüşlerine de yer vermiştir. Şâfiî olması hasebiyle de diğer mezheplere göre daha çok Şâfiî fıkıh kaynaklarına başvurmuştur.¹⁶³

¹⁵⁵ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 127, 231, 607, 667, 905, 984, 1034, 1064, 1098, 1143, vd.

¹⁵⁶ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 118, 1003, 1081.

¹⁵⁷ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 205, 517, 1045, 1081.

¹⁵⁸ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 692, 992, 1045, 1081.

¹⁵⁹ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 19, 127, 1231.

¹⁶⁰ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 32.

¹⁶¹ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 488, 705, 713.

¹⁶² Bedreddin Çetiner, "Ahkâmü'l-Kur'ân", *DİA*, İstanbul 1988, c. 1, s. 551-552.

¹⁶³ 'Azîz, *çş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fî't-Tefsîr*, s. 77.

Başvurduğu kaynakları zikrederken bazen (قال النوي)¹⁶⁴, (قال الإمام أحمد)¹⁶⁵, (قاله)¹⁶⁶ şeklinde sadece müellif ismini zikredip eserini zikretmemiştir. Bazen (وفي)¹⁶⁷ gibi eser ismini belirtip yazarını belirtmemiştir. Bazen de (تحفة ابن)¹⁶⁸ şeklinde her ikisini yani hem eseri hem de yazarını belirtmiştir.¹⁶⁹

a) Hanefî Fıkıh Kaynakları

Ebu'l-Berekât'ın söz konusu eserinde ahkâm âyetlerini açıklarken başvurduğu kaynaklardan bazıları Hanefî fıkıh kaynaklarıdır. O, bu mezhebin ahkâm âyetleriyle ilgili görüşlerini zikrederken genellikle şu isimlerin eserlerine başvurmuştur:

- 1) Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh (ö. 150/767).¹⁷⁰
- 2) Ahmed b. Abdilganî b. Ömer ed-Dımaşkî (İbn Âbidîn) (ö. 1252/1836).¹⁷¹
- 3) Ebu'l-Hasen Ubeydullâh b. el-Hüseyn b. Dellâl el-Kerhî (ö. 340/952).¹⁷²
- 4) Alâuddîn Muhammed b. Muhammed Emîn b. Ömer el-Hüseynî ed-Dımaşkî (İbn Âbidînzâde) (ö. 1306/1889); *el-Hediyyetu'l-'alâ'iyye*.¹⁷³

b) Mâlikî Fıkıh Kaynakları

Ebu'l-Berekât adı geçen eserinde ahkâm âyetlerini açıkarken geçtiği üzere Hanefî fıkıh kaynaklarına başvurduğu gibi yeri geldiğinde Mâlikî fıkıh kaynaklarına da başvurmuştur. Öte yandan söz konusu mezhebin ahkâm âyetleriyle ilgili görüşlerini naklederken genellikle mezhebin kurucusu Mâlik b. Enes (ö. 179/795)'i kaynak olarak göstermiştir.¹⁷⁴

¹⁶⁴ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 72, 155, 221, 1002.

¹⁶⁵ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 69, 242, 1009, 1050.

¹⁶⁶ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 569.

¹⁶⁷ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 104, 812, 1237.

¹⁶⁸ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 79, 1094, 1121, 1132.

¹⁶⁹ 'Azîz, *eş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fî't-Tefsîr*, s. 77-87.

¹⁷⁰ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 59, 69, 87, 99, 242, 1002.

¹⁷¹ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 36, 1102.

¹⁷² Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 569.

¹⁷³ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 915.

¹⁷⁴ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 59, 99, 242, 1002.

c) Şâfiî Fıkıh Kaynakları

Molla Bedruddîn'in, *Tefsîru ebde'i'l-beyân li cemî'i âyi'l-Kur'ân* adlı eserinde ahkâm âyetlerini tefsir ederken en çok başvurduğu kaynaklar Şâfiî fıkıh kaynaklarıdır. Şâfiî mezhebine dair başvurduğu kaynaklar arasında şu müelliflerin eserleri yer almaktadır:

- 1) Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî (ö. 204/820).¹⁷⁵
- 2) Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî (ö. 450/1058).¹⁷⁶
- 3) Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm er-Râfiî el-Kazvîni (ö. 623/1226).¹⁷⁷
- 4) Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî (ö. 676/1277).¹⁷⁸
- 5) Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfiî (ö. 794/1392); *Î'lâmu's-sâcid fi ahkâmi'l-mesâcid*.¹⁷⁹
- 6) Ebû Bekir b. Muhammed eş-Şettâ ed-Dimyâtî (ö. 1302/1885); *Î'ânetu't-Tâlibîn 'alâ Halli Elfâzi Fethi'l-Mu'in*.¹⁸⁰
- 7) Ebu'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî (ö. 902/1497).¹⁸¹
- 8) Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Menûfî el-Ensârî (ö. 957/1550).¹⁸²
- 9) Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî (İbn Hacer) (ö. 974/1567); *ez-Zevâcir 'an iktirâfi'l-*

¹⁷⁵ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 87, 99, 190, 242.

¹⁷⁶ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 239.

¹⁷⁷ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 77.

¹⁷⁸ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 72, 155, 221, 1002.

¹⁷⁹ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 668.

¹⁸⁰ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 122.

¹⁸¹ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 73.

¹⁸² Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 493.

*kebâ'ir.*¹⁸³ ; *el-Fetâva 'l-hadîssiyye.*¹⁸⁴; *Tuhfetu 'l-muhtâc bi-şerhi 'l-Minhâc.*¹⁸⁵

- 10) Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhirî (ö. 977/1570); *Muğni 'l-muhtâc ilâ ma 'rifeti me 'ânî elfâzi 'l-Minhâc.*¹⁸⁶
- 11) Muhammed Emîn el-Kurdî (ö. 1332/1914); *Tenvîru 'l-kulûb fî mu 'âmeleti 'allâmi 'l-ğuyûb.*¹⁸⁷
- 12) İbrâhîm b. Muhammed b. Ahmed el-Bâcûrî (ö. 1277/1860); *Hâşiye 'alâ Şerhi İbn Kasım el-Gazzî 'alâ metni Ebî Şucâ'.*¹⁸⁸

d) Hanbelî Fıkıh Kaynakları

Müellifin söz konusu eserinde ahkâm âyetlerini açıklarken başvurduğu kaynaklardan bazıları da Hanbelî fıkıh kaynaklarıdır. Müellif söz konusu mezhebin ilgili görüşlerini zikrederken aşağıda isimleri verilen müelliflerin eserlerine başvurmuştur:

- 1) Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855).¹⁸⁹
- 2) Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. el-Hadîr b. Muhammed el-Harrânî (İbn Teymiyye) (ö. 622/1225).¹⁹⁰
- 3) Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî (ö. 620/1223); *el-Muğnî.*¹⁹¹

1.3.10.3.4. Kelâm Kaynakları

Molla Bedruddîn'in, eserinde itikadî konularla ilgili âyetleri ele alırken başvurduğu kaynaklar ise şunlardır:

¹⁸³ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'î'l-Beyân*, s. 54.

¹⁸⁴ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'î'l-Beyân*, s. 987.

¹⁸⁵ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'î'l-Beyân*, s. 79, 1094, 1121, 1132.

¹⁸⁶ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'î'l-Beyân*, s. 104, 812, 1237.

¹⁸⁷ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'î'l-Beyân*, s. 915.

¹⁸⁸ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'î'l-Beyân*, s. 49, 1091.

¹⁸⁹ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'î'l-Beyân*, s. 69, 242, 1009, 1050.

¹⁹⁰ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'î'l-Beyân*, s. 153.

¹⁹¹ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'î'l-Beyân*, s. 204.

- 1) Sa‘duddîn Mes‘ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî eş-Şâfiî (ö. 792/1390); *Şerhu’l-‘Akâid*.¹⁹²; *Tehzîbu’l-mantık ve’l-keîâm*.¹⁹³
- 2) İbrâhîm b. Muhammed b. Ahmed el-Bâcûrî (ö. 1277/1860); *Tuhfetu’l-murîd ‘alâ Cevhereti’t-tevhîd*.¹⁹⁴
- 3) Ebû İshâk (Ebu’l-İmdâd) Burhânuddîn İbrâhîm b. İbrâhîm b. Hasen el-Lekânî (ö. 1041/1632) *Cevheretu’t-tevhîd*.¹⁹⁵

1.3.10.3.5. Dilbilimsel Kaynaklar

Bu kaynaklar, Molla Bedruddîn’in *Tefsîru ebde‘i’l-beyân li cemî‘i âyi’l-Kur‘ân* adlı eserinde âyetleri sarf, nahiv ve belâgat yönünden değerlendiren başvurduğu kaynaklardır. O, genellikle başvurduğu kaynakları doğrudan belirtmemiştir.¹⁹⁶ Bazen de Sîbeveyhi, (ö. 180/796)¹⁹⁷ Muberrred (ö. 286/900)¹⁹⁸ ve Zeccâc (ö. 311/923)¹⁹⁹ gibi âlimlerin görüşlerini zikretmiş ancak görüşleri zikrederken bunları hangi kaynaklardan aldığını ifade etmemiştir. Lügat olarak ise, genellikle İbn Manzûr (ö. 711/1311)’un, *Lisânu’l-‘Arab*’ını²⁰⁰ ve Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415)’nin *Kâmûs*’unu kullanmıştır.²⁰¹

¹⁹² Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 647.

¹⁹³ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 1014.

¹⁹⁴ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 647, 1225.

¹⁹⁵ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 1225.

¹⁹⁶ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 20, 45, 75, 96, 108, 119, 131, 158, 171, 182, vd.

¹⁹⁷ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 134.

¹⁹⁸ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 134, 1190.

¹⁹⁹ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 134, 379.

²⁰⁰ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 293, 1017, 1074.

²⁰¹ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 293, 376, 563, 593, 672, 883, 985, 1017, 1020, vd; ‘Azîz, eş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fi’t-Tefsîr, s. 70-73.

İKİNCİ BÖLÜM

TEFSÎRU EBDE‘İ’L-BEYÂN Lİ CEMÎ‘İ ÂYİ’L-KUR‘ÂN

TEFSİRİNİN MERFÛ‘ÂT AÇISINDAN İNCELENMESİ

Ebu’l-Berekât’ın, “*Tefsîru ebde‘i’l-beyân li cemî‘i âyi’l-Kur‘ân*” adlı eserini incelediğimizde, bu eser muhtevasında nahiv uygulamalarının çokça zikredildiği bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Molla Bedruddîn, söz konusu eserinde merfû‘ât konularıyla ilgili uygulamalardan söz ederken, genel olarak fâil, nâib-i fâil, mübtedâ, haber, (كان) ve benzerlerinin ismi, mukârebe fiillerinin ismi, (ليس) fiiline benzeyen harflerin ismi ve (إن) ve benzerlerinin haberi gibi konular üzerinde durmuştur.²⁰²

2.1. MERFÛ‘ÂT

Merfû‘ât kelimesi merfû‘ lafzının çoğulu olup ref alâmetini alan isimler için kullanılan bir nahiv kavramıdır.²⁰³ Arapçada merfû‘ olan kelimeler on kısımdır. Bunlar nahiv kitaplarında genel olarak şu başlıklar altında ele alınmaktadır: Fâil, nâibu’l- fâil, mübtedâ, haber, (كان) ve benzerlerinin ismi, (ليس)’ye benzeyen harflerin ismi, mukârebe fiillerinin ismi, (إن) ve benzerlerinin haberi, cinsi nefyeden (لا)’nın haberi, nasb ve cezm edatlarından mücerred olan (bu edatların bulunmadığı) muzâri fiil.²⁰⁴

2.1.1. Fâil

Arapçada cümleler temelde isim ve fiil cümlesi olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Fiil cümlesinin ana unsurlarından biri olan fâil, ma‘lûm ve tâm fiil

²⁰² Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 21, 24, 26, 30, 78, 103, 142, 184, 186, 245, 270, 275, 276, 282, 318, 321, 419, 477, 557, 640, 710, 744, 770, 839, 1009, vd.

²⁰³ Nûruddîn Abdurrahmân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî, *el-Fevâ’idu’z-Ziyâ’iyye*, M. Nûrî Nâs İslâmî Kitaplar Nâşiri, Midyat ts., c. 1, s. 182.

²⁰⁴ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısırî, *Şerhu Şuzûru’z-Zehab fî Ma‘rifeti Kelâmî’l-‘Arab*, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, Beyrut 2001, s. 87-115.

veya şibh-i fiilden sonra gelerek müsnedun ileyh olan isimdir. Burada şibh-i fiilden, ism-i fâil, masdar, ism-i tafdîl, sıfat-ı müşebbehe, zarf, câr-mecrûr, isim-fiil (fiil anlamlı isimler) ve mübâlagalı ism-i fâil gibi isimler kastedilmektedir. Bunlar da fiil gibi fâilde amel ederler.²⁰⁵

Fâilin hükümleri:

- a) Merfû‘ olması gerekir. Ancak masdar veya ism-i masdarın kendisine izâfe edilmesi ya da (الباء ، من ، اللام) gibi zâid harf-i cerlerle kullanılması halinde mecrûr olması caizdir.
- b) Müsnetten (fiil veya şibh-i fiilden) sonra gelmesi gerekir. Şâyet müsnetten önce fâile benzeyen bir isim geçerse, bu durumda söz konusu isim ya mübtedâ ya da mahzûf olan bir fiilin fâili olur.
- c) Fâil ‘umde (cümlelerin temel ögesi) konumunda olduğu için ya zâhir isim ya da müstetir zamir olarak cümlede bulunması gerekir.
- d) Hazfedilmesi caizdir. Bu ise daha çok nefy veya istihâm cevabında gerçekleşir.²⁰⁶

2.1.1.1. Fâilin Sarîh, Müevvel veya Zamir Olması

Nahiv âlimleri fâili, genel olarak sarîh, müevvel²⁰⁷ ve zamir şeklinde üç kısma ayırmışlardır.²⁰⁸

Ebu’l-Berekât, Kur‘ân âyetlerini gramer açısından ele alırken, eserinin birçok yerinde doğrudan veya dolaylı olarak fâilin ya sarîh ya müevvel ya da zamir olarak

²⁰⁵ el-Galâyînî, *Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, c. 2, s. 233.

²⁰⁶ Ebû Muhammed Bahâuddîn Abdullâh b. Abdirrahmân b. Abdillâh b. ‘Akîl el-Hemedânî, *Şerhu İbn ‘Akîl ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, Dâru’t-Turâs, Kahire 1980, c. 2, s. 96; Ebu’l-Velîd Zeynuddîn Hâlid b. Abdillâh b. Ebî Bekr el-Vakkâd el-Ezherî, *Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavzîh*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut 2000, c. 1, s. 395-408; Muhammed Hayr el-Hulvânî, *el-Muğni’l-Cedîd fî ‘İlmi’n-Nahv*, 2003, Daru’s-Şarki’l-‘Arabî, Beyrut ts., s. 132.

²⁰⁷ Burada sarîh ifadesinden, (فاز الحق) örneğinde olduğu gibi açık bir şekilde fâil olan isim kastedilirken, müevvel den ise بلغني أنك فاضل ، أعجبني ما تجتهد (يعجبني أن تجتهد) misallerinde olduğu gibi zahiren cümle olup masdar te‘vîlinde (dolaylı masdar) olan fâil kastedilmiştir. Geniş bilgi için bkz. el-Galâyînî, *Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, c. 2, s. 244-245.

²⁰⁸ el-Galâyînî, *Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, c. 2, s. 244.

gelebileceğini ifade etmiştir.²⁰⁹ Burada konunun uzamaması için müellifin ele aldığı âyetlerden birkaçı zikredilip değerlendirilmiştir.

Misal 1: **وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادَهُمْ شُرَكَائُهُمْ لِيَرُدُّوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ**
“Yine bunun gibi, Allah'a ortak koşanların çoğuna, koştukları ortaklar, çocuklarını öldürmelerini güzel gösterdi ki; onları helake sürüklesinler ve dinlerini karıştırıp onları yanılsınlar.”²¹⁰

" شُرَكَائُهُمْ " فاعل " زَيْنَ "

Müellif, eserinde âyet-i kerîmeyi şu şekilde açıklamıştır: “Âyet-i kerîmede geçen (شُرَكَائُهُمْ) kelimesi, kendinden önce zikredilen (زَيْنَ) fiilinin fâilidir.” Görüldüğü gibi o, sarîh isim olarak gelen (شُرَكَائُهُمْ) kelimesinin fâil olduğunu ifade etmiştir.²¹¹

Bu âyette cumhûr (kırâât imamlarının çoğu), (شُرَكَائُهُمْ) kelimesini (زَيْنَ)’nin fâili olduğunu ifade ederek ref‘ ile okumuştur. İbn Âmir (ö. 118/736) ise âyet-i kerîmeyi (زَيْنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادَهُمْ شُرَكَائُهُمْ) şeklinde okuyarak, (قَتَلَ) kelimesinin (زَيْنَ) fiilinin nâibu’l-fâili, (أَوْلَادَهُمْ) kelimesinin ise (قَتَلَ)’nun mef‘ûlu olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca (شُرَكَائُهُمْ) kelimesinin de (قَتَلَ)’nun fâili olup kendisine izâfe edildiğini belirtmiştir.²¹²

Müellifin, burada (شُرَكَائُهُمْ) kelimesinin fâil olduğunu ifade ederek İbn Âmir’in kırââtıyla ilgili herhangi bir bilgi vermemesi, onun burada cumhûrun görüşünü benimsediğini göstermektedir.

Misal 2: **مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ**
“Onların durumu, (geceleyin) ateş yakan kimsenin durumuna benzer: Ateş tam çevresini aydınlattığı sırada Allah ışıklarını yok ediverir de onları göremez bir şekilde karanlıklar içinde bırakır.”²¹³

²⁰⁹ Bkz.: Sancar, **Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân**, s. 26, 158, 187, 307, 399, 616, 307, vd.

²¹⁰ En‘âm, 6/137.

²¹¹ Sancar, **Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân**, s. 307.

²¹² Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, ed-Dâru’t-Tûnusiyye, Tunus 1984, c. 8, s. 102.

²¹³ Bakara, 2/17.

" فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا " فاعل أو مفعول . كان " حَوْلَهُ "

Molla Bedruddîn bu âyet-i kerîmeyi açıklarken, âyette zikredilen (مَا) edatının, (أَضَاءَتْ) fiilinin ya fâili veya mef'ûlu olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca o, âyette yer alan (مَا) edatının ism-i mevsûl olduğuna, (كَانَ) fiilinin ise sılası olup hazfedildiğine işaret etmiştir.²¹⁴

Müellif, söz konusu eserinde Kur'ân âyetlerini gramer açısından tahlil ederken genellikle kısa ve öz bir dil kullanmıştır. Örneğin yukarıdaki âyet-i kerîmeyi açıklarken (مَا فاعل أو مفعول) ifadelerini kullanarak, âyette geçen (أَضَاءَتْ) fiilinin ya muteaddî ya da (ضَاءَ) anlamına gelen lâzım fiil olduğuna işaret etmiştir. Bu fiil muteaddî olması halinde âyet-i kerîme "Ateş tam çevresini aydınlattığı sırada Allah ışıklarını yok ediverir" şeklinde bir anlam kazanır. Lâzım fiil olarak takdir edildiğinde ise "Ateşin tam çevresi aydınlandığı sırada Allah ışıklarını yok ediverir." anlamını ifade eder.

Misal 3: "Babası, قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنْ إِلَهِي يَا إِبْرَاهِيمَ لَنْ لَمْ تَنْتَهَ لَأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا " *"Ey İbrahim! Sen benim ilahlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, mutlaka seni taş a tutarım. Uzun bir süre benden uzaklaş!" dedi.*"²¹⁵

" أَنْتَ " فاعل ، أو مبتدأ

Müellif, eserinde bu âyet-i kerîmeyi açıklayarak âyette geçen (أَنْتَ) zamirinin ya (رَأَيْتَ) ism-i fâilinin fâili ya da mübtedâ olduğunu ifade etmiştir.²¹⁶

O, eserinde Kur'ân âyetlerini nahiv açısından ele alırken bazen farklı üsluplara da başvurmuştur. Eserinde kullandığı üsluplardan biri, âyetlerdeki i'râb vecihlerini zikrederken genellikle bunların hangi nahiv mezhebine (veya mezheplerine) ait olduğunu belirtmemesidir. Örneğin müellif burada, (أَنْتَ) zamirinin ya fâil ya da mübtedâ olduğunu söyleyerek âyetin i'râbında iki vecihin caiz olduğunu ifade etmiş, ancak bunların Basra ve Kûfe ekollerinin görüşleri olduğunu ibraz

²¹⁴ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 26.

²¹⁵ Meryem, 19/46.

²¹⁶ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 616.

etmemiştir. Basralılara göre buradaki (أَنْتَ) zamiri (رَاغِبٌ) kelimesinin fâilidir. Kûfeliler ise söz konusu zaminin mübtedâ, (رَاغِبٌ) kelimesinin de haber olduğunu ifade etmişlerdir.²¹⁷

Müellif, Kur‘ân âyetlerini açıklarken eserinin birçok yerinde fâilin sarîh isim olarak gelebileceğini ifade ettiği gibi onun müevvel isim (dolaylı masdar) olarak da gelebileceğini belirtmiştir.²¹⁸

Misal 1: *“Hani id tَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنْزِلِينَ”* *“Hani sen mü'minlere, "Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?" diyordun.”*²¹⁹

" أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ... " فاعل

Ebu'l-Berekât, *Tefsîru ebde‘i'l-beyân li cemî‘i âyi'l-Kur‘ân* adlı eserinde bu âyet-i kerîmeyi ele alarak, âyette zikredilen (أَنْ يُدَّكُمْ رَبُّكُمْ) cümlesinin masdar te‘vîlde (dolaylı masdar) olup (يَكْفِيكُمْ) fiilinin fâili olduğunu belirtmiştir.²²⁰

Misal 2: *وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ كُسَالَى وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ* *“Harcamalarının kabul edilmesine, yalnızca, Allah'ı ve Rasûlünü inkar etmeleri, namaza ancak üşene üşene gelmeleri ve ancak gönülsüzce harcamaları engel olmuştur.”*²²¹

" إِلَّا أَنَّهُمْ... " فاعل مفرغ

²¹⁷ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Misrî, *Muğni'l-Lebîb ‘an Kutubi'l-E‘ârîb*, Dâru'l-fîkr, Dımaşk 1964, c. 2, s. 615.

²¹⁸ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde‘i'l-Beyân*, s. 26, 158, 187, 307, 399, 616, 307, vd.

²¹⁹ Âl-i İmrân, 3/124.

²²⁰ Sancar, *Tefsîru Ebde‘i'l-Beyân*, s. 158.

²²¹ Tevbe, 9/54.

Müellif, yukarıdaki âyet-i kerîmeyi i‘râb ederken, âyette zikredilen (إِلَّا أَنَّهُمْ) cümlesinin aynı şekilde masdar te‘vîinde (dolaylı masdar) olup (مَنْعَ) fiilinin muferreğ fâili²²² olduğunu söylemiştir.²²³

Misal 3: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا “Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal değildir.”²²⁴

" لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ... " فاعل

Ebu'l-Berekât, bu âyet-i kerîmeyi şu şekilde değerlendirmiştir: “Âyette zikredilen (أَنْ تَرِثُوا) cümlesinin masdar te‘vîinde (dolaylı masdar) olup, (لَا يَحِلُّ) fiilinin fâili olur.”²²⁵

Müellif, yukarıda geçen bu üç âyet-i izah ederken, âyetlerde geçen söz konusu üç cümlelerin de masdar te‘vîinde olup²²⁶ fâil olduğunu ifade etmiştir. O, bu eserinde âyet-i kerîmeleri nahiv açısından değerlendirirken (bu âyetlerde olduğu gibi) genellikle bunları detaya girmeden vecîz bir şekilde açıklamıştır.

2.1.1.2. Fâilin Câr-Mecrûr Olması

Yukarıda zikrettiğimiz âyetlerde olduğu gibi aslolan fâilin merfû‘ olmasıdır. Ancak kimi zaman fâil, başında (الباء، من، اللام) gibi zâid harf-i cerlerle gelerek mecrûr olur.²²⁷

Bu zâid harf-i cerlerden biri (الباء) edatıdır. Bu edat genellikle emir siğasıyla kullanılan taaccub fiili (أَفْعَلُ) ile (كفى) fiilinin fâillerinin başında gelir. Fâilin başında gelen zâid harf-i cerlerden biri de (من) edatıdır. Bu edatın fâilin başına gelebilmesi için onun nekre olması, öncesinde ise ya istifhâm edatlarından (هل) ya da nefiy veya nehy edatlarından birinin geçmesi gerekir. Fâilin başında gelen diğer bir zâid harf-i

²²² Müellifin eserinde, “müstesnâ muferrağ” olarak gelen fâil, haber, mef’ûl, hâl vb. için kullandığı bir kavramdır: (فاعل مفرغ، خبر مفرغ، مفعول مفرغ، حال مفرغ) Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde‘i'l-Beyân*, s. 46, 103, 276, 287, 336, 399 vd.

²²³ Sancar, *Tefsîru Ebde‘i'l-Beyân*, s. 399.

²²⁴ Nisâ, 4/19.

²²⁵ Sancar, *Tefsîru Ebde‘i'l-Beyân*, s. 187.

²²⁶ Burada cümlelerin masdar te‘vîinde (dolaylı masdar) olması zımnen anlaşılmaktadır.

²²⁷ el-Hulvânî, *el- Muğnî'l-Cedîd fi ‘İlmi’n-Nahv*, s.132-134.

cer ise (اللام) edatıdır. Diğerlerinin aksine bu edatta fâilin başında gelebilmesi için herhangi bir şart aranmamaktadır.²²⁸

Ebu'l-Berekât, eserinde fâil konusuyla ilgili âyetleri ele alırken, “câr-mecrûrun fâil olması” konusuna da değinmiş ve bu konuyla ilgili âyet-i kerîmeleri zikredip açıklamıştır.

Müellif, söz konusu eserinde âyet-i kerîmeleri gramer açısından tahlil ederken, (aşağıdaki âyetlerde olduğu gibi) genellikle âyetlerin i'râblarıyla ilgili kısa bilgiler vermiş, bazen de i'râb açısından kapalı oldukları için âyetleri detaylı bir şekilde açıklamıştır.

Misal 1: قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا لَهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَبْصَرَ بِهِ وَاسْمِعَ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا “De ki: "Kaldıkları süreyi Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gaybını bilmek O'na aittir. O ne güzel görür, O ne güzel işitir! Onların, ondan başka hiçbir dostu da yoktur. O hükmüne hiçbir kimseyi ortak etmez."”²²⁹

" أَبْصَرَ بِهِ " أصله أَبْصَرَ ماضياً ، غُيِّرَ لِلتَّعَجُّبِ ، فالباء زائدة على الفاعل

Müellif, bu âyet-i kerîmeyi açıklarken, âyette zikredilen (أَبْصَرَ) fiilinin aslının (أَبْصَرَ) olup fiil-i mâzî olduğunu, taaccub ifade etmesi için taaccub fiiline (أَبْصَرَ) dönüştürüldüğünü, (بِهِ)'deki (الباء)'nın ise zâid olup fâilin başında geldiğini ifade etmiştir.²³⁰ Bu âyette teaccüb fiilinin (أَبْصَرَ) fâilinde (بِهِ) zâid (الباء) gelmiştir.

Misal 2: وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَانِكُمْ وَكَفَى بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَى بِاللَّهِ نَصِيرًا “Allah sizin düşmanlarınızı çok daha iyi bilir. Allah dost olarak yeter. Allah yardımcı olarak da yeter.”²³¹

" وَكَفَى بِاللَّهِ " أي الله العظيم " وَلِيًّا " تمييز

²²⁸ Muhammed Muhyiddîn b. Abdilhamîd el-Mısıfî, *Minhatu'l-Celîl bi Tahkîki Şerhi İbn 'Akîl, Dâru't-turâs, Kahire 1980, c. 2, s. 75; el-Hulvânî, el-Muğnî'l-Cedîd fi 'İlmi'n-Nahv, s. 132-134.*

²²⁹ Kehf, 18/26.

²³⁰ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân, s. 592.*

²³¹ Nisâ, 4/45.

Ebu'l-Berekât, söz konusu eserinde âyet-i kerîmeyi bu şekilde takdir ederek, âyette geçen (بِاللّٰهِ) ifadesindeki (الباء) 'nın zâid olduğuna, (اللّٰهُ) lafzının ise (كَفَى) fiilinin fâili olduğuna işaret etmiştir. Ayrıca (وَلِيًّا) kelimesinin temyiz olduğunu ifade etmiştir.²³²

Misal 3: يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ “Ey kitap ehli! Peygamberlerin arası kesildiği bir sırada "Bize ne müjdeleyici bir peygamber geldi, ne de bir uyarıcı" demeyesiniz diye, işte size (hakikatı) açıklayan elçimiz (Muhammed) geldi. (Evet,) size bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmiştir. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir.”²³³

" مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا " تَأْكِيدُ كَ " مِنْ "

Müellif, bu âyet-i kerîmeyi açıklarken âyette zikredilen (لَا) edatının, (مِنْ) edatı gibi te'kîd (zâide) için olduğunu ifade etmiştir.²³⁴ Ayrıca onun bu açıklamalarından (بَشِيرٍ) kelimesinin, (جَاءَ) 'nin fâili olduğu anlaşılmaktadır.

Müellif, bu âyette olduğu gibi eserinin birçok yerinde câr-mecrûrun fâil olarak geldiği âyetleri izah ederken, zâid harf-i cerler için (زائد) tabiri yerine ، (تأكيد ، للتأكيد) tabirlerini kullanmaktadır. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen bu tür edatlar, bulundukları cümleye te'kîd anlamı katmaktadırlar. Öte yandan Kur'ân-ı Kerîm'in Allah'ın (c.c) kelamı olması hasebiyle Kur'ân'ın şânına ve yüceliğine ters düştüğü için (زائد) tabiri yerine söz konusu tabirler kullanılmıştır.

Misal 4: هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ “Halbuki bu size vaad olunan şey, ne kadar da uzak!”²³⁵

" هَيْهَاتَ " تَأْكِيدُ " لِمَا تُوعَدُونَ " هُ . اللام تأكيدية لقراءة بدونها و " مَا " فاعل

²³² Sancar, Tefsîru Ebde'i'l-Beyân, s. 198.

²³³ Mâide, 5/19.

²³⁴ Sancar, Tefsîru Ebde'i'l-Beyân, s. 246.

²³⁵ Mü'minûn, 23/36.

Müellif, bu âyet-i kerîmeyi tahlil ederken, onun i‘râbıyla ilgili şu ifadelere yer vermiştir: “Âyette geçen (هَيْهَاتَ) isim-fiili, kendisi gibi isim-fiil olan (هَيْهَاتَ) kelimesine te‘kîd olur. (لِمَا تُوعَدُونَ) cümlesinin takdiri, هُ (لِمَا تُوعَدُونَ) şeklindedir. Buradaki (مَا) edatı ism-i mevsûl olup kendisine dönen (هُ) zamiri hazfedilmiştir. (لِمَا)’daki lââm (لِ) ise te‘kîd (zâid) içindir. Zira bir kıraate göre bu lââm okunmamaktadır. Bu da onun te‘kîdiyye olduğunu gösterir. (مَا) edatı ise (هَيْهَاتَ)’nin fâilidir.”²³⁶

Müellif, eserinde Kur‘ân âyetlerini tahlil ederken eserinin muhtelif yerlerinde bazen farklı kıraatlara de değinmiştir.²³⁷ Kıraatlara değinirken de kimi zaman (yukarıdaki âyette olduğu gibi) bunları yaptığı tahlillere delil olarak göstermiştir.

2.1.1.3. Fâilin Âmilinin Hazfedilmesi

Fiil cümlesinde aslolan, fâil ile beraber fiilin de zikredilmesidir. Ancak cümlede bir karîne (fiilin hazfedildiğine dair bir delil) olması halinde fiil hazfedilebilir. Bu ise genellikle istifhâm veya nefyin cevabında olmaktadır.²³⁸

Müellif, Kur‘ân âyetlerini i‘râb ederken eserinin farklı yerlerinde fiilin hazfedildiğine dair birçok âyet-i kerîmeyi ele alıp açıklamıştır.²³⁹

Misal : قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ
“De ki: "Size göklerden ve yerden kim rızık verir?" De ki: "Allah. O halde ya biz hidâyet veya apaçık bir sapıklık üzereyiz, ya da siz!"”²⁴⁰

”اللَّهُ“ خبره أو فعله محذوف

Ebu’l-Berekât, eserinde bu âyet-i kerîmeyi açıklarken i‘râbında iki vechin caiz olduğunu belirtmiştir. Buna göre âyette zikredilen (اللَّهُ) lafzı, ya mübtedâ olup

²³⁶ Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 684.

²³⁷ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 81, 108, 150, 185, 219, 286, 340, 341, 843, 1005, vd.

²³⁸ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb ‘an Kutubi’l-E‘ârîb*, c. 2, s. 702; el-Ezherî, *Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavzîh*, c. 1, s. 399; Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî, *Me‘âni’n-Nahv*, Dâru’l-Fikr, Umman 2000, c. 2, s. 51.

²³⁹ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 199, 204, 223, 236, 251, 260, 385, 851, 1215, vd.

²⁴⁰ Sebe‘, 34/24.

haberi hazfedilmiştir ya da fâil olup (istifhâmın cevabında geldiği için) fiili hazfedilmiştir.²⁴¹

Müellifin bu açıklamasını şu şekilde değerlendirebiliriz:

- a) Âyetin anlamını dikkate aldığımızda, (اللّٰهُ) kelimesinin mübtedâ olması, fâil olmasından evladır. Müellifin bu vechi önce zikretmesi de bunu göstermektedir. Zira bu durumda âyetin takdiri (اللّٰهُ يَرْزُقُكُمْ) şeklinde olur ve böylece mübtedâ cümleye hasr anlamı katar.
- b) İkinci vech gelince, istifhâmın cevabında geldiği halde fiilin hazfedilmediği (وَلَيْنِ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ) “Andolsun, onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, mutlaka, "Onları mutlak güç sahibi, hakkıyla bilen (Allah) yarattı" diyeceklerdir.”²⁴² gibi âyetleri göz önünde bulundurduğumuzda bu vechin de caiz olduğunu söyleyebiliriz.

(لو) edatı, nahiv ilminde şart edatlarından biri sayılmaktadır. Bu edatın şart edatı olabilmesi için, fiilin veya fiili hazfolunmuş fâilin başında gelmesi gerekir. Bu edatı diğer şart edatlarından ayıran en önemli özelliği ise (أَنَّ) ile beraber kullanılmasıdır. Öte yandan nahiv âlimleri, (لو)’dan sonra gelen (أَنَّ)’nin i’râbıyla ilgili farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Sîbeveyhi ve Basralılar, (أَنَّ)’den sonra gelen cümlelerin masdar te’vîlinde (dolaylı masdar) olup mübtedâ olduğunu ifade etmişlerdir. Kûfelilerin de içinde bulunduğu birçok nahiv âlimi ise, bu cümlelerin fâil olduğunu fiilinin ise hazfedildiği söylemişlerdir.²⁴³

Müellif, söz konusu eserinde “fâilin âmilinin hazfedilmesi” konusuyla ilgili âyet-i kerîmeleri ele alırken, (لو)’den de bahsetmiş ve buna dair birçok âyet-i kerîmeyi zikrederek bu edattan sonra fâilin âmilinin hazfedildiğini belirtmiştir.²⁴⁴

²⁴¹ Sancar, **Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân**, s. 851.

²⁴² Zuhurf, 43/9.

²⁴³ Ebû Muhammed (Ebû Alî) Bedruddîn Hasen b. Kâsım b. Abdillâh b. Alî el-Murâdî, **el-Cene‘d-Dânî fî Hurûfi’l-Me‘ânî**, Dârü’l-kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut1992, s. 278-279.

²⁴⁴ Bkz.: Sancar, **Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân**, s. 199, 204, 205, 251, 260, 313, 339, 399, 435, vd.

Misal : *“Eğer* وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ النَّعِيمِ *kitap ehli iman etseler ve Allah'a karşı gelmekten sakınsalardı, muhakkak onların kötülüklerini örterdik ve onları Naim cennetlerine koyardık.”*²⁴⁵

" وَلَوْ " ثبت " أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ "

Ebu'l-Berekât, bu âyet-i kerîmeyi açıklarken âyette zikredilen (لَوْ) edatından sonra (ثَبِتَ) fiilinin hazfedildiğini ifade etmiştir. Öte yandan (لَوْ)'dan sonra gelen (أَنَّ) cümlesinin hazfedilen (ثَبِتَ) fiilin fâili olduğuna işaret etmiştir.²⁴⁶ O, bu âyet-i kerîmeyi açıklarken yukarıdaki âyetten farklı olarak, fâilin fiilinin hazfedildiğini işaret yoluyla belirtmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm âyetlerini incelediğimizde, bu edatın (أَنَّ) ile beraber kullanıldığına dair birçok âyet-i kerîmeyi görmemiz mümkündür. Müellif, bu âyetleri bazen doğrudan açıklamış, bazen de daha önce ele alarak açıkladığı benzer âyetlere atıfta bulunarak beyan etmiştir. Bu tür âyetleri açıklarken de, genellikle (لَوْ) edatından sonra (ثَبِتَ) fiilini takdir ederek, Kûfelilerin bu konudaki görüşünü benimsemiştir.

Şâyet, وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ *“Eğer Allah'a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa”*²⁴⁷, إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ *“Gök yarıldığı zaman”*²⁴⁸ âyetlerinde olduğu gibi fâil, şart edatları olan (إِنْ) ve (إِذَا)'dan sonra gelirse, fiil vucûben hazfedilir. Fâilden sonra gelen fiil ise, hazfedilmiş olan fiili tefsir eder.²⁴⁹

Bu görüş Basralıların görüşüdür. Kûfeliler ise fâilin, fiile takdimini caiz görerek, bu edatlardan sonra gelen ismin kendisinden sonra zikredilen fiilin fâili olduğunu söylemişlerdir. Ahfeş ise bu iki görüşten farklı olarak, söz konusu ismin mübtedâ, sonrasında zikredilen fiilin ise haber olduğunu ifade etmiştir.²⁵⁰

²⁴⁵ Mâide, 5/65.

²⁴⁶ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 260.

²⁴⁷ Tevbe, 9/6.

²⁴⁸ İnşikâk, 84/1.

²⁴⁹ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfıyyeti İbn Mâlik*, c. 2, s. 86.

²⁵⁰ Muhammed Muhyiddîn, *Minhatu'l-Celîl bi Tahkîki Şerhi İbn 'Akîl*, c. 2, s. 86.

Misal 1: وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ... “Eğer Allah'a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allah'ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı...”²⁵¹

" وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ " فاعل لمحذوف يفسره : " اسْتَجَارَكَ "

Müellif, söz konusu eserinde bu âyetin açıklamasını yaparak, âyette zikredilen (أَحَدٌ) kelimesinin hazfedilmiş olan fiilin fâili olduğunu, (اسْتَجَارَكَ) fiilinin ise hazfedilmiş fiili tefsir ettiğini ifade etmiştir.²⁵² Görüldüğü gibi O bu âyet-i tefsir ederken, Basralıların bu âyetle ilgili görüşlerini tercih etmiştir.

Misal 2: إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ “Gök yarıldığı zaman,”²⁵³

" إِذَا " انفطرت " السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ " تفسير المحذوف . أو مبتدأ وخبر

Ebu'l-Berekât, bu âyet-i kerîmeyi açıkarken, onun iki farklı şekilde i'râb edilebileceğini ifade etmiştir:

- Âyette geçen (السَّمَاءُ) kelimesi, hazfedilmiş olan (انْفَطَرَتْ) fiilinin fâilidir. (انْفَطَرَتْ) fiili ise, hazfedilmiş olan bu fiili tefsir eder.
- (السَّمَاءُ) kelimesi mübtedâ, (انْفَطَرَتْ) fiili ise haber olur.²⁵⁴

Müellifin bu açıklamalarından, onun burada Basralıların yanı sıra Ahfeş'in bu konudaki görüşünü de benimsediği anlaşılmaktadır. O, Kur'ân âyetlerini izâh ederken, eserinin muhtelif yerlerinde âyetlerin i'râblarıyla ilgili mezhep görüşlerine de yer vermiş ancak genellikle (söz konusu âyette olduğu gibi) bu görüşlerin hangi mezheb(ler)e ait olduğunu belirtmemiştir.²⁵⁵

²⁵¹ Tevbe, 9/6.

²⁵² Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 385.

²⁵³ İnfitâr, 82/1.

²⁵⁴ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 1218.

²⁵⁵ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 27, 57, 134, 253, 331, 382, 422, 462, vd.

2.1.1.4. Fiil Gibi Fâilde Amel Eden İsimler

Bunlar ism-i fâil, masdar, ism-i masdar, ism-i tafdîl, sıfat-ı müşebbehe, zarf, câr-mecrûr, isim-fiil (fiil anlamlı isimler) ve mübâlağalı ism-i fâil gibi isimlerdir.²⁵⁶

Müellif, Kur'ân âyetlerini nahiv açısından ele alırken, eserinin muhtelif yerlerinde, ism-i fâil, sıfat-ı müşebbehe, ism-i masdar, zarf, câr-mecrûr ve isim-fiilin fâilde amel etmesi gibi konularla ilgili âyetleri de ele almış ve bunları nahiv açısından değerlendirmiştir.

a) İsm-i Fâilin Fâilde Amel Etmesi

İsm-i fâil, kendisinden türetildiği fiil gibi amel eder. Şâyet bu fiil müteaddîyse ism-i fâil de müteaddî olur ve fâilde amel ettiği gibi mef'ûlde de amel eder. Söz konusu fiil lâzım ise ism-i fâil de lâzım olur ve sadece fâilde amel eder.²⁵⁷

Nahiv âlimleri, başında (ﻻ) edatı bulunan ism-i fâilin mutlak surette (ister mâzî ister hâl ister istikbâl manasında olsun) fâilde amel ettiğini söylemişlerdir. Başında (ﻻ) edatı bulunmayan ism-i fâilin ise amel etmesi için şu şartları taşıması gerektiğini ifade etmişlerdir:

- a) Hem fâil hem de mef'ûlde amel etmesi için ya mübtedâ, zû'l-hâl veya mevsûf gibi isimlere ya da nidâ, istifhâm veya nefiy edatlarından birine i'timâd etmesi (yani söz konusu isim veya edatlardan birinden sonra gelmesi) gerekir.
- b) Mef'ûlde amel etmesi için ya hâl ya da istikbâle delalet etmesi gerekir. Mâziye delalet etmesi halinde ise amel etmez. (fâilde amel etmesi için bu şart aranmaz)²⁵⁸

²⁵⁶ el-Galâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, c. 2, s. 233; el-Hulvânî, *el-Muğnî'l-Cedîd fi 'İlmi'n-Nahv*, s. 118.

²⁵⁷ el-Galâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, c. 3, s. 280.

²⁵⁸ el-Galâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, c. 3, s. 280-281; es-Sâmerrâî, *Me'âni'n-nahv*, c. 3, s. 170.

Müellif, eserinde “ism-i fâilin fâilde amel etmesi” konusuyla ilgili aşağıdaki âyet-i kerîmeleri ele alarak açıklamıştır.

Misal 1: *يَا إِبْرَاهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَإِنَّهُمْ آتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ*:
“Elçilerimiz, "Ey İbrahim bundan vazgeç! Çünkü Rabbinin emri kesin olarak gelmiştir. Şüphesiz onlara geri döndürülemeyecek bir azap gelecektir" dediler.”²⁵⁹

عَذَابٌ " فاعل "

Ebu'l-Berekât, eserinde bu âyet-i kerîmeyi şu şekilde açıklamıştır: “Âyette zikredilen (عَذَابٌ) kelimesi, ism-i fâil olan (آتِيهِمْ)'in fâili olur.”²⁶⁰ Görüldüğü gibi müellifin bu açıklamasından, (آتِيهِمْ) ism-i fâilin, (إِنَّ) ifadesindeki (إِنَّ)'nin (aslında mübtedâ olan) ismine i'timâd ederek (isminden sonra gelerek) fâilde amel ettiği anlaşılmaktadır.

İsm-i fâilin, istifhâm veya nefiy edatlarına i'timâd ederek (onlardan sonra gelerek) amel ettiği (أَقَامَ زَيْدٌ ، مَا قَامَ زَيْدٌ) gibi örnekler, nahiv âlimleri arasında ihtilaf konusu olmuştur. Basra ekolüne göre her iki örnekte de (قَامَ) kelimesi mübtedâdır. (زَيْد)ise onun fâili olup haberin yerine geçmiştir. Kûfe ekolü ise örneklerde geçen (زَيْد) kelimesinin mübtedâ, ism-i fâilin (قَامَ) ise haber olduğunu ifade etmişlerdir.²⁶¹

Misal 2: *قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنْ إِلَهِي يَا إِبْرَاهِيمُ لَنْ لَمْ تَنْتَهَ لَأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا*:
“Babası, "Ey İbrahim! Sen benim ilahlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, mutlaka seni taşa tutarım. Uzun bir süre benden uzaklaş!" dedi.”²⁶²

أَنْتَ " فاعل ، أو مبتدأ "

Müellif, bu âyet-i kerîmeyi açıklarken âyette zikredilen (أَنْتَ) zamirinin, ya ism-i fâil olan (رَأَيْتَ)'nun fâili yahut mübtedâ olduğunu ifade etmiştir.²⁶³

²⁵⁹ Hûd, 11/76.

²⁶⁰ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 462.

²⁶¹ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb 'an Kutubi'l-E'ârîb*, c. 2, s. 615.

²⁶² Meryem, 19/46.

²⁶³ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 616.

Bu âyette ism-i fâil, istifhâm edatına i'timâd ederek fâilde amel etmiştir. Yukarıda zikrettiğimiz bilgileri göz önünde bulundurduğumuzda, Basralıların, âyette geçen (رَاغِبٌ) kelimesinin mübtedâ, (أَنْتَ) zamirinin ise onun fâili olduğunu; Kûfelilerin ise (أَنْتَ)'nin mübtedâ, (رَاغِبٌ) kelimesinin ise haber olduğunu ifade ettiklerini söyleyebiliriz. Nitekim müellifin yukarıdaki açıklamalarına baktığımızda, onun bu âyette Basralıların yanı sıra Kûfelilerin görüşünü de benimsediğini görürüz.

b) Sıfat-ı Müşebbehenin Fâilde Amel Etmesi

Fâilde amel eden isimlerden biri de sıfat-ı müşebbehtir. Sıfat-ı müşebbeheye, ism-i fâil gibi hades (oluş, eylem) ve fâiline delalet ettiği için (الصفة المشبهة باسم الفاعل) “*ism-i fâile benzeyen sıfat*” denilmiştir. Bu ismin verilmesinin diğer bir nedeni de ism-i fâil gibi tesniye, cem‘, müzekker ve müennes olarak gelebilmesidir.²⁶⁴

Sıfat-ı müşebbehenin fâilde amel edebilmesi için ism-i fâilde olduğu gibi ya istifhâm veya nefiy edatlarından birine ya da mübtedâ, zû'l-hâl veya mevsûf gibi isimlere i'timâd etmesi (bu isim veya edatlardan sonra gelmesi) gerekir.²⁶⁵

Sıfat-ı müşebbehenin, mübtedâ, zû'l-hâl veya mevsûfa i'timâd ederek amel ettiği (زيدٌ حسنٌ وجهه ، محمدٌ رجلٌ كريمٌ أبوه) gibi örneklerin i'râbıyla ilgili nahiv âlimleri arasında ihtilaf vardır. Basra ekolüne göre bu örneklerde geçen sıfat-ı müşebbeheler (حسنٌ ، كريمٌ) mübtedâdır. (وجهه ، أبوه) kelimeleri ise bunların fâilleri olup haberlerinin yerine geçmiştir. Kûfe ekolü ise (وجهه ، أبوه) kelimelerinin mübtedâ, (حسنٌ) (حسنٌ ، sıfat-ı müşebbehelerinin ise haber olduğunu ifade etmiştir.²⁶⁶

²⁶⁴ Ebû Muhammed (Ebû Alî) Bedruddîn Hasen b. Kâsım b. Abdillâh b. Alî el-Murâdî, **Tavzîhu'l-Makâsıd ve'l-Mesâlik bi Şerhi Elfiyyeti İbn Mâlik**, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire 2001, c. 1, s. 875; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısırî, **Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ**, Dâru'l-Hayr, Beyrut 1990, s. 279.

²⁶⁵ Nâzîru'l-Ceyş, Muhammed b. Yusuf b. Ahmed Muhibbuddîn el-Halebî, **Temhîdu'l-Kavâid bi Şerhi Teshîli'l-Fevâid**, Dâru's-selâm, Kahire 2007, c. 6, s. 2771.

²⁶⁶ İbn Hişâm, **Muğni'l-Lebîb 'an Kutubi'l-E'ârib**, c. 2, s. 615; Ebu'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Muhammed b. İsmâ b. Yûsuf el-Uşmûnî, **Menhecû's-Sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik**, Dâru'l-kitâbi'l-'arabî, Beyrut 1955, c. 1, s. 89.

Misal 1: لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ
“Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O size çok düşkün, mü'minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir.”²⁶⁷

" مَا عَنِتُّمْ " أي عننكم. فاعلٌ " عَزِيزٌ " ، أو مبتدؤه

Müellif, bu âyet-i kerîmeyi tahlil ederken, âyette zikredilen (مَا عَنِتُّمْ) cümlesini, (أي عننكم) şeklinde takdir ederek buradaki (مَا) edatının masdariyye olduğuna işaret etmiştir. Ayrıca o, (عَنِتُّمْ) cümlesinin masdar te'vîlinde (dolaylı masdar) olup, sıfat-ı müşebbehenin (عَزِيزٌ) ya fâili ya da mübtedâsı olduğunu belirtmiştir.²⁶⁸

Sıfat-ı müşebbehe (عَزِيزٌ), bu âyette mevsûfa (رَسُولٌ) i'timâd ederek fâilde amel etmiştir. Müellif bu âyet-i kerîmeyi değerlendirirken, konuyla ilgili yukarıda zikrettiğimiz Basra ve Kûfeliler arasında cereyan eden ihtilafı dikkate alarak açıklamıştır.

Misal 2: وَقَالَ مُوسَىٰ يَا فِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (١٠٤) حَقِيقٌ عَلَىٰ أَنْ لَا أَقُولَ عَلَىٰ...
“Mûsâ dedi ki: "Ey Firavun! Şüphesiz ki ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim." (104) Bana, Allah'a karşı sadece gerçeği söylemem yaraşır...”²⁶⁹

" حَقِيقٌ عَلَىٰ أَنْ " وقرئ "عَلَيَّ" بالتشديد ، فحقيق خبر ثانٍ لـ " إِنِّي " و " أَنْ.. " فاعله

Ebu'l-Berekât, yukarıdaki âyet-i kerîmeyi açıklarken şu ifadelere yer vermiştir: “Âyette geçen (عَلَى) harf-i cer, bir kıraata göre (عَلَيَّ) şeklinde okunmuştur. Bu durumda (حَقِيقٌ) kelimesi (إِنَّ)'nin ikinci haberidir. (أَنْ لَا أَقُولَ) cümlesi ise masdar te'vîlinde (dolaylı masdar) olup (حَقِيقٌ) kelimesinin fâilidir.²⁷⁰ Görüldüğü gibi müellif, bu âyet-i kerîmeyi nahiv açısından ele alırken, sıfatı müşebbehe olan (حَقِيقٌ)

²⁶⁷ Tevbe, 9/128.

²⁶⁸ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 422.

²⁶⁹ A'râf, 7/105.

²⁷⁰ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 340.

kelimesinin, (إِنَّ)'nin (aslında mübtedâ olan) ismine i'timâd ederek fâilde amel ettiğini söylemiştir.

c) İsm-i Masdarın Fâilde Amel Etmesi

Fâilde amel eden isimlerden biri de ism-i masdardır. ism-i masdarın fâilde amel edebilmesi için, mükebbber (müsağğar olmayan) olmasının yanı sıra tenvinli olması ya da başında (ال) takısı bulunması gerekir.²⁷¹ Öte yandan ism-i masdarın amel edip etmediği konusunda nahiv âlimleri ihtilafa düşmüşlerdir. Küfe ekolü ile muteahhirîn nahiv âlimlerinden bazıları ism-i masdarın amel ettiği görüşünü savunurken, Basralılar ise ism-i masdarın masdar olarak değil de isim olarak vaz' olunduğu için amel etmediğini savunmuşlardır.²⁷²

Müellif, eserinde "İsm-i masdarın fâilde amel etmesi" konusuyla ilgili aşağıdaki âyet-i kerîmeleri ele alarak tahlil etmiştir.

Misal 1: *"Küfre إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ"* *saplananlara gelince, onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar."*²⁷³

" سَوَاءٌ " خبر " إِنَّ " ، وقوله : " ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ " فاعله . أي مستوٍ إنذارهم - أي تبليغك مع تخويفهم- وعدمه . أو " سَوَاءٌ.. " خبر ومبتدأ ، والجملة خبر " إِنَّ "

Ebu'l-Berekât, söz konusu eserinde bu âyet-i kerîmeyi şu şekilde açıklamıştır: Âyette zikredilen (سَوَاءٌ) kelimesi, i'râb açısından iki şekilde takdir edilebilir:

- a) Birinci takdirde, (سَوَاءٌ) kelimesi (إِنَّ)'nin haberi, (ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ) cümlesi ise masdar te'vîlinde (dolaylı masdar) olup²⁷⁴ bu kelimenin fâili olur.

²⁷¹ Ebû Abdillâh Cemâluddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Endelusî el-Ceyyânî, **Şerhu 'Umdeti'l-Hâfız ve 'Uddeti'l-Lâfız**, Matbaatu'l- 'Ânî, Bağdat 1977, c. 2, s. 692; el-Galâyînî, **Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye**, c. 3, s. 276-279.

²⁷² es-Sâmerrâî, **Me'âni'n-Nahv**, c. 3, s. 166.

²⁷³ Bakara, 2/6.

- b) İkinci takdirde ise (سَوَاءٌ) kelimesi haber, (ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ) cümlesi ise yine masdar te'vîlinde olup mübtedâ olur. Mübtedâ ile haberden oluşan (سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ) cümlesi ise (إِنَّ)'nin haberidir.

Burada birinci takdire göre, ism-i masdar olan (سَوَاءٌ) kelimesi tenvinli olduğu için fâilde amel etmiştir.²⁷⁵

Müellifin, *Tefsîru ebde 'i'l-beyân li cemî'i âyi'l-Kur'ân* adlı eserinde âyetleri tahlil ederken kullandığı üsluplardan biri, âyetlere farklı açılardan bakarak onları birkaç şekilde değerlendirmesidir. Örneğin yukarıdaki âyet-i tefsir ederken bu üslubu kullanmış ve âyetin iki farklı şekilde i'râb edilebileceğini ifade etmiştir. Ayrıca müellif bu âyette Kûfelilerin görüşünü tecih ederek ism-i masdar olan (سَوَاءٌ) 'nun fâilde amel ettiğini belirtmiştir.

Misal 2: إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحَادِ بِظُلْمٍ نُزِقْهُ مِنْ عَذَابِ آلِيمٍ *"İnkâr edenler ile Allah'ın yolundan ve içinde, yerli, misafir bütün insanları eşit kıldığımız Mescid-i Haram'dan alıkoyanlar (azabı hak etmişlerdir.) Kim de orada zulmederek haktan sapmak isterse biz ona elem dolu bir azaptan tattıracağız."*²⁷⁶

"لِلنَّاسِ سَوَاءٌ" : مستويًا . حال فاعلها : " الْعَاكِفُ "

Molla Bedruddîn, söz konusu eserinde bu âyet-i kerîmeyi tavzih ederken, âyette yer alan (سَوَاءٌ) kelimesinin ism-i fâil (مستويًا) anlamında olup hâl, (الْعَاكِفُ)'nun ise bu kelimenin fâili olduğunu belirtmiştir.²⁷⁷ Nitekim diğer âyette olduğu gibi bu âyette de ism-i masdar olan (سَوَاءٌ) kelimesi tenvinle gelerek fâilde amel etmiştir.

²⁷⁴ Zira buradaki hemze tesviye hemzesidir. Bu hemze masdariyye edatlarından olup kendisinden sonra gelen cümleyi masdara te'vîl eder (çevirir). Geniş bilgi için bkz. el-Galâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, c. 2, s. 246.

²⁷⁵ Sancar, *Tefsîru Ebde 'i'l-Beyân*, s. 24.

²⁷⁶ Hac, 22/25.

²⁷⁷ Sancar, *Tefsîru Ebde 'i'l-Beyân*, s. 668.

d) Câr-mecrûr veya Zarfın Fâilde Amel Etmesi

Nahiv âlimleri, câr-mecrûr ve zarfın fâilde amel etmesi için ya mübtedâ, ism-i mevsûl, mevsûf ve zû'l-hâl gibi isimlerden birine ya da nefiy veya istifhâm edatlarından birine i'timâd etmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.²⁷⁸

Ebu'l-Berekât, eserinde merfû'ât konularıyla ilgili âyetleri açıklarken, en çok değindiği konulardan biri de "câr-mecrûr veya zarfın fâilde amel etmesi" konusudur. O, bu konuyla ilgili âyetleri ele alırken onları bazen doğrudan bazen de daha önce açıkladığı benzer bir âyete atıfta bulunarak izah etmiştir.²⁷⁹

Misal 1: وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ *"Yanlarında içinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat varken nasıl oluyor da seni hakem yapıyorlar, sonra bunun ardından verdiğin hükümden yüz çeviriyorlar? İşte onlar (kendi kitaplarına da, sana da) inanmış değillerdir."*²⁸⁰

"التَّوْرَةُ" فاعل الظرف ، أو مبتدأه

Müellif, bu âyet-i kerîmeyi tahlil ederken şu ifadelere yer vermiştir: "Âyette zikredilen (التَّوْرَةُ) kelimesi, (عِنْدَهُمْ) zarfının ya fâili ya da mübtedâsı olur."²⁸¹ Burada zarf olan (عِنْدَهُمْ) ifadesi, zû'l-hâl'e i'timâd ettiği için fâilde (التَّوْرَةُ) amel etmiştir.

Misal 2: فَهَلْ لَنَا مِنْ شَفْعَاءَ فَيُشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلْ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ *"Şimdi bizim için şefaatçılar var mı ki bize şefaat etseler veya (dünyaya) döndürülsek de yaptıklarımızdan başkasını yapsak?" Gerçekten onlar kendilerine yazık etmişlerdir. (İlah diye) uydurdukları (putlar) da onları yüzüstü bırakarak uzaklaşıp kaybolmuşlardır."*²⁸²

²⁷⁸ Necmü'l-eimme Radiyyüddin Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî el-Garavî es-Semnâkî (es-Semnâî), *Şerhu'l-Kâfiye*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, c. 1, s. 94.

²⁷⁹ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 27, 57, 134, 253, 331, 382, 422, 430, 462, 616, vd.

²⁸⁰ Mâide, 5/43.

²⁸¹ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 253.

²⁸² A'râf, 7/53.

"فَهَلْ" أي ليت "لَنَامُنْ" تأكيدية "شُفَعَاءَ" فاعل "لَنَّا" ، أو مبتدأ

Müellif, eserinde bu âyet-i kerîmeyi açıklayarak, âyette zikredilen (هَلْ) edatının, (ليت) "temenni" anlamına geldiğini, (مِنْ) edatının ise harf-i cer olup te'kîd (zâide) için geldiğini ifade etmiştir. Ayrıca açıklamanın devamında (شُفَعَاءَ) kelimesinin, (لَنَّا)'nın ya fâili ya da mübtedâsı olduğunu belirtmiştir.²⁸³

Öte yandan söz konusu eserinde bu konuyla ilgili âyet-i kerîmeleri açıklarken, genellikle (فاعل أو مبتدأ) ifadesini kullanmış, böylece hem Basralıların hem de Kûfelilerin bu konudaki görüşlerini dile getirmiştir.

e) İsim-Fiillerin Fâilde Amel Etmesi

Fiil gibi amel eden isimlerden biri de isim-fiillerdir. Arapçada (أسماء الأفعال) olarak bilinen isim-fiiller, lafız itibarıyla isim olup fiil anlamı taşıyan kelimelerdir. Bunlar anlamları açısından üç kısma ayrılmaktadırlar:

- a) Mâzî fiili anlamına gelen isim-fiiller: (هِيَهَات ، شَتَان)
- b) Muzârî fiili anlamına gelen isim-fiiller: (أَوْه ، وَيْ ، أَفَّ)
- c) Emir fiili anlamına gelen isim-fiiller: (مَهْ ، صَهْ ، آمِيْنْ ، بَلَهْ ، عَلَيْكَ ، إِلَيْكَ ، هَا ،)
(هَآك ، هَآ)²⁸⁴

Ebu'l-Berekât, eserinde merfû'ât konularıyla ilgili âyetleri tahlil ederken, "isim-fiillerin fâilde amel etmesi" konusuna da değinmiş ve bu konuya dair aşağıdaki âyetleri ele alarak açıklamıştır.

Misal: هِيَهَاتْ هِيَهَاتْ لِمَا تُوعَدُونَ "Halbuki bu size vaad olunan şey ne kadar da uzak!"²⁸⁵

"هِيَهَاتْ" تأكيد "لِمَا تُوعَدُونَ" هـ . اللام تأكيدية لقراءة بدونها و "ما" فاعل

²⁸³ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 329.

²⁸⁴ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, c. 3, s. 302-303; el-Galâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, c. 1, s. 155.

²⁸⁵ Mü'minûn, 23/36.

Müellif, bu âyet-i kerîmeyi tahlil ederken şu ifadelere yer vermiştir: “ ism-i fiil olan (هِيَآت), kendisinden önce zikredilen (هِيَآت)’ye te’kîd olur. (لَمَّا تُوعِدُونَ) cümlesinin takdiri, هُ (لَمَّا تُوعِدُونَ) şeklinde olup, ism-i mevsûla (مَا) dönen zamir hazfedilmiştir. (لَمَّا)’daki lâm te’kîd içindir. Zira bir kıraate göre bu lâm okunmamaktadır. (Bu da onun te’kîd için olduğunu gösterir.) Buradaki (مَا) edatı ise, (هِيَآت)’nin fâilidir.²⁸⁶

2.1.2. Nâibu’l-fâil

Fiil cümlesinin temel unsurlarından biri olan nâibu’l-fâil, nahiv ilminde şu şekilde tarif edilmiştir: (هو المسند إليه بعد الفعل المجهول أو شبهه) “*Nâibu’l-fâil, meçhûl fiil veya ona benzer (isimlerden) sonra gelerek müsnedun ileyh olan (kelimeye denir).*” Burada “*meçhûl fiile benzer isimler*”den ism-i mef’ûl ve ism-i mensûb kastedilmektedir.²⁸⁷

Fâil, bazen birtakım ma’nevî veya lafzî sebeplerden dolayı hazfedilir. Bunun üzerine mef’ûlun bih fâilin yerine geçerek nâibu’l-fâil ismini alır. Ayrıca fâilin yerine geçtikten sonra fâilde olduğu gibi, merfû’ olması, fiilden sonra gelmesi ve müennes olması halinde fiilin de müennes olması gibi bazı hükümler onun için de gerekir.²⁸⁸

2.1.2.1. Nâibu’l-Fâilin Sarîh, Müevvel veya Câr-Mecrûr Olması

Müellif, eserinde merfû’ât konularıyla ilgili âyetleri ele alırken, nâibu’l-fâil konusuna da değinmiş ve onun sarîh, müevvel veya câr-mecrûr olmasıyla ilgili aşağıdaki âyetleri zikrederek nahiv açısından değerlendirmiştir.

Misal 1: تَنْظُنْ أَنْ يَفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ “*Bel kemiklerini kıran bir felakete uğratılacaklarını anlarlar.*”²⁸⁹

" فَاقِرَةٌ " نائب فاعل

²⁸⁶ Sancar, *Tefsîru Ebde’i’l-Beyân*, s. 684.

²⁸⁷ el-Galâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, c. 2, s. 246.

²⁸⁸ Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zurâî ed-Dımaşkî (İbn Kayyim el-Cevziyye), *İrşâdu’s-Sâlik ilâ Halli Elfiyyeti İbn Mâlik*, Ezvâu’s-selef, y.y. ts., c. 1, s. 317-319.

²⁸⁹ Kıyâmet, 75/25.

Ebu'l-Berekât, söz konusu eserinde âyet-i kerîmeyi açıklayarak, âyetle zikredilen (فَاقْرَءْ) isminin, (يُفْعَلْ) fiilinin nâibu'l-fâili olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁰

Misal 2: قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا “De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım, (Ne var ki) bana, 'Sizin ilah'ınız ancak bir tek ilâhtır" diye vahyolunuyor. Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın.”²⁹¹

" يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا.. " المنسبك نائب فاعل

Müellif, eserinde bu âyet-i kerîmeyi nahiv açısından ele alarak, âyetle zikredilen (أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ) cümlesinin masdar te'vîlinde (dolaylı masdar) olup, (يُوحَىٰ) fiilinin nâibu'l-fâili olduğunu belirtmiştir.²⁹²

Misal 3: ... فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ خَلِيمٌ “Eğer (kardeşler) birden fazla olurlarsa, üçte birde ortaklırlar.(Bu paylaşırma varislere) zarar vermeksizin yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden, yahut borcun ödenmesinden sonra yapılır. (Bütün bunlar) Allah'ın emridir. Allah hakkıyla bilendir, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir.)”²⁹³

" مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا " نائب فاعل ، وقرئ مبنيًا له

Müellif, eserinde bu âyet-i kerîmeyi tahlil ederek, âyetle zikredilen (بِهَا) câr-mecrûrunun, (يُوصِي) fiilinin nâibu'l-fâili olduğunu, ayrıca bir kıraate göre bu fiilin ma'lûm sığasıyla da okunduğunu ifade etmiştir.²⁹⁴ O bu açıklamasında âyet-i kerîmede nâibu'l-fâilin câr-mecrûr olarak geldiğini dile getirmiştir. Öte yandan bazen bu âyetle olduğu gibi eserinin muhtelif yerlerinde âyet-i kerîmeleri açıklarken farklı kıraatlere de değinmiştir.²⁹⁵

²⁹⁰ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 1190.

²⁹¹ Kehf, 18/110.

²⁹² Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 608.

²⁹³ Nisâ, 4/12.

²⁹⁴ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 185.

²⁹⁵ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 81, 108, 150, 185, 219, 286, 340, 341, 843, 1005, vd.

2.1.2.2. İsmi Mef'ûlun Nâibu'l-fâilde Amel Etmesi

Fiil gibi amel eden isimlerden biri de ism-i mef'ûldur. Onun nâibu'l-fâilde amel edebilmesi için ya harf-i ta'rîf (ال) ile gelmesi gerekir ya da mübtedâ, mevsûf veya zû'l-hâl gibi isimlerden birine yahut nefiy veya istifhâm edatlarından birine i'timâd etmesi gerekir.²⁹⁶

Müellif, *Tefsîru ebde'i'l-beyân li cemî'i âyi'l-Kur'ân* adlı eserinde nâibu'l-fâil konusuyla ilgili âyetleri nahiv açısından açıklarken, "İsmi mef'ûlun nâibu'l-fâilde amel etmesi." konusuna da değinmiş ve onunla ilgili aşağıdaki âyetleri ele alarak onları tahlil etmiştir.

Misal 1: صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ "Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet; gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine değil." ²⁹⁷

" الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ " الصلة نائب فاعل

Müellif, yukarıdaki âyet-i kerîmeyi izah ederken, âyette zikredilen (عَلَيْهِمْ) câr-mecrûrunun, ism-i mef'ûl olan (الْمَغْضُوبِ)'ye nâibu'l-fâil olduğunu belirtmiştir.²⁹⁸

Bu âyette ism-i mef'ûl (الْمَغْضُوبِ), harf-i ta'rîf (ال) ile geldiği için nâibu'l-fâilde amel etmiştir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi müellif, söz konusu eserinde âyet-i kerîmeleri nahiv yönünden ele alırken genellikle i'râb açısından kapalı olanları açıklamıştır. Bu âyette de ilk bakışta (عَلَيْهِمْ) câr-mecrûrunun, (الْمَغْضُوبِ)'ye tealluk ettiği anlaşılmaktadır. Ancak müellif, âyet-i kerîmeyi yukarıdaki şekilde açıklayarak söz konusu câr-mecrûrun nâibu'l-fâil olduğunu belirtmiştir.

Misal 2: إِنَّ هَؤُلَاءِ مَتَّبِعُوا مَا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ "Şüphesiz bunların (din diye) içinde bulundukları şey yok olmaya mahkumdur. Yapmakta olduklarının hepsi batıldır." ²⁹⁹

²⁹⁶ Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, İFAV Yayınları, İstanbul 2016, s. 92-93.

²⁹⁷ Fâtiha, 1/7.

²⁹⁸ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 21.

" ما " موصولة أو موصوفة. نائب فاعل " مُنْبَرَّ " "

Ebu'l-Berekât, bu âyet-i kerîmeyi şu şekilde açıklamıştır: "Âyette zikredilen (مَا) edatı, mevsûl veya mevsûf isim olup (مُنْبَرَّ) ism-i mef'ûlunun nâibu'l- fâili olur."

300

2.1.3. Mübtedâ

Nahiv ilminde cümleler, (temelde) isim ve fiil cümlesi olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. İsim cümlesinin temel unsurlarından biri olan mübtedâ, nahiv ilminde farklı şekillerde tarif edilmiştir. Kanaatimizce bu tariflerden en kapsayıcı olanı, مُخْبَرٌ (الْمُبْتَدَأُ اسْمٌ مُجَرَّدٌ عَنِ الْعَوَامِلِ اللَّفْظِيَّةِ غَيْرِ الْمَزِيدَةِ عَنْهُ أَوْ وَصْفٌ رَافِعٌ لِمُكْتَفَى بِهِ) "*Mübtedâ, ya zâid dışındaki lafzî âmillerden mücerred (soyutlanmış) olup muhberun 'anh (Hakkında bilgi verilen) olan isimdir ya da kendisiyle yetindiği ismi ref' eden vasıftır.(yani müştak isimdir)*"³⁰¹ şeklinde yapılan tariftir.

Öte yandan nahiv âlimleri, mübtedâ ve haberin âmiliyle ilgili dört farklı görüş ortaya koymuşlardır. Bunlar özetle şu beyitlerde zikredilmiştir:

وَرَفَعُوا مُبْتَدَأًا بِإِبْتِدَاءٍ كَذَلِكَ رَفَعُ خَبَرٍ بِالْمُبْتَدَى
وَقِيلَ بَلْ بِإِبْتِدَاءٍ ارْتَفَعَا مَعًا وَقَالَ بَعْضُهُمْ تَرَفَعَا
وَالْمُبْتَدَأُ ارْفَعُ بِإِبْتِدَاءٍ وَبِهِمَا رَفَعُ الْخَبَرِ خُذْ عِنْدَ بَعْضِ الْعُلَمَاءِ³⁰²

"Mübtedâyı ref' edendir ibtidâ"³⁰³ haberi merfû' kılandır mübtedâ

²⁹⁹ A'râf, 7/139.

³⁰⁰ Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 245.

³⁰¹ Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî, **el-Behcetü'l-Merdiyye fî Şerhi'l-Elfiyye**, Dâru's-Selâm, Kahire 2000, s. 117-118.

³⁰² es-Suyûtî, **el-Behcetü'l-Merdiyye fî Şerhi'l-Elfiyye**, s. 121. Burada zikrettiğimiz birinci beyit, İbn Mâlik'in *el-Elfiyye* adlı eserinde geçmektedir. Bu beyitte İbn Mâlik, Sîbeveyhi ve Basra ekolünün mübtedâ ve haberin âmiliyle ilgili görüşlerini dile getirmiştir. Diğer iki beyit ise Molla Bedruddîn'e ait olup, bu beyitlerde diğer nahiv âlimlerinin mübtedâ ve haberin amiline ilişkin görüşleri zikredilmiştir. Bu bilgiler, 24.04.2018 tarihinde kendisiyle bizzat yaptığımız görüşme neticesinde elde edilmiştir.

³⁰³ Burada ibtidâdan, âmil-i ma'nevî kastedilmektedir. Geniş bilgi için bkz. es-Suyûtî, **el-Behcetü'l-Merdiyye fî Şerhi'l-Elfiyye**, s. 121.

İbtidâ‘ ref‘ eylemiş, haber ile mübtedâ birbiriyle ref‘ olunmuş haber ile mübtedâ

İbtidâyyla ref‘ kılınmış mübtedâ haber ise ibtidâyyla mübtedâ” ³⁰⁴

1. Görüş: Birinci beyitte zikredilen bu görüş, Sîbeveyhi (ö.180/796) ve Basra ekolünün benimsediği, Ebû Ali (ö. 377/987) ve Ebu’l- Feth (ö. 392/1002) gibi birçok nahiv âliminin de tercih ettiği görüştür. Buna göre mübtedâ, âmil-i manevî olan ibtidâ ile merfû‘ iken, haber de mübtedâ ile merfû‘ olmuştur.

2. Görüş: İkinci beytin birinci dizesinde zikredilmiştir. Bu, müteahhirîn âlimlerden Zemahşerî (ö. 538/1144) ve el-Cezûlî (ö. 607/1210) gibi âlimlerin görüşüdür. Onlara göre âmil-i manevî olan ibtidâ, mübtedâyı ref‘ ettiği gibi haberi de ref‘ etmiştir. ³⁰⁵

3. Görüş: İkinci beytin ikinci dizesinde geçmektedir. Buna göre mübtedâ haberi, haber de mübtedâyı ref‘ etmiştir. Bu ise Kûfe ekolünün görüşüdür. ³⁰⁶

4. Görüş: Son beyitte geçen bu görüş, Muberrred (ö. 286/900)’in görüşüdür. O’na göre mübtedâ, âmil-i manevî (ibtidâ) ile merfû‘ iken, haber ise mübtedâ ve ibtidâ ile merfû‘ olmuştur. ³⁰⁷

Ebu’l-Berekât, *Tefsîru ebde‘i’l-beyân li cemî‘i âyi’l-Kur’ân* adlı eserinde merfûat konularıyla ilgili âyetleri nahiv açısından ele alırken, eserinin birçok yerinde mübtedâ ile ilgili âyetlere de değinmiş ve bunları bazen açıkça bazen de işaret yoluyla açıklamıştır. ³⁰⁸ O, söz konusu eserinde mübtedâ konusunu ele alırken genel olarak “mübtedânın sarîh isim olması, müevvel isim olması, nekre olarak gelmesi ve hazfedilmesi” gibi hususlar üzerinde durmuştur.

³⁰⁴ Bu beyitler tarafımızdan şiir olarak tercüme edilmiştir.

³⁰⁵ el-Esterâbâdî, *Şerhu’l-Kâfiye*, c. 1, s. 87.

³⁰⁶ es-Suyûtî, *el-Behcetü’l-Merdiyye fî Şerhi’l-Elfiyye*, s. 121.

³⁰⁷ el-Uşmûnî, *Menhecû’s-Sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, c. 1, s. 90.

³⁰⁸ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 26, 30, 55, 105, 131, 146, 275, 276, 278, 286, 476, 759, vd.

2.1.3.1. Mübtedânın Sarîh veya Müevvel İsim Olması

Arapçada cümleler, isim ve fiil cümlesi olmak üzere iki kısımdır. Mübtedâ, isim cümlesinin temel unsurlardan biri olup cümlede ya sarîh ya da müevvel isim olarak gelmektedir.³⁰⁹

Misal 1: وَمَا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا إِلَّا الْفَاسِقِينَ *"Küfre saplananlar ise, "Allah örnek olarak bununla neyi kastetmiştir?" derler. (Allah) onunla birçoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir. Onunla ancak fasıkları saptırır."*³¹⁰

"مَا" أي أي شيء ، مبتدأ "ذَا" : الذي ، خبرٌ أو بالعكس "أَرَادَ" صلة ، أو كله بمعنى أي شيء مفعول مقدم ، وفيه وجوه أربعة آخر

Müellif, *Tefsîru ebde 'i'l-beyân li cemî 'i âyi 'l-Kur'ân*'da bu âyet-i kerîmeyi şu şekilde açıklamıştır: Âyette zikredilen (مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ) cümlesi, i'râb açısından üç şekilde değerlendirilebilir:

- a) (مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ) cümlesinde geçen (مَا), istifhâm edatı olup mübtedâdır. (ذَا) isim-i mevsûlu ise onun haberidir.
- b) (مَاذَا) mübtedâ, (مَا) ise haberdir. Her iki i'râb şeklinde de (أَرَادَ) fiili, (ذَا)'nın (ism-i mevsûl olduğu için) sılasıdır.
- c) (مَاذَا)'nın, (مَا) ve (ذَا) şeklinde ayrı kelimeler olmayıp, (أَيَّ شَيْءٍ) anlamına gelen mürekkebi bir kelime olmasıdır. Bu durumda (مَاذَا), istifhâm edatı olup (أَرَادَ) fiilinin mukkaddem (öne geçmiş) mef'ûludur.³¹¹

Ayrıca müellif, bu üç vechin dışında âyette dört vechin daha caiz olduğunu belirtmiştir.

Misal 2: هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ *"O öyle bir Rab'dır ki, sizi çamurdan yaratmış, sonra (her birinize) bir ecel tayin etmiştir."*

³⁰⁹ el-Galâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, c. 2, s. 259.

³¹⁰ Bakara, 2/26.

³¹¹ Sancar, *Tefsîru Ebde 'i'l-Beyân*, s. 30.

(Kıyametin kopması için) belirlenmiş bir ecel de onun katındadır. Siz ise hâlâ şüphe ediyorsunuz.”³¹²

" وَ " الحال " أَجَلٌ " مبتدأ و " مُسَمَّى " صفته ، والخبر: " عِنْدَهُ "

Tefsîru ebde‘i’l-beyân li cemî‘i âyi’l-Kur‘ân’da bu âyet-i kerîmeyle ilgili şu ifadeler yer verilmiştir: “Âyette geçen (وَ) edatı hâl içindir. (أَجَلٌ) kelimesi mübtedâdır. İsm-i mef‘ûl olan (مُسَمَّى) ifadesi, (أَجَلٌ) kelimesinin sıfatıdır. Zarf olan (عِنْدَهُ) ise haberdur.”³¹³ Bu eserde, âyet-i kerîmede sarîh isim olarak gelen (أَجَلٌ) kelimesinin mübtedâ olduğu ifade etmiştir.

Misal 3: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ “Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. Böyle iken inkâr edenler başka şeyleri Rablerine denk tutuyorlar.”³¹⁴

" الَّذِينَ " مبتدأ

Müellif, bu âyet-i kerîmeyi tahlil ederek, âyette geçen (الَّذِينَ)’nin mübtedâ olduğunu belirtmiştir.³¹⁵

Misal 4: وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُودِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَا يُودِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا “Kitap ehlinde öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen, onu sana (eksiksiz) iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet etsen, tepesine dikilip durmadıkça onu sana iade etmez.”³¹⁶

" وَمِنْ... " الأولى معنى كونه بمعنى بعض ، فهو مبتدأ خبره : " مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ.. " كما حَقَّقَهُ السَّعْدُ عَكْسَ الْمَشْهُورِ . فَتَدَبَّرْ

Müellif, eserinin birçok yerinde buna benzer âyetleri (بَعْضُ edatının مِنْ anlamında olup mübtedâ olduğu âyetleri) genel olarak bu şekilde takdir ederek (مِنْ)

³¹² En‘âm, 6/2.

³¹³ Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 276.

³¹⁴ En‘âm, 6/1.

³¹⁵ Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 275.

³¹⁶ Âl-i İmrân, 3/75.

edatının mübtedâ, sonrasında zikredilen kelime veya cümlelerin ise haber olduğunu belirtmiştir.³¹⁷

Ebu'l-Berekât, yukarıdaki âyet-i kerîmeyi i'râb ederken şu ifadelere yer vermiştir: “Mana açısından baktığımızda, evlâ olan âyette zikredilen (مِنْ أَهْلِ) 'deki (مَنْ) edatının, (بعض) anlamında olup mübtedâ olması, (يُودَّةِ إِلَيْكَ) cümlesinin ise onun haberi olmasıdır. İfade ettiğimiz bu görüş aynı zamanda Teftâzânî (ö. 792/1390) tarafından da incelenerek benimsenmiştir. Bu âyetin i'râbıyla ilgili meşhur olan görüş ise (مِنْ أَهْلِ) câr-mecrûrunun haber, (مَنْ) edatının ise mübtedâ olmasıdır. (Ey okuyucu) sen bu âyetle ilgili ileri sürülen iki görüş üzerinde iyice düşün.”³¹⁸ Müellif burada, (فَتَدَبَّرْ) ifadesini kullanarak okuyucuyu âyet üzerinde düşünmeye sevk etmiştir.

Müellif, “Mübtedânın sarîh veya müevvel isim olması” konusuyla ilgili âyetleri ele alırken, bazen onun sarîh veya müevvel olduğunu açık bir şekilde ifade etmiş bazen de bunu zımnen (işaret yoluyla) belirtmiştir.

Misal 5: ... وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبَ لِلتَّقْوَىٰ وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ
“...Bununla birlikte (ey erkekler), sizin vazgeçmeniz takvaya (Allah'a karşı gelmekten sakınmaya) daha yakındır. Aranızda iyilik yapmayı da unutmayın. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir.”³¹⁹

" وَأَنْ تَعْفُوا " مبتدأ

Müellif bu âyet-i kerîmeyi açıklarken, âyette yer alan (أَنْ تَعْفُوا) cümlesinin masdar te'vîlinde (dolaylı masdar) olup mübtedâ olduğunu ifade etmiştir.³²⁰ O bu âyette mübtedânın müevvel isim olarak geldiğini zımnen, işaret yoluyla belirtmiştir.

Misal 6: ... أَنَّهُ مِنْ عَمَلٍ مِنْكُمْ سَوْءٌ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ
“...Şöyle ki: Sizden kim cahillikle bir kabahat işler de sonra peşinden tövbe eder, kendini düzeltirse (bilmiş olun ki) O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”³²¹

³¹⁷ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 24, 75, 90, 146, 664, 809, 864, 865, vd.

³¹⁸ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 146.

³¹⁹ Bakara, 2/237.

³²⁰ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 105.

" فَآَنَّهُ " مبتدأ بالتأويل خبره : حاصل له

Ebu'l-Berekât, adı geçen eserinde bu âyet-i kerîmeyi tahlil ederek, âyette zikredilen (فَآَنَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ) cümlesinin masdar te'vîlinde (dolaylı masdar) olup mübtedâ olduğunu, haberinin ise (حاصل له) olup hazfedildiğini söylemiştir.³²² O, bu âyette açıkça (مبتدأ بالتأويل) ifadesini kullanarak mübtedânın müevvel olarak geldiğini ifade etmiştir.

2.1.3.2. Mübtedânın Nekre Olarak Gelmesi

Mübtedâda aslolan marife olmasıdır, ancak 'umûm veya husûs ifade etmesi halinde nekre olarak gelmesi caizdir.³²³

Nahiv âlimlerinden bazıları, mübtedânın nekre olarak geldiği yerleri tespit ederek bunların otuz küsur olduğunu ifade etmişlerdir. Bazıları ise tespit edilen bu yerlerin sonuç itibariyle ya 'umûm ya da husûs ifade ettiklerini iddia etmişlerdir.³²⁴

Müellif, *Tefsîru ebde'i'l-beyân li cemî'i âyi'l-Kur'ân* adlı eserinde Kur'ân âyetlerini gramer açısından ele alırken, mübtedânın nekre olarak geldiği aşağıdaki bazı âyetleri de ele almış ve onları şu şekilde açıklamıştır:

Misal 1: "وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ" "Eğer onlar iman edip Allah'ın emirlerine karşı gelmekten sakınmış olsalardı, Allah katında kazanacakları sevap kendileri için daha hayırlı olacaktı. Keşke bilselerdi."³²⁵

" لَمَثُوبَةٌ " مبتدأ و " مِنْ عِنْدِ اللَّهِ " صفته و " خَيْرٌ " خبره

Molla Bedruddîn, bu âyet-i kerîmeyi açıklarken şu değerlendirmelerde bulunmuştur: "Âyette zikredilen (لَمَثُوبَةٌ) kelimesi mübtedâdır. (مِنْ عِنْدِ اللَّهِ) câr-mecrûru bu kelimenin sıfatı iken, (خَيْرٌ) ise onun haberidir."³²⁶

³²¹ En'âm, 6/54.

³²² Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 286.

³²³ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, s. 118.

³²⁴ İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb fî Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab*, Dâru ıhyâi't-turâsi'l-'arabî, Beyrut 2001, s. 98.

³²⁵ Bakara, 2/103.

Görüldüğü gibi bu âyette nekre olarak gelen (لَمْ تُؤْبَهُ) kelimesinin mübtedâ olduğu söylenmiştir. Öte yandan (مِنْ عِنْدِ اللَّهِ) câr-mecrûrunun, (لَمْ تُؤْبَهُ) kelimesinin sıfatı olduğu ifade edilerek mübtedânın sıfat ile tahsîs edilip nekre olarak geldiğine işaret edilmiştir.

Misal 2: *“Şüphesiz, قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ... karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için bir ibret vardır: Bir topluluk Allah yolunda çarpışıyordu. Öteki ise kâfirdi...”*³²⁷

" فِئَةٌ " مبتدأ سَوْعَهُ التّفصیل . خبره : " تُقَاتِلُ "

Müellif söz konusu eserinde bu âyet-i kerîmeyi ele alırken, âyette zikredilen (فِئَةٌ) kelimesinin mübtedâ, (تُقَاتِلُ) cümlesinin ise onun haberi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca mübtedâ olan (فِئَةٌ) kelimesinin kendisinden önceki فِئَتَيْنِ kelimesini tafsil ettiği (açıkladığı) için nekre olarak geldiğini ifade etmiştir.³²⁸

Misal 3: *“Allah ile birlikte başka bir ilah mı var!? ءَالِهَ مَعَ اللَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ Hayır, onların çoğu bilmiyor!”*³²⁹

" ءَالِهَ " مبتدأ خبره : " مَعَ اللَّهِ "

Müellif, eserinde bu âyet-i kerîmeyi tefsir ederek, âyette geçen (الهِ) kelimesinin mübtedâ, (مَعَ اللَّهِ) zarfının ise haberi olduğunu belirtmiştir.³³⁰ Bu âyette mübtedâ ‘umûm ifade ettiği için nekre olarak gelmiştir.

2.1.3.3. Mübtedânın Hazfedilmesi

Cümlede kendisine delalet eden bir karine (hazfedildiğine dair bir delil) olması halinde mübtedânın hazfedilmesi caizdir.³³¹ Bu ise genellikle istifhâm cevabında olur. Buna (كيف سعيد؟) sorusuna verilen (مجتهد) cevabını örnek olarak

³²⁶ Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 55.

³²⁷ Âl-i İmrân, 3/13.

³²⁸ Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 131.

³²⁹ Neml, 27/60.

³³⁰ Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 759.

³³¹ el-Galâyînî, *Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, c. 2, s. 257; el-Hulvânî, *el-Muğnî’l-Cedîd fi ‘İlmi’n-Nahv*, s. 144-145.

gösterebiliriz. Bu cevabın takdiri (هو مجتهد) şeklinde olup mübtedâ hazfedilmiştir. Bazen de mübtedânın hazfı, (ele alacağımız "لَا يَرْجِعُونَ" âyetinde olduğu gibi) daha önce zikredilmiş bir kelimenin mübtedâ olan zamirinin hazfedilmesi şeklinde olur.³³²

Ebu'l-Berekât, mübtedâyla ilgili âyetleri ele alırken eserinin muhtelif yerlerinde "mübtedânın hazfedilmesi" ile ilgili âyetlere de değinmiş ve onları genellikle işaret yoluyla açıklamıştır.³³³

Misal 1: صُمُّ بُكْمٌ عُمِيٌّ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ "Onlar, sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık (hakka) dönmezler." ³³⁴

فهم " صُمُّ "

Müellif yukarıdaki âyet-i kerîmeyi açıklarken, âyette zikredilen (صُمُّ) kelimesinin haber olduğuna, mübtedânın ise (هم) zamiri olup hazfedildiğine işaret etmiştir. ³³⁵

Burada mübtedânın hazfedildiğine dair kârîne (işaret) ise daha önce geçen (وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ) "İnsanlardan, inanmadıkları halde, "Allah'a ve ahiret gününe inandık" diyenler de vardır." ³³⁶ âyetidir. Zira bu âyette geçen (مَنْ) edatından münafıklar kastedilmektedir.³³⁷ Âyetin devamında ise onların durumundan bahsedilerek (صُمُّ بُكْمٌ عُمِيٌّ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ) ifadeleri kullanılmıştır. Görüldüğü gibi burada daha önce zikredilmiş olan (مَنْ) edatının mübtedâ olan zamiri hazfedilmiştir.

³³² el-Hulvânî, *el-Muğnî'l-Cedîd fî 'İlmi'n-Nahv*, s. 144-145.

³³³ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 26, 72, 76, 141, 253, 278, 476, vd.

³³⁴ Bakara, 2/18.

³³⁵ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 26.

³³⁶ Bakara, 2/8.

³³⁷ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 24.

Misal 2: قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةُ “De ki: “Şu göklerdeki ve yerdekiler kimindir?” “Allah’ındır” de. O merhamet etmeyi kendine gerekli kıldı.”³³⁸

"لِمَنْ" استفهام ، خبر لـ " مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ " هو " لِلَّهِ "

Molla Bedruddîn, eserinde bu âyet-i kerîmeyi ele alırken, âyette geçen (لِمَنْ) ifadesindeki (مَنْ)’in istifham edatı, câr-mecrûrun ise (مَا)’nın haberi olduğunu ifade etmiştir. Açıklamanın devamında ise (هو) zamirini takdir ederek mübtedânın hazfedildiğine işaret etmiştir.³³⁹ Nitekim burada mübtedâ istifhamın cevabında geldiği için hazfedilmiştir.

Mübtedânın hazfedilmesi gereken yerler:

- Haberin sarîh kasem olması (sadece kasem olarak kullanılması) halinde
- Haber masdar olup kendi fiilinin yerine geçtiğinde
- (لَا سِيَّما)’dan sonra gelen isim merfû‘ ise mübtedâ hazfedilir
- (نَعَمْ) ve (بِئْسَ) fiilleriden sonra gelen mahsûs ismin haber olması halinde
- Gerçekte sıfat olup cümleye övme, yerme veya acıma anlamı katmak için gelen ve öncesiyle i‘rab açısından herhangi bir bağlantısı olmayan haberin mübtedâsı.³⁴⁰

Ebu’l-Berekât, *Tefsîru ebde’i’l-beyân li cemî‘i âyi’l-Kur’ân* adlı eserinde mübtedâ konusuyla ilgili âyetleri ele alırken bu konuya da değinmiş ve aşağıdaki ilgili âyet-i kerîmeleri zikrederek onları açıklamıştır.

Misal : وَجَآؤُ عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ “Bir de üzerine, sahte bir kan bulaştırılmış gömleğini getirdiler. Yakub dedi

³³⁸ En‘âm, 6/12.

³³⁹ Sancar, *Tefsîru Ebde’i’l-Beyân*, s. 278.

³⁴⁰ es-Suyûtî, *el-Behcetü’l-Merdiyye fî Şerhi’l-Elfiyye*, s. 138-139; Hasan Akdağ, *Arap Dili Dil Bilgisi*, Tekin Kitapevi, Konya 1989, s. 333.

ki: "Hayır! Nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir işe sürükledi. Artık bana düşen, güzel bir sabırdır. Anlattıklarınıza karşı yardımı istenilecek de ancak Allah'tır." ³⁴¹

"ف" أمرى "صَبْرٌ جَمِيلٌ" أو فصبر جميل أجمل

Müellif, söz konusu eserinde bu âyet-i kerîmeyi izah ederken onun iki şekilde takdir edilebileceğine işaret etmiştir:

- a) (صَبْرٌ) kelimesi, hazfedilmiş olan (أمرى) kelimesinin haberidir.
- b) (جَمِيلٌ) kelimesi mübtedâ, hazfedilen (أجل) kelimesi onun haberidir. (صَبْرٌ) ifadesi ise her iki takdirde de (صَبْرٌ) kelimesinin sıfatıdır. ³⁴²

Nitekim burada birinci takdire göre haber masdar olup kendi fiilinin yerine geçtiği için ³⁴³ mübtedâ vucûben hazfedilmiştir.

2.1.4. Haber

İsim cümlesinin temel unsurlarından biri de haberdir. Mütedânın anlamını tamamladığı ve hakkında bilgi verdiği için kendisine haber denmiştir. ³⁴⁴ Nahiv ilminde haber şu şekilde tarif edilmiştir: "Haber, (هو المسند الذي تتم به مع المبتدأ فائدة) "Haber, mübtedâyla beraber anlamın tamamlandığı müsnettir." ³⁴⁵

Haberin hükümleri:

- a) Merfû' olması gerekir.
- b) Haberde aslolan nekre ve müştak olmasıdır. Ancak câmid olarak da gelebilir.

³⁴¹ Yûsuf, 12/18.

³⁴² Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 476.

³⁴³ Zira bu durumda âyet-i kerimenin takdiri (فَاصْبِرْ صَبْرًا) şeklinde olup, (فَاصْبِرْ) fiili hazfedilerek yerine masdarı olan (صَبْرًا) geçmiştir. Geniş bilgi için bkz. Muhammed b. Mustafa b. Hasan el Hudarî, **Haşiyetu'l-Hudarî 'alâ Şerhi İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik**, Dâru'l-fikr, y.y. ts., c. 1, s. 109.

³⁴⁴ Mehmet Nafi Arslan, **es-Semîn el-Halebî'nin ed-Durru'l-Masûn adlı Eserinde Merfûât İle İlgili Tartışmalar**, (Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2016), s. 215.

³⁴⁵ İbn Hişâm, **Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ**, s. 117.

- c) Mübtedâya, müfred, müsennâ, cem‘, müzekker veya müennes olması açısından mutâbık (uyumlu) olması gerekir.
- d) Cümlede, kendisine delalet eden bir karine (delil) olması halinde hazfedilebilir.
- e) Dört yerde hazfedilmesi vaciptir.
- f) Taaddud etmesi caizdir.
- g) İsim cümlesinde aslolan haberin mübtedân sonra gelmesidir. Ancak mübtedâdan önce gelmesi de caizdir.³⁴⁶

Molla Bedruddîn, eserinde haber konusunu ele alırken genel olarak onun müfred, cümle veya şibh-i cümle olmasının yanı sıra takdîmi, hazfedilmesi ve taaddud etmesi ile ilgili âyetleri ele almış ve tahlil etmiştir.³⁴⁷

2.1.4.1. Haberin Kısımları

Nahiv âlimleri haber konusunu ele alırken, onu müfred, cümle ve şibh-i cümle (câr-mecrûr, zarf) diye üç kısma ayırmışlardır. Haberin müfred olmasını ise, “onun cümle veya şibh-i cümle olmaması” şeklinde açıklayarak, tesniye ve cemi‘ olarak gelen haberleri de müfred kısmına dâhil etmişlerdir.³⁴⁸

a) Haberin Müfred Olması

Haberde aslolan müfred olmasıdır, ancak cümle veya şibh-i cümle olarak gelmesi de caizdir. Müfred olan haber, câmid olarak gelebildiği gibi müştak olarak da gelebilmektedir. Müştak olan haberde, (mübtedâya dönen) zamir bulunurken câmid haberde ise bulunmaz.³⁴⁹

³⁴⁶ el-Galâyînî, *Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, c. 2, s. 259-262.

³⁴⁷ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 24, 103, 112, 142, 186, 189, 270, 289, 318, 321, 491, 530, 852, 906, 1073, vd.

³⁴⁸ Ebu’l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî, *Hem‘u’l-hevâmi‘ Şerhu Cem‘i’l-Cevâmi‘*, Muessetu’r-risâle, Beyrut 1992, c. 2, s. 10.

³⁴⁹ Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Muhammed, İbnu’n-Nâzım, *Şerhu İbnu’n-Nâzım ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut 2000, s. 77-79; es-Suyûtî, *Hem‘u’l-hevâmi‘ Şerhu Cem‘i’l-Cevâmi‘*, c. 2, s. 10.

Misal 1: *O gün amellerin tartılması da haktır. Kimlerin sevabı ağır basarsa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.*³⁵⁰

" الْحَقُّ " أي الواقع لا محالة. خبر ، أو العدل فهو صفة "الْوَزْنُ" وخبره "يَوْمَئِذٍ"

Müellif bu âyet-i kerîmeyi açıklarken, âyette geçen (الْحَقُّ) kelimesinin iki anlamını dikkate alarak âyet-i kerîmenin iki şekilde i'râb edilebileceğini ifade etmiştir: " (الْحَقُّ) kelimesi, ya "Şüphesiz o gün ameller tartılacaktır." anlamında olup (الْوَزْنُ) kelimesinin haberi olur. Ya da "O gün, ameller adaletle tartılacaktır." anlamına gelerek bu kelimenin sıfatı olur. Bu durumda (الْوَزْنُ)'nun haberi ise (يَوْمَئِذٍ) zarfıdır.³⁵¹

Misal 2: *فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِإِسَاءِ بْنِ مَرْيَمَ الْمَسْمُومِ بِاللَّهِ وَاشْهَدُوا أَنَّا مَسْلُومُونَ "İsa onların inkarlarını sezince, "Allah yolunda yardımcılarım kim?" dedi. Havariler, "Biziz Allah yolunun yardımcıları. Allah'a iman ettik. Şahit ol, biz müslümanlarız" dediler.*³⁵²

" مَنْ " مبتدأ خبره : " أَنْصَارِي "

Ebu'l-Berekât, eserinde bu âyet-i kerîmeyi gramer açısından değerlendirerek, âyette zikredilen (مَنْ) edatının mübtedâ, (أَنْصَارِي) kelimesinin ise haberi olduğunu belirtmiştir.³⁵³ Bu âyet-i kerîmede, haber cemi' olarak gelmiştir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi nahiv âlimleri, cemi' olarak gelen haberleri haberin müfred kısmına dâhil etmişlerdir.

Misal 3: *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ... "Ey iman edenler! Birinizin ölümü yaklaştığı zaman vasiyet sırasında aranızda şahitlik (edecek olanlar) sizden adaletli iki kişidir..."*³⁵⁴

" شَهَادَةُ " مبتدأ " بَيْنِكُمْ " مضاف إليه " حِينَ الْوَصِيَّةِ " بدل " إِذَا " ، " اثْنَانِ " خبر

³⁵⁰ A'râf, 7/8.

³⁵¹ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 318.

³⁵² Âl-i İmrân, 3/52.

³⁵³ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 142.

³⁵⁴ Mâide, 5/106.

Müellif, bu âyet-i kerîmeyi ele alırken, i'râbıyla ilgili şu ifadelere yer vermiştir: Âyette yer alan (شَهَادَةُ) kelimesi mübtedâ, (بَيْنَكُمْ) kelimesi ise muzâfun ileyhtir. (إِذَا) edatından bedel olur. (اِثْنَان) zarfı, kendinden önce zikredilen (جِبْنَ) kelimesi ise (شَهَادَةُ) kelimesinin haberidir.³⁵⁵ Görüldüğü gibi müellif bu âyet-i açıklarken, tesniye olan (اِثْنَان) kelimesinin haber olduğunu beyân etmiştir. Nahiv âlimleri, cemi'te olduğu gibi tesniye olarak gelen haberi de haberin müfred kısmına dâhil etmişlerdir.

b) Haberin Cümle Olması

Haberde aslolan müfred olmasıdır. Ancak onun isim veya fiil cümlesi olarak gelmesi de caizdir.³⁵⁶ Haberin cümle olarak gelebilmesi için cümlede, haberi mübtedâyâ rabt eden (bağlayan) dört râbıttan birinin bulunması gerekir. Şâyet haber cümlesi, (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) “De ki: "O, Allah'tır, bir tektir. ""³⁵⁷ âyetinde olduğu gibi anlam açısından mübtedânın aynısı (onun farklı şekilde ifade edilmiş hali) ise bu durumda söz konusu cümle herhangi bir râbıta ihtiyaç duymaz.³⁵⁸

Müellif, eserinde haber konusuyla ilgili âyetleri ele alırken “Haberin cümle olması” konusuna da değinmiş ve ilgili birçok âyet-i kerîmeyi zikredip değerlendirmiştir.³⁵⁹

Misal: (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) “De ki: "O, Allah'tır, bir tektir. ""³⁶⁰

" أَحَدٌ " بدل ، أو خبر ثان ، أو الضمير للشأن ، فجملة " اللَّهُ أَحَدٌ " خبر مفسر له

Molla Bedruddîn, söz konusu eserinde bu âyet-i kerîmeyi şu şekilde izah etmiştir:

³⁵⁵ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 270.

³⁵⁶ el-Galâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, c. 2, s. 264.

³⁵⁷ İhlâs, 112/1.

³⁵⁸ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, s. 119-120; es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merdiyye fî Şerhi'l-Elfiyye*, s. 122-123.

³⁵⁹ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 23, 54, 64, 74, 103, 110, 112, 131, 140, 163, vd.

³⁶⁰ İhlâs, 112/1.

- a) Âyette yer alan (أَخَذَ) kelimesi, (اللَّهُ) lafzına ya bedel olur ya da (هُوَ) zamirinin ikinci haberidir.
- b) Buradaki (هُوَ) zamiri, zamîru's-ş-şe'n olup mübtedâdır. Mübtedâ ve haberden oluşan (اللَّهُ أَخَذَ) cümlesi ise haber olup zamîru's-ş-şe'ni tefsir etmiştir.³⁶¹

Müellifin, eserinde Kur'ân âyetlerini nahiv açısından değerlendirirken kullandığı üsluplardan biri de aynı âyet-i birkaç yönden ele alarak i'râb etmesidir.³⁶² Nitekim o, yukarıdaki âyette de benzer bir üslup kullanmış ve âyetin iki şekilde i'râb edilebileceğini ifade etmiştir. Bu âyetin ikinci takdirine göre haber cümlesi mübtedânın aynısı olduğu için herhangi bir râbıta ihtiyaç duymamıştır.

Ebu'l-Berekât, eserinde “Haberin cümle olması” konusuyla ilgili âyetleri ele alırken, haber cümlesini mübtedâyâ bağlayan râbıtların beyan edildiği şu beyitleri de ele almış ve haberin cümle olması halinde söz konusu râbıtlardan birini kapsaması gerektiğini ifade etmiştir:

إِنْ جُمْلَةٌ خَبَرًا عَنْ مُبْتَدَأٍ وَقَعَتْ وَلَمْ تَكُنْ عَيْنَهُ بِمُضْمَرٍ فُرِنَتْ
أَوْ الْإِشَارَةُ أَوْ تَكْرِيرٌ مُبْتَدَأٍ أَوْ الْعُمُومُ فَهَذِي أَرْبَعٌ نُظِمَتْ³⁶³

“Şâyet haber olan cümle mübtedânın aynısı (onun farklı şekilde ifade edilmiş hali) değilse, bu durumda söz konusu cümle şu dört râbıttan biri ile mübtedâyâ bağlanır: Zamir, ism-i işaret, mübtedânın tekrar etmesi ve haberin ‘umûm ifade etmesi.”

Haber cümlesini mübtedâyâ bağlayan dört çeşit râbıt vardır:

- a) Râbıtın zamir (bâriz veya müstetir) olması. Ayrıca râbıtta aslanan zamir olmasıdır.
- b) Râbıtın ism-i işaret olması.
- c) Mübtedânın tekerrür etmesi.

³⁶¹ Sancar, *Tefsîru Ebde‘i'l-Beyân*, s. 1277.

³⁶² Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde‘i'l-Beyân*, s. 47, 48, 50, 101, 110, 112, 119, 124, 201, 264, 327, vd.

³⁶³ Sancar, *Tefsîru Ebde‘i'l-Beyân*, s. 1155.

d) Haberin, mübtedâyı da kapsayacak şekilde ‘umûm ifade etmesi.³⁶⁴

Misal 1: "...بُنُونْلَا اِچِينِزْدَنْ... دَلِكْ يُوْعْظُ بِهْ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يَوْمَنْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ... " *"...Bununla içinizden Allah'a ve ahiret gününe iman edenlere öğüt verilmektedir..."*³⁶⁵

" دَلِكْ " مبتدأ خبره " يُوْعْظُ بِهْ مَنْ "

Müellif, bu âyet-i kerîmenin açıklamasını yaparak, âyette geçen (دَلِكْ) ism-i işâretinin mübtedâ, (يُوْعْظُ بِهْ مَنْ) cümlesinin ise haberi olduğunu ifade etmiştir.³⁶⁶ Görüldüğü gibi müellifin haber olarak ifade ettiği (يُوْعْظُ بِهْ مَنْ) cümlesi, mübtedâyâ dönen bir zamir barındırmıştır.

Misal 2: فَاصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا اصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ " *Ahiret mutluluğuna erenler var ya; ne mutlu kimselerdir!*"³⁶⁷

" مَا " استفهام تعظيم ، مبتدأ خبره : " اصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ " إظهار مغن عن ربط الجملة بمبتدئها ، أعني " فَاصْحَابُ .. "

Müellif, *Tefsîru ebde‘i‘l-beyân li cemî‘i âyi‘l-Kur‘ân*’da bu âyet-i kerîmeyi ele alarak, âyette geçen istifhâm edatının (مَا) ta‘zîm anlamına gelerek mübtedâ olduğunu, (اصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ) ifadesinin ise haberi olduğunu ifade etmiştir. Açıklamanın devamında da, mübtedânın (فَاصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ) tekerrür ettiği için râbîta ihtiyaç duymadığını beyan etmiştir.³⁶⁸

Misal 3: وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ " *Bu (giysiler), Allah'ın rahmetinin alametlerindendir. Belki öğüt alırlar (diye onları insanlara verdik).*"³⁶⁹

" وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ " مبتدأ ، خبره جملة " ذَٰلِكَ خَيْرٌ "

Molla Bedruddîn söz konusu eserinde bu âyet-i kerîmeyi değerlendirerek, âyette yer alan (وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ) ifadesinin mübtedâ, (ذَٰلِكَ خَيْرٌ) cümlesinin ise haber

³⁶⁴ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, s. 119-120; Akdağ, *Arap Dili Dil Bilgisi*, s. 328.

³⁶⁵ Bakara, 2/232.

³⁶⁶ Sancar, *Tefsîru Ebde‘i‘l-Beyân*, s. 103.

³⁶⁷ Vâkıa, 56/8.

³⁶⁸ Sancar, *Tefsîru Ebde‘i‘l-Beyân*, s. 1073.

³⁶⁹ A‘râf, 7/26.

olduğunu ifade etmiştir.³⁷⁰ O, bu âyet-i kerîmeyi açıklarken, ism-i işaret râbitının geçtiği (ذَلِكَ خَيْرٌ) cümlesinin haber olduğunu belirtmiştir.

c) Haberin Şibh-i Cümle (Câr-Mecrûr veya Zarf) Olması

Haber, müfred veya cümle olarak gelebildiği gibi şibh-i cümle olarak da gelebilmektedir. Burada şibh-i cümleden maksat, haberin câr-mecrûr veya zarf olmasıdır. Şibh-i cümlelerin haber olabilmesi için, (زَيْدٌ أَمَامَكَ ، زَيْدٌ فِي الدَّارِ) örneklerinde olduğu gibi tâm olması gerekir. Öte yandan şibh-i cümlelerin, (زَيْدٌ بِكَ ، زَيْدٌ عَنْكَ) örneklerinde nâkıs (tâm olmayan) olarak geldiği için haber olması caiz değildir.³⁷¹

Ebu'l-Berekât, söz konusu eserinde haber konusuyla ilgili âyetleri ele alırken “Haberin câr-mecrûr veya zarf olması” konusuna da değinmiş ve ilgili birçok âyet-i kerîmeyi zikrederek i‘râb açısından tahlil etmiştir.³⁷²

Misal 1: *“Allah إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ... katında (makbul) tövbe, ancak bilmeyerek günah işleyip sonra çok geçmeden tövbe edenlerin tövbesidir...”*³⁷³

" لِلَّذِينَ " خبر

Müellif, eserinde bu âyet-i kerîmeyi nahiv açısından değerlendirerek, âyette zikredilen (لِلَّذِينَ)nin, (التَّوْبَةُ) kelimesinin haberi olduğunu ifade etmiştir.³⁷⁴

Nahiv âlimleri, haber olarak gelen câr-mecrûr ve zarfın mütâ‘allakı (sılası) hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Onların çoğuna göre söz konusu haber, (كان ، حصل ،) gibi fiillerin veya (كائن ، حاصل ، ثابت) gibi ism-i fâillere ta‘alluk ettiğini ifade etmişlerdir. İbn Hişâm ise farklı bir görüş ortaya koyarak konuyla ilgili şu ifadelere yer vermiştir: “Şâyet haber olarak

³⁷⁰ Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 321.

³⁷¹ es-Suyûtî, *Hem‘u’l-Hevâmi’ Şerhu Cem‘i’l-Cevâmi’*, c. 2, s. 21; Burada “tâm” ifadesinden, câr-mecrûr veya zarfın (كان ، حصل ، ثبت) gibi fiillerin veya (كائن ، حاصل ، ثابت) ism-i fâillerinin anlamını ihtiva etmesi, “nâkıs”tan ise söz konusu anlamı ihtiva etmemesi kastedilmektedir. Geniş bilgi için bkz. İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl ‘alâ Elfîyyeti İbn Mâlik*, c.1 s. 210.

³⁷² Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 24, 186, 276, 289, 318, 491, 510, 906, vd.

³⁷³ Nisâ, 4/17.

³⁷⁴ Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 186.

gelen câr-mecrûr veya zarftan, hâl veya istikbâl anlamı kastediliyorsa fiil-i muzârî, geçmiş zaman anlamı kastediliyorsa fiil-i mâzî, subût ve devamlılık anlamı kastediliyorsa isim-i fâil takdir edilir.”³⁷⁵

Misal 2: وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَىٰ رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرَارِ “Yine şöyle derler: “Dünyada kendilerini kötü saydığımız adamları acaba neden göremiyoruz?”³⁷⁶

" ما " مبتدأ خبره : ثبت " لَنَا "

Molla Bedruddîn, yukarıdaki âyet-i kerîmeyi ele alarak, âyette geçen (مَا)’nın istifhâm edatı olup mübtedâ olduğunu, (لَنَا) câr-mecrûrunun ise onun haberi olduğunu ifade etmiştir.³⁷⁷

Müellif burada âyet-i kerîmenin anlamını dikkate alarak, fiili mâzinin (ثبت) takdir edilmesinin daha uygun olacağına işaret etmiştir. Zira âyet-i kerîmede (مَا لَنَا) ifadesinden önce fiili mâzi (قَالُوا) geçmektedir. Bu da (مَا لَنَا) cümlesinin mâzi anlamında olduğunu göstermektedir.

Misal 3: هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ “O öyle bir Rab'dır ki, sizi çamurdan yaratmış, sonra (her birinize) bir ecel tayin etmiştir. (Kıyametin kopması için) belirlenmiş bir ecel de onun katındadır. Siz ise hâlâ şüphe ediyorsunuz.”³⁷⁸

"أَجَلٌ" مبتدأ ، و "مُسَمًّى" صفته ، والخبر : "عِنْدَهُ"

Müellif, *Tefsîru ebde‘i l-beyân li cem‘i âyi l-Kur‘ân* adlı eserinde bu âyet-i kerîmeyi gramer açısından ele alırken şu ifadelerle yer vermiştir: “Âyette geçen (أَجَلٌ) kelimesi mübtedâdır. (مُسَمًّى) ism-i mef‘ûlu onun sıfatı iken (عِنْدَهُ) zarfı ise onun haberidir.”³⁷⁹

³⁷⁵ es-Sâmerrâî, **Me‘ânî’n-nahv**, c. 1, s. 189.

³⁷⁶ Sâd, 38/62.

³⁷⁷ Sancar, **Tefsîru Ebde‘i l-Beyân**, s. 906.

³⁷⁸ En‘âm, 6/2.

³⁷⁹ Sancar, **Tefsîru Ebde‘i l-Beyân**, s. 276.

Ebu'l-Berekât söz konusu eserinde âyet-i kerîmeleri nahiv açısından değerlendirirken genellikle i'râb açısından kapalı olanları ele almış ve izah etmiştir. Örneğin yukarıdaki âyete bakıldığında ilk olarak, (عِنْدَهُ)'nun (مُسَمًّى)'e zarf veya sıfat olduğu anlaşılmaktadır. Böylece o, i'râb açısından kapalı olarak gördüğü bu âyet-i açıklayarak söz konusu zarfın haber olduğunu ifade etmiştir.

2.1.4.2. Haberin Ta'addud etmesi

Nahiv âlimleri, haberin ta'addud edip etmemesi konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Cumhûra göre haber anlam açısından sığara benzediği için nasıllı sıfatın ta'addud etmesi caizse onun da ta'addud etmesi caizdir. İbn 'Usfûr ve Kuzey Afrikalı birçok nahiv âlimi ise haberin ta'addud etmesinin caiz olmadığını, gerçekleşmesi halinde de her haber için ayrı bir mübtedâ takdir edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.³⁸⁰

Müellif, haber ile ilgili âyetleri ele alırken "Haberin ta'addud etmesi" konusuna da değinmiş ve haberin birden fazla gelebileceği görüşünü savunarak eserinin muhtelif yerlerinde ilgili âyetleri zikrederek açıklamıştır.³⁸¹

Misal 1: *اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ... Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Diridir, kayyumdur. Onu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey onundur. İzni olmaksızın onun katında şefaatte bulunacak kimdir? O, kulların önlerindeki ve arkalarındakileri (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir...*³⁸²

" اللَّهُ " مبتدأ خبره : " لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ " ، " الْحَيُّ " خبر ثانٍ " الْقَيُّومُ " ثالث " لَا تَأْخُذُهُ .. " رابع " لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ " خامس " مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ .. " سادس " يَعْلَمُ .. " سابع

Müellif, bu âyet-i kerîmeyi nahiv açısından değerlendirerek, âyette zikredilen (اللَّهُ) lafzının mübtedâ, (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ) cümlesinin birinci haber, (الْحَيُّ) kelimesinin ikinci

³⁸⁰ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, s. 124; es-Suyûtî, *Hem'u'l-Hevâmi' Şerhu Cem'i'l-Cevâmi'*, c. 2, s. 53.

³⁸¹ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 23, 110, 112, 140, 211, 328, 370, vd.

³⁸² Bakara, 2/255.

haber, (الْقِيَوْمَ) kelimesinin üçüncü haber, (لَا تَأْخُذْهُ سِنَّةٌ) cümlesinin dördüncü haber, (لَهُ مَا (مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ..)) cümlesinin altıncı haber, (يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ..) cümlesinin ise yedinci haber olduğunu ifade etmiştir.³⁸³

Ebu'l-Berekât'ın bu açıklamalarından haberin ta'addud etmesinin caiz olduğu anlaşılmaktadır. O, bu âyette olduğu gibi eserinin muhtelif yerlerinde konuyla ilgili âyetleri açıklarken haberin ta'addud etmesinin caiz olduğunu ifade etmiş ve böylece bu konuda cumhûrun görüşünü tercih etmiştir.³⁸⁴

Misal 2: *“Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir.”*³⁸⁵

" ذَلِكَ الْكِتَابُ " مبتدأ وبيانه. وخبره الأول : " لَا رَيْبَ فِيهِ " والثاني " هُدًى "

Ebu'l-Berekât, söz konusu eserinde bu âyet-i kerîmeyi beyan ederken âyette zikredilen (ذَلِكَ) ism-i işâretinin mübtedâ, (الْكِتَابُ) ifadesinin ise ondan atf-ı beyân olduğunu ifade etmiştir. Açıklamanın devamında ise (لَا رَيْبَ فِيهِ) cümlesinin, (ذَلِكَ)'nin birinci, (هُدًى) kelimesinin ise ikinci haberi olduğunu belirtmiştir.³⁸⁶ Görüldüğü gibi o bu âyet-i kerîmeyi açıklarken, haberin ta'addud etmesinin caiz olduğunu ifade etmiştir.

2.1.4.3. Haberin Mübtedâya Takdimi

İsim cümlesinin temel unsurlardan biri olan haber, mana açısından mübtedânın sıfatı mahiyetindedir. Nasılki Arapça'da sıfat mevsûftan sonra geliyorsa haberde de aslolan mübtedâdan sonra gelmesidir. Ancak iltibâs veya benzeri durumlar³⁸⁷ dışında, haberin mübtedâdan önce gelmesi caizdir.³⁸⁸

³⁸³ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 112.

³⁸⁴ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 23, 110, 112, 140, 211, 328, 370, vd.

³⁸⁵ Bakara, 2/2.

³⁸⁶ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 22-23.

³⁸⁷ Mübtedânın, istifham gibi sadru'l-keîâm (sözün başında olması) gerektiren bir kelime olması gibi. Bu durumda haberin mübtedâdan önce gelmesi caiz değildir. Geniş bilgi için bkz. İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, c. 1, s. 232-238.

³⁸⁸ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, c. 1, s. 227.

Ebu'l-Berekât, haberin takdim edilmesi konusuna da değinmiş ve eserinin birçok yerinde konuyla ilgili âyetleri ele alarak tahlil etmiştir.³⁸⁹

Haberin takdim edilmesinin caiz olup olmaması konusu nahiv âlimleri arasında ihtilaf meselesi olmuştur. Basralılara göre haber ister müfred olsun ister cümle olsun mübtedâdan önce gelmesi caizdir. Kûfeliler ise bunun caiz olmadığını³⁹⁰ iddia etmişlerdir.³⁹¹

Misal 1: *“Onları (سَوَاءٌ) وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَتَّبِعُوكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ”* doğru yola çağırırsanız size uymazlar. Onları çağırırsanız da, sussanız da sizin için birdir (sonuç alamazsınız).”³⁹²

" سَوَاءٌ " خبر مقدم " أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ " أي دعاؤكم إياهم وعدمه لعدم حسهم.

Müellif, bu âyet-i kerîmenin açıklamasını yaparak, âyette zikredilen (سَوَاءٌ) kelimesinin haber-i mukkadem olduğunu, (أَدَعَوْتُمُوهُمْ) cümlesinin ise masdar te'vîlinde (dolaylı masdar) olup³⁹³ mübtedâ olduğunu ifade etmiştir.³⁹⁴ Böylece zımnen haberin mübtedâdan önce gelmesinin caiz olduğunu belirtmiştir.

Misal 2: *“Allah (خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةً وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ)”* onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır. Onlar için büyük bir azap vardır.”³⁹⁵

³⁸⁹ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 24, 289, 298, 360, 491, 510, 516, vd.

³⁹⁰ Kûfeliler, haberin takdimini caiz görmemelerinin nedenini, (قائم زيد) örneğinde olduğu gibi (قائم) kelimesinde bulunan (هو) zamirinin kendisinden sonra gelen (زيد) kelimesine döneceğine, bunun ise caiz olmadığına bağlamışlardır. Geniş bilgi için bkz. Arslan, *es-Semîn el-Halebî'nin ed-Durru'l-Masûn Adlı Eserinde Merfûât İle İlgili Tartışmalar*, s. 230. Nitekim Kûfelilerin bu görüşüne karşı, “Söz konusu zamir her ne kadar lafzen (زيد) kelimesinden önce gelmişse de rutbeten/aslen müteahhir sayılmaktadır.” tezi savunulabilir.

³⁹¹ Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî *el-İnsâf fî Mesâilî'l-Hilâf*, Dâru'l-Fikr, y.y. ts., c. 1, s. 65.

³⁹² A'râf, 7/193.

³⁹³ Zira burada fiilin başında bulunan hemze tesviye hemzesidir. Bu hemze, müellifin de işaret ettiği gibi kendisinden sonra gelen cümleyi masdara te'vîl eder (çevirir). Geniş bilgi için bkz. el-Galâyîni, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, c. 2, s. 246.

³⁹⁴ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 360.

³⁹⁵ Bakara, 2/7.

" وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ " خبر مقدم

Müellif bu âyet-i kerîmeyi nahiv açısından değerlendirirken, âyette zikredilen (عَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ) câr-mecrûrunun, (غَشَاوَهُ) kelimesinin haberi olduğunu ve kendisinden önce geldiğini ifade etmiştir.³⁹⁶ O bu açıklamasında, söz konusu câr-mecrûrun haber olduğunu ifade ederek, onun (وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ) gibi ma‘tûf olmadığına işaret etmiştir.

Müellifin yukarıdaki her iki âyetle ilgili açıklamalarına binaen, onun haberin takdim edilmesi konusunda Basralıların görüşünü tercih ettiği söylenebilir.

Nahiv âlimleri, haberin mübtedâdan önce gelmesi gereken yerleri şu şekilde belirlemişlerdir:

- a) Mübtedâ nekre-i mahd olup, haber câr-mecrûr veya zarf olursa.
- b) Haber, istifhâm edatı ise veya istifhâm edatına izafe edilmişse.
- c) Mübtedâda, habere dönen bir zamir bulunursa.
- d) Mübtedâ, (إِنَّمَا) veya (إِلَّا) ile hasredilmişse.³⁹⁷

Ebu'l-Berekât, eserinde âyetleri nahiv açısından değerlendirirken, "Haberin takdim edilmesi gereken yerler" ile ilgili âyetleri de ele almış ve onları şu şekilde açıklamıştır:

Misal 1: لِكُلِّ نَبَأٍ مُّسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ: "Her haberin gerçekleşeceği bir zamanı vardır. İleride bileceksiniz."³⁹⁸

" لِكُلِّ نَبَأٍ " خبر " مُّسْتَقَرٌّ "

Müellif bu âyet-i kerîmeyi açıklarken, âyette yer alan (لِكُلِّ نَبَأٍ) câr-mecrûrunun, kendisinden sonra zikredilen (مُسْتَقَرٌّ) kelimesinin haberi olduğunu belirtmiştir.³⁹⁹

³⁹⁶ Sancar, *Tefsîru Ebde‘i'l-Beyân*, s. 24.

³⁹⁷ el-Galâyînî, *Câmi‘u’d-Durûsi‘l-Arabiyye*, c. 2, s. 267-268; Akdağ, *Arap Dili Dil Bilgisi*, 323-324.

³⁹⁸ En‘âm, 6/67.

³⁹⁹ Sancar, *Tefsîru Ebde‘i'l-Beyân*, s. 289.

Misal 2: كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ تَرْفَعِ دَرَجَاتٍ مَنْ...
...İşte biz Yûsuf'a böyle bir plan öğrettik. Yoksa kralın kanunlarına göre kardeşini alıkoyamazdı. Ancak Allah'ın dilemesi başka. Biz dilediğimiz kimsenin derecelerini yükseltiriz. Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır.”⁴⁰⁰

"فَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ" خبر مقدم

Müellif söz konusu eserinde bu âyet-i kerîmeyi tahlil ederek, âyette zikredilen (فَوْقَ) zarfının, mübtedâ olan (عَلِيمٍ) kelimesinin öne geçmiş haberi olduğunu ifade etmiştir. Bu âyette mübtedâ nekre-i mahd, haber ise zarf olduğu için haber önce gelmiştir.⁴⁰¹

Misal 3: ... وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ “...İnkar edenler de dünya yurdunun sonunun kime ait olduğunu bileceklerdir.”⁴⁰²

"لِمَنْ" استفهام . خبر مقدم

Ebu'l-Berekât, bu âyet-i kerîmeyi gramer açısından ele alırken âyette zikredilen (لِمَنْ) ifadesindeki (مَنْ)'nin istifhâm edatı olduğunu, (لِمَنْ) câr-mecrûrun ise (عُقْبَى) kelimesinin haberi olup kendisine takdîm edildiğini ifade etmiştir.⁴⁰³ Zira istifhâm edatı, sadru'l-keîâm (sözün başında) olması gerekir. Bu âyette de haber, istifhâm edatı olduğu için mübtedâdan önce gelmiştir.

2.1.4.4. Haberin Hazfedilmesi

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi isim cümlesini oluşturan temel unsurlardan biri de haberdir. Cümledeki bu konumundan dolayı haberin hazfedilmemesi esastır. Ancak cümlede kendisine delalet eden bir karîne (delil) olması halinde haberin hazfedilmesi caizdir.⁴⁰⁴

⁴⁰⁰ Yûsuf, 12/76.

⁴⁰¹ Sancar, Tefsîru Ebde'i'l-Beyân, s. 491.

⁴⁰² Ra'd, 13/42.

⁴⁰³ Sancar, Tefsîru Ebde'i'l-Beyân, s. 510.

⁴⁰⁴ İbn Mâlik, Şerhu 'Umdeti'l-Hâfız ve 'Uddeti'l-Lâfız, c. 1, s. 174-175.

Ebu'l-Berekât, Kur'ân âyetlerini i'râb ederken eserinin çeşitli yerlerinde "haberini hazfedilmesi" konusuna da değinmiş ve bu konuyla ilgili âyetleri ele alarak açıklamıştır.⁴⁰⁵

Misal 1: طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ "İtaat ve güzel bir söz onlar için daha hayırlıdır. İş ciddileşince Allah'a verdikleri söze bağlı kalsalardı, elbette kendileri için daha iyi olurdu."⁴⁰⁶

و " طَاعَةٌ .." مبتدأ خبره محذوف ، مثل " خير لهم"

Müellif, yukarıdaki âyet-i kerîmeyi izah ederek, âyette zikredilen (طَاعَةٌ) kelimesinin mübtedâ olduğunu, haberinin ise (خير لهم) veya benzeri bir ifade olup hazfedildiğini belirtmiştir.⁴⁰⁷

Nahiv âlimleri bu âyetin i'râbıyla ilgili farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Sîbeveyhi ve Halîl âyet-i kerîmeyi (أي طاعة وقول معروف أحسن) " طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ " şeklinde takdir ederek, haberin hazfedildiğine işaret ederken bazı nahiv âlimleri ise âyet-i kerîmenin takdirinin (أمرنا طاعةً وقولٌ معروفٌ) şeklinde olduğunu, mübtedânın hazfedildiğini belirtmişlerdir.⁴⁰⁸

Müellif, burada âyet-i kerîmenin anlamını dikkate alarak, Sîbeveyhi ve Halîl'in ilgili görüşlerini tercih etmiştir. Şöyleki birinci takdire göre âyetin anlamı "İtaat ve güzel bir söz onlar için daha hayırlıdır/iyidir." şeklinde olur. İkinci takdire göre ise âyet-i kerîme şöyle bir anlam kazanır, "Emrimiz, (onların) itaat etmeleri ve güzel söz söylemeleridir." Âyetin bu iki takdirini göz önünde bulundurduğumuzda, Sîbeveyhi ve Halîl'in yanı sıra müellifin de yaptığı takdirin, anlam açısından daha uygun olduğu kanaatindeyiz. Zira hem müellifin hem de birinci görüşün sahiplerinin takdirine baktığımızda, âyetin anlamında daha yumuşak bir üslup ortaya çıktığını, ikinci görüşün sahiplerinin takdirine baktığımızda ise âyetin anlamında daha sert bir üslup ortaya çıktığını görürüz.

⁴⁰⁵ Bkz.: Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 195, 251, 530, 852, 893, 1008.

⁴⁰⁶ Muhammed, 47/21.

⁴⁰⁷ Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 1008.

⁴⁰⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, **el-Câmi' li 'ahkâmi'l-Kur'ân**, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2006, c. 19, s. 271.

Misal 2: ...إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا (۳۶) الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ
...Şüphesiz, Allah kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez. (36) Bunlar cimrilik eden, insanlara da cimriliği emreden ve Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimeti gizleyen kimselerdir. Biz de o nankörlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.⁴⁰⁹

"الَّذِينَ" بدل "مَنْ" على المعنى، أو مبتدأ لمحذوف، مثل: لهم وعيد شديد

Müellif, *Tefsîru ebde'i'l-beyân li cemî'i âyi'l-Kur'ân* adlı eserinde bu âyet-i kerîmeyi izah ederken, âyette zikredilen (الَّذِينَ)'nin i'râb açısından iki şekilde değerlendirilebileceğini ifade etmiştir:

1. (الَّذِينَ) kelimesi mana itibariyle (مَنْ) edatından bedeldir.
2. (الَّذِينَ) kelimesi mübtedâdır. Haber ise (لهم وعيد شديد) veya benzeri bir ifade olup hazfedilmiştir.⁴¹⁰ Nitekim o bu açıklamasında, haberin hazfedildiğini ifade etmiştir.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi cümlede kârine (delil) olması halinde haber hazfedilebilir. Aşağıda ele alacağımız bazı yerlerde ise nahiv âlimleri haberin hazfedilmesinin vacip olduğunu söylemişlerdir:

- a) (لولا الامتناعية)'nin cevabından önce gelirse hazfedilir.
- b) Mübtedâ sarîh kasem⁴¹¹ olması halinde hazfedilir.
- c) Haber olması mümteni' olan 'hâl'den önce hazfedilir.
- d) Açık bir şekilde müsâhebe (birliktelik) ifade eden (ولو)'dan sonra hazfedilir.⁴¹²

⁴⁰⁹ Nisâ, 4/36-37.

⁴¹⁰ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 195.

⁴¹¹ Burada sarîh kasemden maksat, mübtedânın (أَيُّمُنُ اللَّهُ، لَعَمْرُكَ) örneklerinde olduğu gibi sadece kasem için kullanılmasıdır. Geniş bilgi için bkz. el-Galâyîni, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, c. 2, s. 260-261.

⁴¹² İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, s. 125-127; el-Galâyîni, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, c. 2, s. 260-261.

Ebu'l-Berekât söz konusu eserinde âyet-i kerîmeleri gramer açısından ele alırken, “Haberin vacûben hazfedilmesi” konusuna da değinmiş ve aşağıdaki âyetleri ele alıp açıklamıştır.

Misal 1: *لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ* “(Melekler Lût'a:) "Ömrüne andolsun ki onlar (şehvetten) gözleri dönmüş halde sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlar (Bu durumda asla seni dinlemezler)" dediler.”⁴¹³

"لَعَمْرُكَ" يا محمد قسمي

Müellif, bu âyet-i kerîmenin izâhını yaparak, âyette zikredilen (لَعَمْرُكَ) ifadesinin mübtedâ olduğuna, (قسمي) kelimesinin ise haber olup hazfedildiğine işaret etmiştir.⁴¹⁴ Burada mübtedâ sarfî kasem olduğu için, haber vücûben hazfedilmiştir.

Misal 2: *... يَقُولُ الَّذِينَ اسْتَضَعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ (٣١) قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا... Zayıf ve güçsüz görülenler, büyüklük taslayanlara, "Siz olmasaydınız biz mutlaka iman eden kimseler olurduk" derler.(31) Büyüklük taslayanlar zayıf ve güçsüz görülenlere, "Size hidâyet geldikten sonra, biz mi sizi ondan alıkoyduk? Hayır, suçlu olanlar sizlerdiniz" derler.*"⁴¹⁵

"لَوْلَا أَنْتُمْ" صددمونا عن الإيمان "لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ"

Müellif eserinde, âyette zikredilen (أَنْتُمْ) zamirinin mübtedâ olduğuna, haberin ise (صددمونا) cümlesi olup hazfedildiğine işaret etmiştir.⁴¹⁶ Bu âyette haber, (لولا)'nın cevabı olan (لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ)'den önce geldiği için vücûben hazfedilmiştir. Müellif, bir sonraki âyette geçen (صَدَدْنَاكُمْ) fiilini göz önünde bulundurarak burada (صددمونا) fiilini takdir etmiştir.

⁴¹³ Hicr, 15/72.

⁴¹⁴ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 530.

⁴¹⁵ Sebe', 34/31.

⁴¹⁶ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 852.

Misal 3: *Eğer o, فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ (۱۴۳) لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ Allah'ı tespih edip yüceltenlerden olmasaydı, mutlaka insanların diriltileceği güne kadar balığın karnında kalırdı.*”

" فَلَوْلَا " امتناعية ، ما بعدها مبتدأ ، و الخبر محذوف مثل موجود

Müellif, *Tefsîru ebde'i'l-beyân li cemi'i âyi'l-Kur'ân* adlı eserinde yukarıdaki âyet-i kerîmeyi şu şekilde izâh etmiştir: “ Âyette yer alan (لَوْلَا) edatı imtinâ‘ ifade etmektedir. Bu edattan sonra zikredilen (أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ) cümlesi masdar te‘vîlinde (dolaylı masdar) olup mübtedâdır. Haber ise (موجود) veya benzeri bir ifade olup hazfedilmiştir”.⁴¹⁷

2.1.5. Kâne ve Benzerlerinin İsmi

Nâkıs fiiller olarak da bilinen kâne ve benzerleri, isim cümlesinin başına gelerek mübtedâyı ref‘ edip kendilerine isim, haberi de nasb ederek kendilerine haber yaparlar.⁴¹⁸ Bunların isimleri, ister müfred ister tesniye ister cemi‘ olsun, bu fiiller müfred olarak gelir, isimlerine göre değişmezler. Şayet bunların isimleri müzekker veya müennes olarak gelirse, fiilleri de onlara mutâbık (uygun) olarak ya müzekker ya da müennes olarak gelir.⁴¹⁹ Söz konusu fiiller şunlardır:

كان ، ظل ، بات ، أضحى ، أصبح ، أمسى ، صار ، ليس ، ما زال ، ما برح ، ما فتى ، ما انفك ، (ما دام)

Bu fiillerden bazıları herhangi bir şarta bağlı olmaksızın amel ederken, bazıları ise belirli şartlara bağlı olarak amel eder:

1. (كان ، ظل ، بات ، أضحى ، أصبح ، أمسى ، صار ، ليس) gibi fiiller herhangi bir şarta bağlı olmaksızın amel eder.
2. (زال ، برح ، فتى ، انفك ، دام) gibi fiiller ise aşağıdaki şartlara bağlı olarak amel eder:

⁴¹⁷ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 893.

⁴¹⁸ Arslan, *es-Semîn el-Halebî'nin ed-Durru'l-Masûn Adlı Eserinde Merfûât İle İlgili Tartışmalar*, s. 270.

⁴¹⁹ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, s. 136.

- a) (زال ، برح ، فتى ، انفك) fiillerinin amel etmesi için kendilerinden önce lafzen veya takdîren nefy ya da şibh-i nefy (nehy, duâ) geçmesi gerekir.
- b) (دام) fiilinin amel etmesi için ise, başında (ما) 'yi masdariyye-zarfiyye olması gerekir.⁴²⁰

Ebu'l-Berekât, *Tefsîru ebde'i'l-beyân li cemî'i âyi'l-Kur'ân* adlı eserinde Kur'ân-ı Kerîm âyetlerini tefsir ederken, "kâne ve benzerlerinin ismi" konusuna da değinmiş ve ilgili birçok âyet-i kerîmeyi zikrederek açıklamıştır.⁴²¹

2.1.5.1. (كان) Fiilinin İsmi

Bu fiil, mübtedâ ve haberden oluşan isim cümlesinin başına gelerek, cümleye 'idi' anlamını katmaktadır. Diğer bir deyişle bu fiil mâzî olarak kullanıldığında, geçmiş zamanda isminin haberi ile nitelenmesi anlamını ifade eder. Ancak (وكان الله) (âyetinde olduğu gibi, Cenâb-ı Hakk'a isnad olunan kâne fiilinde ise herhangi bir zaman kavramı söz konusu değildir.⁴²² (كان)'nin ismi ise fâil hükmünde olduğu için fâilde geçerli olan hükümler onun isminde de geçerli sayılmaktadır.⁴²³

Müellif, söz konusu eserinde kâne ve benzerlerinin ismiyle ilgili âyetleri ele alırken daha ziyade kânenin ismiyle ilgili âyetlere değinmiş ve eserinin muhtelif yerlerinde onları değerlendirerek açıklamıştır.⁴²⁴

a) İsminin Müfred, Masdar Te'vîlinde (dolaylı masdar) veya Zamîru's-şe'n Olması

(كان)'nin isimi müfred olarak gelebildiği gibi aynı zamanda masdar te'vîlinde (dolaylı masdar) veya zamîru's-şe'n olarak da gelebilmektedir.⁴²⁵

⁴²⁰ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, c. 1, s. 263-267.

⁴²¹ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 78, 83, 96, 282, 419, 710, 744, 834, 897, 1105, vd.

⁴²² el-Galâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, c. 2, s. 272; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 127-131.

⁴²³ el-Galâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, c. 2, s. 277.

⁴²⁴ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 184, 282, 710, 744, 834, 1105, vd.

Misal 1: ...وَأِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ...
“Eğer kendisine varis olunan bir erkek veya bir kadının evladı ve babası olmaz ve bir erkek veya bir kız kardeşi bulunursa ona altıda bir düşer.”⁴²⁶

" وَأِنْ كَانَ رَجُلٌ " اسم أو فاعل

Müellif, eserinde yukarıdaki âyet-i kerîmeyi tefsir ederken âyetle zikredilen (رَجُلٌ) kelimesinin (كَانَ) fiilinin ya ismi ya da fâili olduğunu ifade etmiştir.⁴²⁷ Diğer taraftan onun bu açıklamasından, âyetle geçen (كَانَ) fiilinin hem nâkıs hem de tâm olabileceği anlaşılmaktadır.

Misal 2: وَمَا كَانَ لِلْمُؤْمِنِينَ وَلَا الْمُؤْمِنَاتِ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ...
“Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min kadın için kendi işleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur...”⁴²⁸

" أَنْ يَكُونَ " المنسبك اسم " كَانَ " أو فاعله

Müellif, eserinde âyetle yer alan (أَنْ يَكُونَ) cümlesinin masdar te'vîlinde (dolaylı masdar) olup (كَانَ) fiilinin ismi ya da fâili olduğunu ifade ederek, bu fiilin ya nâkıs ya da tâm fiil olduğuna işaret etmiştir.⁴²⁹

Misal 3: وَإِنْ كَانَ كَبْرٌ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ... فَتَأْتِيَهُمْ بَأْيَةٌ...
“Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geldiyse; bir delik açıp yerin dibine inerek, yahut bir merdiven kurup göğe çıkarak onlara bir mucize getirmeye gücün yetiyorsa durma, yap!...”⁴³⁰

" وَإِنْ كَانَ " : الشأن

⁴²⁵ Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Curcânî, **Kitâbu'l-Muktesid (Muktasad veya Muktabad) fî Şerhi'l-Îzâh**, Dâru'r-raşîd, Irak 1982, c. 1, s. 465.

⁴²⁶ Nisâ, 4/12.

⁴²⁷ Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 184.

⁴²⁸ Ahzâb, 33/36.

⁴²⁹ Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 834.

⁴³⁰ En'âm, 6/35.

Ebu'l-Berekât eserinde âyetle yer alan (كَانَ) fiilinin nâkıs fiil olduğuna ve zamîru's-şe'n olan isminin hazfedildiğine işaret etmiştir.⁴³¹

Müellif, söz konusu eserinde âyet-i kerîmeleri nahiv açısından ele alırken, genellikle (bu âyetle olduğu gibi) i'râb açısından kapalı olan âyetleri açıklamıştır. Mesela bu âyet-i kerîmeye yüzeysel bakıldığında, (اعْرَاضُهُمْ) kelimesinin (كَانَ)'nin ismi, (كَبُرَ عَلَيْكَ) cümlesinin ise haberi olduğu anlaşılmaktadır. Bunun üzerine müellif âyeti açıklayarak, (كَانَ)'nin isminin zamîru's-şe'n olup müstetir (gizli) olduğunu ifade etmiştir.

b) İsmnin Haberinden Sonra Gelmesi

(كَانَ)'nin isminde aslolan haberinden önce gelmesidir. Ancak isminin, haberinden sonra gelmesi de caizdir.⁴³²

Misal 1: *أَوَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَةٌ أَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمَوُا بَنِي إِسْرَآئِيلَ* "İsrailoğulları bilginlerinin onu bilmesi, onlar (Mekke müşrikleri) için bir delil değil midir?"⁴³³

" آيَةٌ " خبر " يَكُنْ " واسمه : " أَنْ يَعْلَمَهُ "

Müellif, eserinde âyet-i kerîmeyi tahlil ederek, âyetle geçen (آيَةٌ) kelimesinin (يَكُنْ) fiilinin ismi, (أَنْ يَعْلَمَهُ) cümlesinin ise masdar te'vîlinde (dolaylı masdar) olup onun haberi olduğunu belirtmiştir.⁴³⁴ O bu açıklamasında, "kâne"nin isminin haberinden sonra geldiğini ifade etmiştir.

Misal 2: *إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا* "Aralarında hüküm vermek için Allah'a (Kur'an'a) ve Resûlüne davet edildiklerinde, mü'minlerin söyleyeceği söz ancak, "işittik ve iman ettik" demeleridir. İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."⁴³⁵

" قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ " خبر مقدم " أَنْ يَقُولُوا.. " اسم " كَانَ "

⁴³¹ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 282.

⁴³² el-Galâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, c. 2, s. 278.

⁴³³ Şuarâ, 26/197.

⁴³⁴ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 744.

⁴³⁵ Nûr, 24/51.

Müellif âyet-i kerîmeyi şu şekilde izah etmiştir: “Âyette yer alan (قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ) ifadesi, (أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا) fiilinin haberi olup isminden önce gelmiştir. (كَانَ) cümlesi ise masdar te‘vîlinde olup bu fiilin ismidir.”⁴³⁶

2.1.5.2. (ليس) Fiilinin İsmi

Bu fiil, kâne gibi isim cümlesinin başına gelerek mübtedâyı ref’ edip kendisine isim, haberi de nasb edip kendisine haber yapar. Nahiv âlimleri, (ليس)’nin fiil mi yoksa harf mi olduğu konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Sîbeveyhi’ye göre (ليس)’ye tâ-i te‘nîs ve merfû‘ zamir bitiştigi için fiildir. Ebû Ali el-Fârisî ise onu, (لفظ) “Kendi dışındaki (isim veya fiil) ile beraber bir manaya delalet eden kelimedir.” şeklinde tarif ederek harf olduğunu iddia etmiştir.⁴³⁷ Bu fiil, sadece mâzî siğasıyla kullanıldığı için câmid fiillerden sayılmıştır. Ayrıca bu fiilin haberinin, isminden önce gelmesi caizdir.⁴³⁸

Müellif, *Tefsîru ebde‘i’l-beyân li cemî‘i âyi’l-Kur‘ân* adlı eserinde kâne ve benzerlerinin ismiyle ilgili âyetlerden söz ederken, “(ليس)’nin ismi”ne de değinmiş ve aşağıdaki âyet-i kerîmeyi ele alarak açıklamıştır.

Misal: لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ... “İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir...”⁴³⁹

” أَنْ تُولُوا ” İسم مؤخر

Molla Bedruddîn, söz konusu eserinde bu âyet-i kerîmeyi tahlil ederek âyette geçen (أَنْ تُولُوا) cümlesinin masdar te‘vîlinde olup (لَيْسَ)’nin ismi olduğunu ve haberinden sonra geldiğini ifade etmiştir.⁴⁴⁰ O’nun âyet-i kerîmeyi açıklarken kullandığı (إسم مؤخر) ifadesi, (ليس)’nin isminin haberinden sonra gelmesinin caiz olduğunu göstermektedir.

⁴³⁶ Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 710.

⁴³⁷ Ahmed b. Abdunnûr el-Mâlekî, *Rasfu’l-Mebânî fi Şerhi Hurûfi’l-Me‘ânî*, Dâru’l-Kalem, Beyrut 1985, s. 368.

⁴³⁸ el-Galâyînî, *Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, c. 2, s. 272-279.

⁴³⁹ Bakara, 2/177.

⁴⁴⁰ Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 78.

2.1.5.2.1. (ما ، لا ، لات ، إن) 'ye Benzeyen (ليس) Edatlarının İsimleri

Bu edatlar, (ليس) fiili gibi isim cümlesinin başına gelerek, mübtedâyı ref' ederek kendilerine isim, haberi de nasb ederek kendilerine haber yapar. Öte yandan bu edatlar söz konusu fiil gibi nefy anlamı ifade ederler.⁴⁴¹

Ebu'l-Berekât eserinde bu edatlardan sadece (لات)'nin ismine değinmiş ve ilgili âyet-i kerîmeyi ele alarak açıklamıştır.⁴⁴²

2.1.5.2.1.1. (لات) Edatının İsmi

Nahiv âlimleri, bu edatın murekkeb⁴⁴³ olup olmadığı hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Cumhûra göre bu edat murekkeb olup, (لا)'yi nâfiye ve tâ-i te'nîsten oluşmuştur. Bazı nahiv âlimlerine göre (لات)'deki tâ, tıpkı (عَلَامَة) kelimesindeki tâ gibi mübâlağa ifade etmektedir. Bu edatın amel etmesi için isminin ve haberinin (الحين ، الساعة ، الأوان) gibi zaman ifade eden kelimeler olması ve onlardan birinin (genellikle isminin) hazfedilmesi gerekir.⁴⁴⁴

Misal: *كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادُوا وَلَاتٍ حِينَ مَنَاصٍ* “Biz onlardan önce nice nesilleri helak ettik. Onlar da feryat ettiler, ama artık kurtuluş zamanı değildi.”⁴⁴⁵

"لَاتٌ" : ليس الحين " حِينَ مَنَاصٍ "

Müellif, eserinde yukarıdaki âyet-i kerîmeyi dilbilimsel açıdan değerlendirirken, âyette zikredilen (لَات) edatının, (ليس) anlamına geldiğini ifade etmiştir. Ayrıca âyette yer alan (حِينَ)'nin, (لَات)'nin haberi olduğuna, isminin ise (الحين) zarfı olup hazfedildiğine işaret etmiştir.⁴⁴⁶

⁴⁴¹ el-Galâyîni, *Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, c. 2, s. 292; Muhammed Salih Ekinci, *et-Tahkîkâtü’l-Vefiyye bi mâ fi’l-Behceti’l-Merdiyye*, Dâru’s-Selâm, Kahire 2000, s. 151.

⁴⁴² Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 897.

⁴⁴³ Arapça’da, (بَعْلَانِكْ ، حَضْرَمُوتْ) gibi en az iki kelimeden oluşup tek kelime haline gelen ifadelere denir. Geniş bilgi için bkz. el-Galâyîni, *Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, c. 1, s. 16.

⁴⁴⁴ İbn Hişâm, *Şerhu Katri’n-Nedâ ve Belli’s-Sadâ*, s. 147; el-Galâyîni, *Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, c. 2, s. 295; es-Sâmerrâi, *Me‘âni’n-nahv*, c. 1, s. 259.

⁴⁴⁵ Sâd, 38/3.

⁴⁴⁶ Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 897.

Müellif, eserinde âyetleri gramer açısından ele alırken onları bazen doğrudan bazen de (yukarıdaki âyette olduğu gibi) işaret yoluyla açıklamıştır.⁴⁴⁷ Böylece o bu üslubuyla okuyucunun âyetler üzerinde fikir yürütmesini ve âyetleri tahlil etmesini amaçlamıştır.

2.1.5.3. Mukârebe Fiillerinin İsmi

Bu fiiller, kâne ve benzerlerinde olduğu gibi mübtedâ ve haberin başına gelerek mübtedâyı ref' edip kendilerine isim, haberi de nasb edip kendilerine haber yapar. Bu fiiller şunlardır: (كاد ، كرب ، أوشك ، جعل ، أخذ ، شرع ، بدأ ، عسى ، حرى ، اخلوق ،) (ابتدأ ، أنشأ ، قام ، عاد ، راح ، أقبل ، طفق ، علق ، انبرى ، هب ، هلهل). Bu fiillerin haberleri cümle olması gerekir. (كاد ، عسى ، أوشك) gibi fiillerin haberlerinin müfred olarak gelmesi ise şazdır.⁴⁴⁸

2.1.5.3.1. (كاد) Fiilinin İsmi

Bu fiil *az kalsın..., neredeyse..., -mak/mek üzere(ydi)* gibi anlamlara gelerek, eylemin henüz gerçekleşmediğini ancak bunun yakın olduğunu ifade eder. Bu fiilin ismi genellikle isim-i zâhir (zamir olmayan) olarak gelir, ancak bazen (ele alacağımız âyette olduğu gibi) zamîru's-şe'n olarak da gelebilmektedir.⁴⁴⁹

Ebu'l-Berekât, söz konusu eserinde âyet-i kerîmeleri nahiv açısından değerlendirirken, "Mukârebe fiillerinin ismi" konusuna diğer konulara nisbeten daha az değinmiş ve bunlar arasında sadece (كاد) fiilinin ismiyle ilgili aşağıdaki âyet-i kerîmeyi ele alarak açıklamıştır.

Misal: لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ...
“Andolsun Allah; Peygamber ile içlerinden bir kısmının kalpleri

⁴⁴⁷ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 131, 184, 195, 278, 282, 318, 360, 476, 530, 834, 852, 897, 906, 1073, vd.

⁴⁴⁸ el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavzîh*, c. 1, s. 277; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, s. 139.

⁴⁴⁹ el-Esterâbâdî, *Şerhu'l-Kâfiye*, c. 2, s. 303.

egrilmege yüz tuttuktan sonra, sıkıntılı bir zamanda ona uyan muhacirlerle ensarın tövbelerini kabul etmiştir...”⁴⁵⁰

" مِنْ بَعْدِ مَا " مصدرية " كَادَ " الشأن

Müellif, *Tefsîru ebde‘i’l-beyân li cemî‘i âyi’l-Kur‘ân*’da âyette zikredilen (مَا)’nın masdariyye edatı olduğunu, (كَادَ) fiilinin ise, ismi zamîru’ş-şe‘n olup kendisinde müstetir olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵¹

2.1.6. İnne ve Benzerlerinin Haberi

Bunlar, (إِنَّ ، أُنْ ، كَأَنَّ ، لَكِنَّ ، لَيْتَ ، لَعَلَّ) edatlarıdır. (الحروف المشبهة بالفعل) “*file benzeyen harfler*” diye isimlendirilen bu edatlar, mübtedâ ve haberin başına gelerek mübtedâyı nasb edip kedilerine isim, haberi de ref‘ edip kendilerine haber yaparlar. Bazı nahiv âlimleri (عسى) ve cinsi nefyeden (لَا)’yı da bu edatlardan saymışlardır. Sîbeveyhi ise bu edatları (الحروف الخمسة) diye isimlendirerek, (أَنَّ)’yi ayrı bir edat olarak görmeyip onu (إِنَّ)’nin bir fer‘i olarak saymıştır.⁴⁵²

Nahiv âlimleri, söz konusu haberde neyin amel ettiği konusunda ihtilafa düşmüşlerdir: Basralılar, bizzat bu edatların haberde amel ettiği görüşünü savunurken, Küfeliler, daha önce mübtedânın onda amel ettiğini ve âmilinin değişmediğini ifade etmişlerdir.⁴⁵³

Ebu’l-Berekât, *Tefsîru ebde‘i’l-beyân li cemî‘i âyi’l-Kur‘ân* adlı eserinde “İnne ve benzerlerinin haberi” konusuyla ilgili âyetleri konu edinirken, genel olarak (إِنَّ ، أُنْ ، لَكِنَّ) edatlarının haberinden bahsetmiş ve ilgili birçok âyet-i kerîmeyi ele alarak tahlil etmiştir.⁴⁵⁴

⁴⁵⁰ Tevbe, 9/117.

⁴⁵¹ Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 419.

⁴⁵² el-Ezherî, *Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavzîh*, c. 1, s. 293; Akdağ, *Arap Dili Dil Bilgisi*, s. 349.

⁴⁵³ el-Ezherî, *Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavzîh*, c. 1, s. 293.

⁴⁵⁴ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân*, s. 45, 68, 78, 134, 186, 204, 231, 234, 261, 401, 477, 594, 557, 632, 640, 668, 770, 877, 950, 1120, vd.

2.1.6.1. (إِنَّ) Edatının Haberi

Birçok anlamı olan bu edat, daha çok te'kîd, rabt (bir sözü başka bir söze bağlama) ve ta'lîl anlamında kullanılmaktadır.⁴⁵⁵ Nasılki haber, müfred, cümle (isim ve fiil) veya şibh-i cümle (zarf ve câr-mecrûr) olarak gelebiliyorsa, (إِنَّ)'nin haberi de aynı şekilde müfred, cümle veya şibh-i cümle olarak gelebilir.⁴⁵⁶

Müellif, eserinde âyet-i kerîmeleri tefsir ederken eserinin muhtelif yerlerinde bu konuyla ilgili âyetlere de değinmiş ve onları birçok yönden ele alarak değerlendirmiştir.⁴⁵⁷

Misal 1: قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبْتَ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنْ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيَّ الْأَمِينُ "Kızlardan biri, "Babacığım, onu ücretle tut. Her hâlde ücretle tuttuklarının en hayırlısı, güçlü ve güvenilir olan bu adam olacaktır" dedi." ⁴⁵⁸

" إِنَّ خَيْرَ مَنْ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيَّ " خير " إِنَّ "

Müellif, bu âyet-i kerîmeyi açıklarken şu ifadelere yer vermiştir: "Âyette yer alan (الْقَوِيَّ) kelimesi (إِنَّ)'nin haberidir." ⁴⁵⁹ Görüldüğü gibi o bu açıklamasında, müfred olarak gelen (الْقَوِيَّ) kelimesinin (إِنَّ)'nin haberi olduğunu belirtmiştir.

Misal 2: ... قَالَ مَعَادُ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ "...O ise, "Allah'a sığınırım, çünkü o (kocan) benim efendimdir, bana iyi baktı. Şüphesiz zalimler kurtuluşa eremezler" dedi." ⁴⁶⁰

" إِنَّهُ " : الشأن " رَبِّي " مبتدأ خبره : " أَحْسَنَ " والجملة خبر " إِنَّ "

Ebu'l-Berekât bu âyet-i kerîmeyi gramer açısından izah ederken, âyette zikredilen (إِنَّ)'daki zamirin, zamîru's-şe'n olup (إِنَّ)'nin ismi olduğunu, (رَبِّي) kelimesinin mübtedâ, (أَحْسَنَ) cümlesinin ise onun haberi olduğunu ifade etmiştir.

⁴⁵⁵ es-Sâmerrâî, **Me'ânî'n-Nahv**, c. 1, s. 286-290.

⁴⁵⁶ Çörtü, **Arapça Dilbilgisi Nahiv**, s. 156.

⁴⁵⁷ Bkz.: Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 45, 68, 134, 186, 234, 261, 477, 557, 640, 770, 877, 1120, vd.

⁴⁵⁸ Kasas, 28/26.

⁴⁵⁹ Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 770.

⁴⁶⁰ Yûsuf, 12/23.

Açıklamanın devamında ise mübtedâ ve haberden oluşan (رَبِّي أَحْسَنَ) cümlesinin, (إِنَّ)'nin haberi olduğunu belirtmiştir.⁴⁶¹

Müellifin bu açıklamasından, (إِنَّ)'nin haberinin cümle olarak gelebileceği anlaşılmaktadır. Öte yandan daha önce de ifade ettiğimiz gibi o, Kur'ân âyetlerini gramer yönünden tahlil ederken genellikle i'râb açısından kapalı olan âyetleri açıklamıştır. Mesela bu âyette ilk bakışta âyette yer alan (إِنَّهُ)'daki zamirin, zamir-i gâib olup (إِنَّ)'nin ismi olduğu, (رَبِّي) kelimesinin ise onun haberi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak müellif, âyet-i kerîmede zikredilen hâdisenin önemine binaen (إِنَّهُ)'daki zamirin zamîru's-şe'n olup⁴⁶² (إِنَّ)'nin ismi, (رَبِّي أَحْسَنَ) cümlesinin ise onun haberi olduğunu ifade etmiştir.

Misal 3: إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمْلَىٰ لَهُمْ
“Kendileri için hidâyet yolu belli olduktan sonra gerisin geri dönenleri, şeytan aldatıp peşinden sürüklemiş ve kendilerini boş ümitlere düşürmüştür.”⁴⁶³

" الشَّيْطَانُ.. " خبر " إِنَّ "

Müellif, eserinde bu âyet-i kerîmeyi beyan ederken, âyette geçen الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ (إِنَّ)'nin haberi olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶⁴ Görüldüğü gibi o bu âyet-i açıklarken (إِنَّ)'nin haberinin cümle olarak geldiğini belirtmiştir.

Misal 4: إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَىٰ “Şüphesiz senin için orada aç kalmak, çıplak kalmak yoktur.”⁴⁶⁵

" إِنَّ لَكَ " خبر " إِنَّ " و " أَلَّا تَجُوعَ " اسمه

Ebu'l-Berekât eserinde âyette zikredilen (لَكَ) câr-mecrûrunun (إِنَّ)'nin haberi, (أَلَّا تَجُوعَ) cümlesinin ise masdar te'vîlinde olup ismi olduğunu belirtmiştir.⁴⁶⁶

⁴⁶¹ Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 477.

⁴⁶² Zira zamîru's-şe'n, bir konunun önemine dikkat çekmek için kullanılmaktadır. Geniş bilgi için bkz. es-Suyûtî, **Hem'u'l-Hevâmi' Şerhu Cem'i'l-Cevâmi'**, c. 1, s. 232.

⁴⁶³ Muhammed, 47/25.

⁴⁶⁴ Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 1009.

⁴⁶⁵ Tâhâ, 20/118.

⁴⁶⁶ Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 640.

Görüldüğü gibi o bu açıklamasında, (إِنَّ)'nin haberinin şibh-i cümle (câr-mecrûr) olarak geldiğini ifade etmiştir.

a) Haberinin Başına Lâm-i Te'kîd Gelmesi

Muzahlaka (kaydırılmış)⁴⁶⁷ olarak da isimlendirilen bu lâm, (إِنَّ)'nin haberinin başına gelerek cümleye te'kîd anlamı katar. Öte yandan bu lâmin söz konusu habere gelmesi için, haberin müsbet olmasının yanı sıra, (إِنَّ)'nin isminden önce gelmemesi ve fiil-i mâzî olmaması gerekir.⁴⁶⁸

Ebu'l-Berekât, *Tefsîru ebde'i'l-beyân li cemî'i âyi'l-Kur'ân*'da âyetleri i'râb ederken bu konuya da değinmiş ve aşağıda ele aldığımız ilgili âyetleri zikrederek açıklamıştır.

Misal 1: ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ “Sonra şüphesiz ki Rabbin, eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah yolunda cihad edip sabreden kimselerin yanındadır. Şüphesiz Rabbin bundan sonra da çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁴⁶⁹

" إِنَّ رَبَّكَ " تأكيد " لَغُفُورٌ " خبر " إِنَّ " الأولى

Müellif, söz konusu eserinde bu âyet-i kerîmeyi dilbilimsel açıdan ele alarak, âyette zikredilen (إِنَّ رَبَّكَ) ifadesinin kendinden önceki (إِنَّ رَبَّكَ)'den te'kîd, (لَغُفُورٌ) kelimesinin ise birinci (إِنَّ)'nin haberi olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷⁰ O bu açıklamasında, başında lâm-i te'kîd bulunan (لَغُفُورٌ) kelimesinin (إِنَّ)'nin haberi olduğunu belirtmiştir.

Misal 2: ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ... “Sonra bunun ardından kalpleriniz yine

⁴⁶⁷ Normal şartlarda burada lâm-i te'kîd sadru'l-kelamda yani إِنَّ'nin isminde gelmesi gerekiyordu. Ancak (إِنَّ) ile aynı anlamı (te'kîdi) ifade etmesi sebebiyle söz konusu lâm habere kaydırılmıştır. Geniş bilgi için bkz. el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî fi Hurûfi'l-Me'ânî*, s. 128.

⁴⁶⁸ Hulvânî, *el-Muğni'l-Cedîd fi 'İlmi'n-Nahv*, s. 158.

⁴⁶⁹ Nahl, 16/110.

⁴⁷⁰ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 557.

katılaştı, taş gibi; hatta daha katı oldu. Çünkü taş vardır ki, içinden ırmaklar fışkırır. Taş vardır ki yarılır da içinden sular çıkar...”⁴⁷¹

" مِنْ الْحَجَارَةِ " أي بعضها . اسم " إِنَّ " وخبره " لَمَّا " أي الذي

Tefsîru ebde‘i‘l-beyân li cemî‘i âyi‘l-Kur‘ân’da bu âyet-i kerîme şu şekilde izah edilmiştir: “ (مِنْ الْحَجَارَةِ) ifadesinde yer alan (مِنْ) edatı, (بعض) anlamında olup (إِنَّ)’nin ismi olur. (لَمَّا)’daki (مَا) edatı ise ism-i mevsûl olup (الذي) anlamına gelerek (إِنَّ)’nin haberi olur.”⁴⁷² Müellif, bir önceki âyette ifade ettiği gibi bu âyette de (إِنَّ)’nin haberine lâm-i te‘kîd geldiğini ifade etmiştir.

b) Haberinin Ta‘addud Etmesi

(إِنَّ)’nin haberi temelde mübtedânın haberi olduğu için onda geçerli olan “hazfedilmesi ve ta‘addud etmesi” gibi hükümler, aynı zamanda (إِنَّ)’nin haberinde de geçerli sayılmaktadır.⁴⁷³

Ebu‘l-Berekât Kur‘ân âyetlerini nahiv açısından değerlendirirken, “(إِنَّ)’nin haberinin ta‘addud etmesi” konusuna da değinmiş ve bununla ilgili aşağıdaki âyet-i kerîmeyi ele alarak açıklamıştır.

Misal: إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغْلٍ فَاكِهُونَ (٥٥) هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَّكِونَ
“Şüphesiz cennetlikler o gün nimetlerle meşguldürler, zevk sürerler. (55) Onlar ve eşleri gölgelerde koltuklara yaslanmaktadır.”⁴⁷⁴

" فَاكِهُونَ " : متلذذون. بيان لـ " فِي شُغْلٍ " ، كما أن جملة " هُمْ.. " بيان لهذا أو خبر ثالث لـ " إِنَّ "

Müellif, eserinde bu âyet-i kerîmeyi şu şekilde izah etmiştir: “Âyette yer alan “(فَاكِهُونَ) kelimesi “zevk sürerler” anlamında olup (فِي شُغْلٍ) mecrûrundan atf-ı beyân olur. (هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ) cümlesi ise ya istinâf-i beyaniyye olup (فَاكِهُونَ) kelimesini

⁴⁷¹ Bakara, 2/74.

⁴⁷² Sancar, *Tefsîru Ebde‘i‘l-Beyân*, s. 45.

⁴⁷³ el-Esterâbâdi, *Şerhu‘l-Kâfiye*, c. 1, s. 110.

⁴⁷⁴ Yâsîn, 36/55-56.

açıklar ya da (إِنَّ)'nin üçüncü haberidir.”⁴⁷⁵ O’nun bu açıklamasından, (إِنَّ)'nin haberinin ta‘addud etmesinin caiz olduğu anlaşılmaktadır.

c) Haberinde Fâ Gelmesi

Şayet (إِنَّ)'nin ismi, (إِنَّ الَّذِي يَأْتِينِي فَلَهُ دِرْهَمٌ ، إِنَّ الَّذِي فِي الدَّارِ فَلَهُ دِرْهَمٌ) örneklerinde olduğu gibi ism-i mevsûl olup, sılâ cümlesi ise fiil ya da zarf olursa bu durumda söz konusu isim şart anlamı taşıdığı için (إِنَّ)'nin haberinde fâ gelmesi caizdir.⁴⁷⁶

Öte yandan nahiv âlimleri, fâ’nın söz konusu haberde gelmesinin caiz olup olmadığı konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Sîbeveyhi, fâ’nın bu haberde gelmesini caiz görürken, Ahfeş bunun caiz olmadığını ifade etmiştir.⁴⁷⁷

Misal 1: إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ “Allah’ın âyetlerini inkar edenler, Peygamberleri haksız yere öldürenler, insanlardan adaleti emredenleri öldürenler var ya, onları elem dolu bir azap ile müjdele.”⁴⁷⁸

“فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ” والفاء لمعنى الشرط في الموصول

Ebu’l-Berekât bu âyet-i kerîmeyi şu şekilde açıklamıştır: “(إِنَّ)'nin mevsûl olan ismi (الَّذِينَ), şart anlamı ifade ettiği için, (إِنَّ)'nin haberinde (فَبَشِّرْهُمْ), fâ gelmiştir.⁴⁷⁹ Müellifin bu açıklamalarını göz önünde bulundurduğumuzda, onun bu âyette Sîbeveyhi’nin görüşünü tecih ettiğini görürüz.

⁴⁷⁵ Sancar, **Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân**, s. 877.

⁴⁷⁶ Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, **el-Mufasssal fî ‘İlmi’l-‘Arabiyye**, Dârü Ammâr, Ürdün 2004, s. 52; Takıyyuddîn Mehmed Birgivî, **İzhâru’l-esrâr**, Dârü’l-minhâc, Beyrut 2009, s. 102.

⁴⁷⁷ Cemâlu’d-dîn el-Hüseyn b. Bedr b. İyâz el-Bağdâdî, **Kavâidu’l-Mutârahe fî’n-Nahv**, Dârü’l-emel, Ürdün 2011, s. 118.

⁴⁷⁸ Âl-i İmrân, 3/21.

⁴⁷⁹ Sancar, **Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân**, s. 134.

(إِنَّ الرَّجُلَ الَّذِي يَأْتِينِي فَلَهُ دِرْهَمٌ ، إِنَّ الرَّجُلَ الَّذِي فِي الدَّارِ فَلَهُ دِرْهَمٌ) Şâyet (إِنَّ)'nin ismi, misallerinde olduğu gibi isim-i mevsûl ile nitelenirse, aynı şekilde haberinde fâ gelmesi caizdir.⁴⁸⁰

Misal 2: قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ “De ki: "Sizin kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm var ya, o mutlaka size ulaşacaktır. Sonra gaybı da, görünen âlemi de bilen Allah'a döndürüleceksiniz de, o size yapmakta olduklarınızı haber verecektir.”⁴⁸¹

" فَإِنَّهُ " الفاء لمعنى الشرط في الموت باعتبار وصفه بـ " الَّذِي "

Müellif, bu âyet-i kerîmeyi izah ederken, (الَّذِي)'nin ismi (الْمَوْت)'nin, (إِنَّ) ile nitelendiği için şart anlamı kazandığını ve bundan dolayı da (إِنَّ)'nin haberinde (فَإِنَّهُ) fâ geldiğini belirtmiştir.⁴⁸² O, yukarıdaki âyette olduğu gibi bu âyette de Sîbeveyhi'nin görüşünü tercih etmiştir.

Öte yandan söz konusu eserinde Kur'ân âyetlerini nahiv açısından değerlendirirken, âyetlerle ilgili nahiv âlimlerinin görüşlerini de zikretmiş ancak genellikle zikrettiği bu görüşlerin kime (veya kimlere) ait olduğunu belirtmemiştir.⁴⁸³ Mesela yukarıdaki âyetleri açıklarken her ikisinde de Sîbeveyhi'nin görüşünü tercih etmiş ancak bunun onun görüşü olduğunu belirtmemiştir.

d) Haberinin Hazfedilmesi

Daha önce de zikrettiğimiz gibi cümlede kârîne (delil) olması halinde haberin hazfedilmesi caizdir. Nasılki kârîne olması halinde haberin hazfedilmesi caizse, aynı şekilde temelde haber olan (إِنَّ)'nin haberinin de kârîne olması halinde hazfedilmesi caizdir.⁴⁸⁴

⁴⁸⁰ Birgivî, *İzhârü'l-Esrâr*, s. 102.

⁴⁸¹ Cuma, 62/8.

⁴⁸² Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 1120.

⁴⁸³ Bkz.: Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 27, 57, 134, 253, 260, 331, 382, 385, 422, 462, 592, 616, 851, vd.

⁴⁸⁴ el-Galâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, c. 2, s. 301.

Müellifin, *Tefsîru ebde‘i‘l-beyân li cemî‘i âyi‘l-Kur‘ân* adlı eserinde âyet-i kerîmeleri i‘râb ederken ele aldığı konulardan biri de “(إِنَّ)’nin haberinin hazfedilmesi” konusudur. O, söz konusu eserinde konuyla ilgili aşağıda zikredeceğimiz âyet-i kerîmeleri ele alarak açıklamıştır.

Misal 1: إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَىٰ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ “Şüphesiz inananlar (müslümanlar) ile Yahudiler, Sabiiler ve Hristiyanlardan (her bir grubun kendi şeriatında) "Allah'a ve ahiret gününe inanan ve salih ameller işleyenler için hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır" (diye hükmedilmiştir.)”⁴⁸⁵

"وَالَّذِينَ هَادُوا" مبتدأ عطف عليه "وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَى" ، "مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ.." خبر المبتدأ ودال على خبر "إِنَّ" ، أو بالعكس

Molla Bedruddîn, yukarıdaki âyet-i kerîmenin dilbilimsel yönünü ele alırken şu ifadelerle yer vermiştir: “Âyette geçen (الَّذِينَ هَادُوا) ifadesindeki (الَّذِينَ) kelimesi⁴⁸⁶ mübtedâdır. (وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَى) kelimeleri de (الَّذِينَ)’ye atfedilmiştir. (مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ) cümlesi ise ya (الَّذِينَ)’nin haberi olup (إِنَّ)’nin hazfedilen haberine delalet etmektedir ya da (إِنَّ)’nin haberi olup (الَّذِينَ)’nin hazfedilen haberine delalet etmektedir.”⁴⁸⁷Müellifin bu âyet-i açıklarken kullandığı (ودال على خبر "إِنَّ") ifadesinden, (إِنَّ)’nin haberinin hazfedildiği ve buna dair âyet-i kerîmede kârine bulunduğu anlaşılmaktadır.

Müellif, söz konusu eserinde Kur‘ân âyetlerini nahiv yönünden değerlendirirken, genellikle i‘râb açısından kapalı olan âyetleri ele alarak açıklamıştır. Mesela burada nahiv ilminin kurallarına tam anlamıyla vakıf olmayan bir okuyucu bu âyet-i kerîmeyi tahlil ederken, başta (وَالَّذِينَ هَادُوا) cümlesinde geçen (الَّذِينَ)’nin, kendisinden önce zikredilen (الَّذِينَ)’ye atfedildiği vehmine kapılması muhtemeldir ki bu caiz değildir. Zira nahiv kurallarına göre, (إِنَّ زَيْدًا قَاتِمٌ وَعَمْرُو) (

⁴⁸⁵ Mâide, 5/69.

⁴⁸⁶ Buradaki (الَّذِينَ) kelimesinin i‘râbı, (وَالصَّابِئُونَ)’den de anlaşılacağı üzere ref ile dir, nasb ile değildir. Zira söz konusu kelimenin şayet i‘râbı ref ile değil de nasb ile olsaydı kendisine atfedilen (وَالصَّابِئُونَ) ifadesi, (وَالصَّابِئِينَ) şeklinde gelirdi.

⁴⁸⁷ Sancar, *Tefsîru Ebde‘i‘l-Beyân*, s. 261.

örneğinde olduğu gibi (إِنَّ)'nin isminin mahalline atfedilmesi için önce haberinin zikredilmesi gerekir.⁴⁸⁸ Bu âyette ise haber öncesinde zikredilmediği için (وَالَّذِينَ) deki (الَّذِينَ)'nin ismi olan (إِنَّ)'nin mahalline atfedilmesi caiz değildir. Nitekim müellif de burada (وَالَّذِينَ هَادُوا) cümlesinde geçen (الَّذِينَ)'nin mübtedâ olduğunu ifade ederek onun atfedilmediğine işaret etmiştir.

Misal 2: *Kur'ân kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler mutlaka cezalarını görecektir. Şüphesiz o çok değerli ve sağlam bir kitaptır.* ”⁴⁸⁹

"وَ" الحال " إِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ " و خبر " إِنَّ " نجازيهم جزاء شديداً ، أو معاندون مثلاً ، بدلالة السياق

Müellif, söz konusu eserinde bu âyet-i kerîmeyi tefsir ederek, âyette zikredilen (وَ) edatının hâl için olduğunu, (إِنَّ)'nin haberinin ise âyetin bağlamına göre ya (نجازيهم جزاء شديداً) cümlesi yahut (معاندون) gibi bir ifade olup hazfedildiğini ifade etmiştir.⁴⁹⁰ Nitekim burada kârine bulunduğu için⁴⁹¹ (إِنَّ)'nin haberi hazfedilmiştir.

Misal 3: *İnkâr edenler ile Allah'ın yolundan ve içinde, yerli, misafir bütün insanları eşit kıldığımız Mescid-i Haram'dan alıkoyanlar (azabı hak etmişlerdir.) Kim de orada zulmederek haktan sapmak isterse biz ona elem dolu bir azaptan tattıracağız.* ”⁴⁹²

" نَذِقُهُ " جواب " مَنْ " ودال خبر " إِنَّ "

Ebu'l-Berekât, bu âyet-i kerîmeyi gramer açısından değerlendirirken âyette yer alan (نَذِقُهُ) cümlesinin, hem (مَنْ)'in cevâbı olduğunu hem (إِنَّ)'nin hazfedilen

⁴⁸⁸ es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merdiyye fî Şerhi'l-Elfiyye*, s. 169.

⁴⁸⁹ Fussilet, 41/41.

⁴⁹⁰ Sancar, *Tefsîru Ebde'i'l-Beyân*, s. 950.

⁴⁹¹ Burada haberin hazfedilmesi, bir önceki âyetten (أَقَمْنَ يُلْقَى فِي النَّارِ خَيْرٌ أَمْ مَن يَأْتِي آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ) anlaşılmaktadır.

⁴⁹² Hac, 22/25.

haberine delalet ettiğini ifade etmiştir.⁴⁹³ Bir önceki âyette olduğu gibi bu âyette de (إِنَّ)'nin haberi kârine olduğu için hazfedilmiştir.

e) Haberinin İsmine Takdîm Edilmesi

(إِنَّ)'nin haberinin ismine takdîm edilmesi caiz değildir. Ancak haber câr-mecrûr veya zarf olması halinde takdîmi caiz olur. Zira câr-mecrûr veya zarf olan haber, her ne kadar zâhiren haber olarak görünse de filhakîka bunlar hazfedilen (حَصَلَ) veya (حَاصِلٌ) gibi haberlerin ma'mûlu sayılırlar. Öte yandan câr-mecrûr veya zarf olan haberin takdîm edilmesinin diğer bir nedeni de onlarda tevessu' (Arapçada çokça kullanılmaları) olmasıdır.⁴⁹⁴

Misal: إِنَّكَ لَا تَجُوعُ فِيهَا وَلَا تَعْرَى “Şüphesiz senin için orada aç kalmak, çıplak kalmak yoktur.”⁴⁹⁵

" إِنَّكَ " خير " إِنَّ " و " لَا تَجُوع " اسمه

Molla Bedruddîn bu âyet-i kerîmeyi i'râb ederken, âyette yer alan (لَكَ) câr-mecrûrunun (إِنَّ)'nin haberi, (لَا تَجُوع) cümlesinin ise masdar tevilinde olup ismi olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁶ Görüldüğü gibi o bu âyet-i açıklarken, (لَكَ) câr-mecrûrunun (إِنَّ)'nin haberi olduğunu ve isminden önce geldiğini ifade etmiştir.

f) (إِنَّ)'ye Mâ-i kâffe Bitiştğinde Amel Etmezler

Arapçada (مَا الْكَافَّة) ve (الزائدة) olarak da isimlendirilen mâ-i kâffe, (إِنَّ) edatına gelerek onun isim ve haber almasına mani olur. Bu durumda söz konusu edat isim cümlesine gelebildiği gibi fiil cümlesine de gelebilir.⁴⁹⁷

Misal 1: إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا “Allah katında (makbul) tövbe, ancak bilmeyerek günah

⁴⁹³ Sancar, Tefsîru Ebde'i'l-Beyân, s. 668.

⁴⁹⁴ el-Murâdî, Tavzîhu'l-Makâsîd ve'l-Mesâlik bi şerhi Elfiyyeti İbn Mâlik, c. 1, s. 524.

⁴⁹⁵ Tâhâ, 20/118.

⁴⁹⁶ Sancar, Tefsîru Ebde'i'l-Beyân, s. 640.

⁴⁹⁷ el-Murâdî, el-Cene'd-Dânî fî Hurûfi'l-Me'ânî, s. 395.

işleyip sonra çok geçmeden tövbe edenlerin tövbesidir. İşte Allah bunların tövbelerini kabul buyurur. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁴⁹⁸

"لِّلَّذِينَ " خبر

Müellif, bu âyet-i kerîmeyi açıklayarak, âyette zikredilen (لِّلَّذِينَ) câr-mecrûrunun, (التَّوْبَةُ) kelimesinin haberi olduğunu ifade etmiştir.⁴⁹⁹ Ayrıca o bu açıklamasında, (خبره) yerine (خبر) ifadesini kullanarak kendisine mâ-i kâffe bitiştiği için (إِنَّ)'nin haberde amel etmediğine işaret etmiştir.

Misal 2: يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقِيَهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ...
“Ey Kitab ehli! Dininizde sınırları aşmayın ve Allah hakkında ancak hakkı söyleyin. Meryemoğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı (emriyle onda var ettiği) kelimesi ve kendisinden bir ruhtur...”⁵⁰⁰

"رَسُولُ اللَّهِ " خبر

Ebu'l-Berekât bu âyet-i kerîmeyi şu şekilde izah etmiştir: “Âyette zikredilen (رَسُولُ اللَّهِ) ifadesi, (الْمَسِيحُ) kelimesinin haberidir.”⁵⁰¹ Bir önceki âyette olduğu gibi bu âyette de (إِنَّ) edatına mâ-i kâffe bitiştiği için haberde amel etmemiştir.

g) (إِنَّ) Edatı Tahfîf Edilmesi Halinde Genellikle Haberde Amel Etmez.

Bu edat tahfîf edilmesi halinde fiil ile olan benzerliğini yitirdiği için genellikle amel etmez. Ayrıca bu durumda, isim cümlesine gelebildiği gibi fiil cümlesine de gelmesi caizdir. Bu durumda söz konusu fiil, (كان ، كاد) gibi nevâsih fillerinden olması gerekir. Öte yandan in-i nâfiye ile iltibası (karışıklığı) olan

⁴⁹⁸ Nisâ, 4/17.

⁴⁹⁹ Sancar, Tefsîru Ebde‘i'l-Beyân, s. 186.

⁵⁰⁰ Nisâ, 4/171.

⁵⁰¹ Sancar, Tefsîru Ebde‘i'l-Beyân, s. 234.

yerlerde, iltibâsın giderilmesi için in-i muhaffefeden sonra lâm-i fârika (yani in-i muhaffefeyi in-i nâfiyeden ayıran lâm) getirilir.⁵⁰²

Misal 1: وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ...
...Her ne kadar Allah'ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına ağır gelse de biz, yönelmekte olduğun ciheti ancak; Resûl'e tabi olanlarla, gerisin geriye dönecekleri ayırd edelim diye kible yaptık...⁵⁰³

"إِنْ" مخففة

Müellif, bu âyet-i kerîmeyi ele alarak âyette geçen (إِنْ) edatının muhaffefe olduğunu söylemiştir.⁵⁰⁴ Görüldüğü gibi burada (إِنْ) edatı tahfif edildiği için amel etmemiş, sonrasında ise nevâsıh fiillerinden (كان) gelmiştir. (لَكَبِيرَةٌ)'de bulunan lâm, lâm-i fârika olup söz konusu edatın muhaffefe olup nâfiye olmadığını belirtmek için gelmiştir. Öte yandan in-i nâfiyeden sonra genellikle istisnâ edatı (إِلَّا) geldiği için ilk olarak buradaki (إِنْ) edatının nâfiye olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebepten dolayı müellif bu âyet-i açıklarken âyette geçen (إِنْ) edatının muhaffefe olduğunu ifade etmiştir.

Misal 2: قَالُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سَاحِرَانِ يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكَ مِنْ أَرْضِكَ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكَ الْمُتْلَى
"Şöyle dediler: "Şüphesiz bu ikisi, sihirleri ile sizi yurdundan çıkarmak ve en üstün olan dininizi ortadan kaldırmak isteyen birer sihirbazdırlar."⁵⁰⁵

"إِنْ" مخففة "هَٰذَا لَسَاحِرَانِ" اللام فارقتها من النافية

Müellif, eserinde âyette zikredilen (إِنْ) edatının muhaffefe, (لَسَاحِرَانِ) kelimesinin başında buluna lâmin ise, lâm-i fârika olup onu in-i nâfiyeden ayırdığını belirtmiştir.⁵⁰⁶

⁵⁰² İbn Mâlik, Şerhu 'Umdeti'l-Hâfız ve 'Uddeti'l-Lâfız, c. 1, s. 234; el-Murâdî, el-Cene'd-Dânî fi Hurûfi'l-Me'ânî, s. 208.

⁵⁰³ Bakara, 2/143.

⁵⁰⁴ Sancar, Tefsîru Ebde'i'l-Beyân, s. 68.

⁵⁰⁵ Tâhâ, 20/63.

⁵⁰⁶ Sancar, Tefsîru Ebde'i'l-Beyân, s. 632.

Müellif, eserinde benzer âyetleri tefsir ederken genel olarak şu metodu takip etmiştir: Bu tür âyetleri ele alırken tekrardan kaçınmak için genellikle âyetlerden birini açıkladıktan sonra diğer âyetleri açıkladığı bu âyete atfetmiştir.⁵⁰⁷ Bazen de (bu âyette olduğu gibi) söz konusu âyetleri açıklarken eserinin zeyl (dipnot) kısmında yer alan açıklamalara başvurmuştur.⁵⁰⁸

O bu âyet-i açıklarken, kendisiyle i‘râb açısından benzerlik arz eden (هُوَ الَّذِي) بَعَثَ فِي الْأُمَمِينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ) “O, ümmîlere, içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Halbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.”⁵⁰⁹ âyetine atıfta bulunarak şu açıklamalara yer vermiştir: (إِنْ) “مُخَفَّفَةٌ بِدَلِيلِ دُخُولِ الْأَمْرِ بَعْدَهَا ، وَالْمَعْنَى: إِنْ الشَّأْنُ أَوْ إِنَّهُمْ كَانُوا... قَالَهُ بَعْضُ الْمُحَقِّقِينَ ، كَالْقَاضِي وَمَكِّي . وَ قَالَ أَبُو حَيَّانَ : لَا نَعْرِفُ تَحْوِيًّا ذَهَبَ إِلَى هَذَا التَّقْدِيرِ ، إِنَّمَا يَقْدَرُ ضَمِيرُ الشَّأْنِ (إِنْ) edatından sonra lâmin gelmesi, bu edatın muhaffefe olduğunu gösterir. Nitekim el-Kâdî (ö. 685/1286) ve Mekkî (ö. 437/1045) gibi bazı mühakkikler, âyetin anlamının (إِنْ الشَّأْنُ أَوْ إِنَّهُمْ كَانُوا) şeklinde olduğunu ifade etmişlerdir. Ebu Hayyân (ö. 745/1344) ise bunların görüşüne karşı, nahiv âlimlerinden hiçbirinin âyet-i kerîmeyi bu şekilde takdir etmediğini, zamîru’s-ş’inin ise sadece tahfif edilmiş (أَنْ)‘den sonra geldiği tezini savunmuştur. Bazı nahiv âlimleri ise, Ebu Hayyân’ın bu tezine karşılık olarak: “Muhakkikler, âyet-i kerîmeyi açıklarken onun i‘râbını değil manasını dikkate alarak (إِنْ الشَّأْنُ أَوْ إِنَّهُمْ كَانُوا) şeklinde takdir etmişlerdir.” şeklinde bir cevap vermişlerdir.⁵¹⁰

2.1.6.2. (أَنْ) Edatının Haberi

Bu edat, (إِنْ) gibi te‘kîd anlamı ifade ederken aynı zamanda onun gibi mübtedâ ve habere gelerek, mübtedâyı nasb edip kendisine isim, haberi de ref‘

⁵⁰⁷ Bkz.: Sancar, **Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân**, s. 23, 31, 41, 63, 79, 93, 113, 139, 212, 305, 365, 387, 445, 471, 537, 615, 779, 819, 927, 1077, 1167, vd.

⁵⁰⁸ Bkz.: Sancar, **Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân**, s. 28, 30, 50, 59, 68, 70, 85, 98, 124, 130, 181, 204, 229, 420, 430, 468, 531, 620, 713, 840, 970, 1030, 1154, vd.

⁵⁰⁹ Cuma, 62/2.

⁵¹⁰ Sancar, **Tefsîru Ebde‘i’l-Beyân**, s. 1119.

ederek kendisine haber yapar.⁵¹¹ (أَنَّ)'nin haberinin, müfred, cümle (isim veya fiil) veya şibh-i cümle (zarf ve câr-mecrûr) olarak gelmesi caizdir.⁵¹²

Muhammed Bedreddin söz konusu eserinde âyet-i kerîmeleri dilbilimsel açıdan ele alırken, “(أَنَّ)'nin haberi”ne de değinmiş ve aşağıda zikrettiğimiz ilgili âyetleri ele alarak açıklamıştır.

Misal 1: أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ذَلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ
“Allah'a ve Resûlüne karşı gelen kimseye, içinde ebedî kalacağı cehennem ateşinin olduğunu bilmediler mi? İşte bu, büyük bir rezilliktir.”⁵¹³

“ أَنَّهُ ” : الشَّانُ “ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ ” الشرطية خبر “ أَنَّهُ ”

Müellif bu âyet-i kerîmeyi açıklayarak, âyette zikredilen (أَنَّهُ) ifadesindeki zamirin zamîru's-şe'n olduğunu, şartiyyenin (الشرطية) yani âyette geçen (مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ) şart ve cevap cümlesinin ise (أَنَّ)'ye haber olduğunu belirtmiştir.⁵¹⁴ Görüldüğü gibi O, şart ve cevap cümlesinden oluşan (مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ) cümlelerinin, (أَنَّ)'nin haberi olduğunu ifade etmiştir.

Misal 2: وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاؤُكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا
“Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah'tan günahlarının bağışlamasını dileseler ve Peygamber de onlara bağışlama dileseydi, elbette Allah'ı tövbeleri çok kabul edici ve çok merhametli bulacaklardı.”⁵¹⁵

“ جَاؤُكَ ” خبر “ أَنَّ ”

Ebu'l-Berekât, bu âyet-i kerîmeyi i'râb ederek âyette zikredilen (جَاؤُكَ) cümlesinin, (أَنَّ)'nin haberi olduğunu ifade etmiştir.⁵¹⁶ O bir önceki âyette olduğu gibi bu âyette de (أَنَّ)'nin haberinin cümle olarak geldiğini belirtmiştir.

⁵¹¹ el-Murâdî, el-Cene'd-Dânî fî Hurûfi'l-Me'ânî, s. 402-403.

⁵¹² el-Galâyînî, Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye, c. 2, s. 300.

⁵¹³ Tevbe, 9/63.

⁵¹⁴ Sancar, Tefsîru Ebde'i'l-Beyân, s. 401.

⁵¹⁵ Nisâ, 4/64.

⁵¹⁶ Sancar, Tefsîru Ebde'i'l-Beyân, s. 204.

2.1.6.3. (لَكِنَّ) Edatının Haberi

Bu edat, bulunduğu cümleye “*istidrâk*” anlamı katmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu edat mübtedâ ve haberden oluşan cümlelerin başına gelerek ona “*ama, lâkin, fakat*” gibi anlamlar katmaktadır. Bazı nahiv âlimleri (لَكِنَّ) edatını şu şekilde tarif etmişlerdir: (وهو أن تنسب لما بعدها حكما مخالفا لحكم ما قبلها) “(لَكِنَّ)’e *sonrasına*, *öncesinde geçen hükme muhalif bir hükümün isnâd edilmesidir.*”⁵¹⁷ Cümlede kârine (delil) bulunması halinde bu edatın haberinin hazfedilmesi caizdir.⁵¹⁸

Müellif, *Tefsîru ebde’i’l-beyân li cemî’i âyi’l-Kur’ân* adlı eserinde Kur’ân-ı Kerîm âyetlerini gramer açısından tahlil ederken, (لَكِنَّ)’nin haberinin hazfine dair aşağıdaki âyet-i kerîmeyi ele alarak açıklamıştır.

Misal: لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُّوا وُجُوهَكُمْ قَبْلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّنَ...
“İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin...”⁵¹⁹

" وَلَكِنَّ الْبِرَّ " بِرُّ " مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ "

Molla Bedruddîn bu âyetin açıklamasını yaparken, âyette yer alan (الْبِرُّ) kelimesinin (لَكِنَّ)’nin ismi, muzâf olan (بِرُّ) kelimesinin ise haberi olup hazfedildiğine işaret etmiştir.⁵²⁰ Nitekim Arapça’da bazen muzâf olan isim hazfedilir ve muzâfun ileyh onun yerine geçerek onun i’râbını alır.⁵²¹ Müellifin de işaret ettiği gibi bu âyette de muzâf olan (بِرُّ) ismi hazfedilip yerine muzâfun ileyh olan (مَنْ) edatı geçerek i’râbını almıştır.

⁵¹⁷ Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Ömer el-Mahzûmî el-İskenderî ed-Demâmînî, *Ta’lîku’l-Ferâid ‘alâ Teshîli’l-Fevâid*, y.y. 1983, c. 4, s. 9; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, s. 155.

⁵¹⁸ el-Galâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, c. 2, s. 301.

⁵¹⁹ Bakara, 2/177.

⁵²⁰ Sancar, *Tefsîru Ebde’i’l-Beyân*, s. 78.

⁵²¹ Birgîvî, *İzhâru’l-Esrâr*, s. 110.

2.1.6.3.1. (لكن) Edatı Muhaffef Olması Halinde Haberde Amel Etmez

Nahiv âlimleri, muhaffefe olan (لكن) edatının amel edip etmemesi konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Cumhûr, bu edatın lafız açısından fiile olan benzerliğini yitirdiği için amel etmesinin caiz olmadığı görüşünü savundukları gibi, bu edattan sonra gelen kelimelerin mübtedâ ve haber olduğunu da ifade etmişlerdir. Yûnus (ö. 182/798) ve Ahfeş gibi âlimler ise bu edatı, (إِنَّ ، أَنْ ، كَأَنَّ) edatlarına kıyas ederek, amel vermişlerdir.⁵²²

Misal 1: لَكِنَّ الرَّاْسِخُوْنَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ فَكَاتِ الْرَّاْسِخُوْنَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أُولَئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا *"Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'minler, sana indirilene ve sende önce indirilene iman ederler. O namazı kılanlar, zekatı verenler, Allah'a ve ahiret gününe inananlar var ya, işte onlara büyük bir mükâfat vereceğiz."*⁵²³

"لَكِنَّ الرَّاْسِخُوْنَ " مبتدأ . " أُولَئِكَ " خبر أو بياني ، والخبر " يُؤْمِنُونَ " المار

Müellif, eserinde âyette geçen (الرَّاْسِخُوْنَ) kelimesinin mübtedâ, (أُولَئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ) cümlesinin ise ya haber ya da istinâf-i beyaniyye cümlesi olduğunu, istinâf-i beyaniyye olması halinde ise (يُؤْمِنُونَ) cümlesinin haber olacağını belirtmiştir.⁵²⁴ Bu âyette (لكن) edatı tahfif edildiği için haberde amel etmemiştir. Müellif burada Cumhur'un görüşünü benimseyerek, (لكن) edatından sonra gelen (الرَّاْسِخُوْنَ) kelimesinin mübtedâ, haberin ise ya (أُولَئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ) ya da (يُؤْمِنُونَ) cümlesi olduğunu, dolayısıyla bu edatın amel etmediğini ifade etmiştir.

Misal 2: لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا *"Fakat O Allah benim Rabbimdir. Ben Rabbime hiç kimseyi ortak koşmam."*⁵²⁵

"لَكِنَّا " أي لكن أنا أقول : " هُوَ "

⁵²² es-Suyûtî, Hem'û'l-Hevâmi' Şerhu Cem'î'l-Cevâmi', c. 2, s. 188.

⁵²³ Nisâ, 4/162.

⁵²⁴ Sancar, Tefsîru Ebde'i'l-Beyân, s. 231.

⁵²⁵ Kehf, 18/38.

Müellif, yukarıdaki âyet-i kerîmenin tahlilini yaparken, âyette zikredilen (لَكِنَّ) ifadesinin aslının (لَكِنْ أَنَا) olduğunu ifade ederek, (لَكِنْ) edatının muhaffefe olarak geldiği için amel etmediğine, ayrıca (أَنَا) zamirinin mübtedâ olduğuna, haberinin ise (أَقُولُ) cümlesi olup hazfedildiğine işaret etmiştir.⁵²⁶

Ebu'l-Berekât, eserinde Kur'ân âyetlerini nahiv açısından değerlendirirken kimi zaman okuyucunun rahatça anlayabileceği bir dil kullanmış bazen de (yukarıdaki âyette olduğu gibi) ancak Arap dilinde belli bir düzeye gelmiş olanların anlayabileceği bir dil kullanmıştır.

⁵²⁶ Sancar, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân**, s. 594.

SONUÇ

Ebu'l-Berekât künyesiyle bilinen Molla Bedruddîn Sancar, Şubat 1925 (1343) tarihinde Siirt'in Tillo ilçesinde dünyaya gelmiş ve orada yetişip büyümüştür. O, Molla Halîl, Molla Muhammed ed-Dirşevî, Molla Yahyâ en-Nîvilî, Molla Abdülaziz el-Fakîrî, Molla Celal ve Molla Abdulhakîm gibi Siirt'in önde gelen âlimlerden ders aldıktan sonra hocası Molla Abdulhakîm'den ilmî icâzet almıştır. Siirt'in önde gelen âlimlerinden biri olan Molla Bedruddîn, nahiv, sarf, mantık, belâgat, tefsir, hadis, fıkıh ve kelam gibi çeşitli ilimlerde temayüz etmiş, Siirt ve Tillo'da İmam-Hatip ve müderris olarak görev yapmış ve buralarda görev yaptığı sırada birçok ilim talebesi yetiştirmiştir. Nitekim onun söz konusu ilimlerde sivrilip önemli bir yere gelmesinde, ilim yolunda sarfettiği onca gayret ve çabaların yanı sıra dönemin önde gelen âlimlerinden ders alması etkili olmuştur.

Molla Bedruddîn'nin Arapça olarak kaleme almış olduğu en önemli eserlerinden biri *Tefsîru ebde'î'l-beyân li cemî'i âyi'l-Kur'ân* adlı eseridir. Çalışma konusu olarak seçtiğimiz bu eserde, tefsir ilmiyle ilgili bilgilerin yanı sıra nahiv, sarf, lûgat, belâgat, kırâat, hadis, fıkıh, akaid, kelam, ahlak ve siyer gibi ilimlerle ilgili bilgilere de yer verilmiş ve bu ilimlere dair birçok tespit ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Araştırmalarımızın neticesinde ülkemizde bu eserle ilgili olarak herhangi bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine hem söz konusu eserin anlaşılması ve Arap dilbilimine katkı sağlaması hem de müellifinin akademik camiaya tanıtılması düşüncesiyle bu çalışma hazırlanmıştır.

Adı geçen eserde, nahiv, sarf ve belâgat ilimleriyle ilgili birçok ıstılaha yer verilmiş, âyetlerin i'râbına yoğun bir şekilde değinilmiş, ihtimal dâhilinde olan i'râb vecihleri zikredilmiştir. Eserde âyet-i kerîmeler i'râb edilirken dil ekolleri arasında

meydana gelen ihtilaflara değinilmiş, genellikle Basra Ekolü'nün görüşleri tercih edilirken bazen de Kûfe Ekolü'nün görüşleri tercih edilmiştir.

Molla Bedruddîn, eserinde Kur'ân âyetlerini tefsir ederken, genel olarak şu metodu izlemiştir. İlk olarak her sûrenin başında Mekkî veya Medenî olduğunu, âyet sayısını ve hangi konuları içerdiğini belirtmiştir. Ayrıca bazen hadîs-i şerif zikrederek ele aldığı sûrenin fazileti hakkında bilgi vermiştir. Âyetleri tefsir ederken genel olarak açık ve kısa ifadeler kullanmıştır. Eserinde genellikle Hafs Kırââtî'ni esas alırken bazen diğer kıraatlere de değinmiştir. Ahkâm âyetlerini açıklarken genellikle ilgili fıkıh konularının yanında mezhep görüşlerine de yer vermiştir.

Öte yandan müellif, Kur'ân âyetlerini nahiv açısından değerlendirirken genellikle i'râb yönünden kapalı olan âyetleri ele almış ve onları bazen doğrudan bazen de işaret yoluyla açıklamıştır. Âyetleri tefsir ederken eserinde sıkça izlediği metodlardan biri de Kur'ân âyetleri ile eseri arasında oluşturduğu mezc yöntemidir. Nitekim onun bu eserini incelediğimizde hemen hemen her âyette bu yöntemi müşahede etmemiz mümkündür.

Bu çalışmamızda, *Tefsîru ebde'i'l-beyân li cemî'i âyi'l-Kur'ân*'da geçen nahiv uygulamalarından sadece merfû'âtla ilgili uygulamalar tespit edilip değerlendirilmiştir. Merfû'ât uygulamaları arasında yer alan fâil, nâibu'l-fâil, mübtedâ, haber, kâne ve benzerlerinin ismi, inne ve benzerlerinin haberi gibi konular hakkında bilgi verilmiştir.

KAYNAKÇA

- ABDULKERÎM, Muhammed el-Es'ad, **el-Vasît fî târîhi'n-nahvi'l-'arabî**, Dâru's-sevvâf, Riyad 1992.
- AKDAĞ, Hasan, **Arap Dili Dil Bilgisi**, Tekin Kitapevi, Konya 1989.
- ARSLAN, Mehmet Nafi, **"es-Semîn el-Halebî'nin ed-Durru'l-Masûn Adlı Eserinde Merfûât İle İlgili Tartışmalar"**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Diyarbakır 2016.
- 'AZÎZ, Hâmid Mahmûd, **"eş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecehu fî't-Tefsîr"**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi Cinân Üniversitesi Edebiyat ve Beşerî İlimler Fakültesi), Lübnan 2018.
- BULUT, Ali, **"Sibeveyh'in el-Kitâb'ında Ele Aldığı Bazı Nahiv Konuları, İşleme Yöntemi ve Koyduğu Kurallar"**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi Ondukuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Samsun 2003.
- el-BİRGİVÎ, Takıyyuddîn Mehmed, **İzhâru'l-Esrâr**, Dâru'l-minhâc, Beyrut 2009.
- el-CÂMÎ, Nûruddîn Abdurrahmân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed **el-Fevâ'idu'z-Ziyâ'iyye**, M. Nûrî Nâs İslâmî Kitaplar Nâşiri, Midyat ts.
- el-CUMEHÎ, Muhammed b. Sellâm, **Tabakâtu fuhûli's-su'arâ'**, Kahire ts.
- el-CURCÂNÎ, Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdurrahmân b. Muhammed, **Kitâbu'l-Muktesid fî Şerhi'l-Îzâh**, Dâru'r-raşîd, Irak 1982.
- el-CURCÂNÎ, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî, **Mu'cemu't-Ta'rîfât**, Dâru'l-fadîle, Kahire ts.
- el-ÇÂNÎ, Sabâheddîn, **'Ulemâunâ mine'l-Müderresîn fî'l-Karni'l-işrîn**, Dâru'r-ravza, İstanbul 2016.
- ÇETİN, M. Nihad, "Arap", **DİA**, c. 3, İstanbul 1991.
- ÇETİNER, Bedruddîn, "Ahkâmu'l-Kur'ân", **DİA**, c. 1, İstanbul 1988.

- ÇIKAR, M. Şirin **İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler**, İSAM, Yay. İstanbul 2015.
- ÇÖRTÜ, Mustafa Meral, **Arapça Dilbilgisi Nahiv**, İFAV Yayınları, İstanbul 2016.
- DERELİ, M. Vehbi, “Arapça’yı Doğru Kullanmanın Kur’ân’ın Anlaşılmasına Olan Etkisi”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı 34, 2012, ss. 29-50.
- ed-DEMÂMÎNÎ, Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Ömer el-Mahzûmî el-İskenderî, **Ta’lîku’l-Ferâid ‘alâ Teshîli’l-fevâid**, y.y. 1983.
- DURMUŞ, İsmail, “Nahiv”, **DİA**, c. 32, İstanbul 2006.
- EKİNCİ, Muhammed Salih, **et-Tahkîkâtü’l-Vefiyye bi mâ fî’l-Behceti’l-Merdiyye**, Dâru’s-Selâm, Kahire 2000.
- el-ENBÂRÎ, Ebu’l-Berekât Kemâluddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh, **el-İnsâf fî Mesâilî’l-Hilâf**, Dâru’l-Fikr, y.y. ts.
-, **Mensûru’l-Fevâid**, Dâru’r-râid el-‘Arabî, Beyrut 1990.
- el-ESTERÂBÂDÎ, Necmü’l-eimme Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Garavî es-Semnâkî (es-Semnâî), **Şerhu’l-Kâfiye**, Dâru’l-Kutubi’l-‘İmiyye, Beyrut 1995.
- el-EZHERÎ, Ebu’l-Velîd Zeynuddîn Hâlid b. Abdillâh b. Ebî Bekr el-Vakkâd, **Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavzîh**, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut 2000.
- el-GALÂYÎNÎ, Mustafâ, **Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye**, Mektebetu’l-Asriyye, Beyrut 1994.
- el-HALEBÎ, Nâzîru’l-Ceyş, Muhammed b. Yusuf b. Ahmed Muhibbuddîn, **Temhîdu’l-Kavâid bi Şerhi Teshîli’l-Fevâid**, Dâru’s-selâm, Kahire 2007.
- el-HUDARÎ, Muhammed b. Mustafa b. Hasan, **Haşiyetu’l-Hudarî ‘alâ Şerhi İbn ‘Akîl ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik** Dâru’l-fikr, y.y. ts.
- el-HULVÂNÎ, Muhammed Hayr, **el-Muğni’l-Cedîd fî ‘İlmi’n-Nahv**, Daru’ş-Şarki’l-‘Arabî, Beyrut 2003.
- İBN ‘AKÎL, Ebû Muhammed Bahâuddîn Abdullâh b. Abdirrahmân b. Abdillâh el-Hemedânî, **Şerhu İbn ‘Akîl ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik**, Dâru’t-Turâs, Kahire 1980.
- İBN HAZM, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelusî, el-Kurtubî, **et-Telhîs li Vucûhi’t-Tahfîs**, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2003.

İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısırî, **Şerhu Şuzûri'z-Zeheb fî Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut 2001.

....., **Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ**, Dâru'l-Hayr, Beyrut 1990.

....., **Muğni'l-Lebîb 'an Kutubi'l-E'ârîb**, Dâru'l-fikr, Dımaşk 1964.

İBN İYÂZ, Cemâlu'd-dîn el-Hüseyn b. Bedr el-Bağdâdî, **Kavâidu'l-Mutârahe fî'n-Nahv**, Dâru'l-emel, Ürdün 2011.

İBN KAYYİM, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zuraî ed-Dımaşkî, el-Cevziyye, **İrşâdu's-Sâlik ilâ Halli Elfiyyeti İbn Mâlik**, Ezvâu's-selef, y.y. ts.

İBN MÂLİK, Ebû Abdillâh Cemâluddîn Muhammed b. Abdillâh et-Tâî el-Endelusî el-Ceyyânî, **Şerhu 'Umdeti'l-Hâfız ve 'Uddeti'l-Lâfız**, Matbaatu'l-'Ânî, Bağdat 1977.

İBN MANZÛR, **Lisânu'l-'Arab**, Dâru sâdır, Beyrut ts.

İBNU'N-NÂZİM, Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Muhammed, **Şerhu İbnu'n-Nâzım 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik**, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut 2000.

KAHRAMAN, Mehmet, "**İbn Rüşd ve ed-Darûriyyu fî Sınâ'ati'n-Nahv**", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Sivas 2014.

KILIÇ, Hulusi, "Kûfiyyûn", **DİA**, c. 26, İstanbul 2002.

el-KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, **el-Câmi' li 'Ahkâmi'l-Kur'ân**, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2006.

MUHAMMED et-TÂHİR, b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnusî, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, ed-Dâru't-Tûnusiyye, Tunus 1984.

MUHYİDDÎN, Muhammed b. Abdilhamîd el-Mısırî, **Minhatu'l-Celîl bi Tahkîki Şerhi İbn 'Akîl**, Dâru't-turâs, Kahire 1980.

el-MÂLEKÎ, Ahmed b. Abdunnûr, **Rasfu'l-Mebânî fî Şerhi Hurûfi'l-Me'ânî**, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1985.

el-MURÂDÎ, Ebû Muhammed (Ebû Alî) Bedruddîn Hasen b. Kâsım b. Abdillâh b. Alî, **el-Cene'd-Dânî fî Hurûfi'l-Me'ânî**, Dâru'l-kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut 1992.

-, **Tavzîhu'l-Makâsîd ve'l-Mesâlik bi Şerhi Elfiyyeti İbn Mâlik**, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire 2001.
- ÖZEL, Harun “**Zemahşerî ve Nahiv İlmindeki Yeri**”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Kahramanmaraş 2014.
- ÖZDEMİR, Sevim, “**Ebû Ali el-Fârisî ve Nahiv İlmindeki Yeri**”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Isparta 1996.
- ÖZCAN, Abdullah, **Şeyh Müşerref**, www.guleclerkoyu.com > **Şeyh Müşerref(hz)**, Erişim tarihi, 01.07.2018.
- SANCAR, Molla Bedruddîn, **es-Sîretu'z-Zâtiyye**, Şefkat Yayıncılık, İstanbul 2013.
-, **Tefsîru Ebde'i'l-Beyân li Cemî'i Âyi'l-Kur'ân**, el-Mektebetu'l-Hâsemiyye, Beyrut 2016.
-, **Bedî'u'l-Beyân li mâ 'asâ en yahfâ fi'l-Kur'ân**, Kahraman Yayınları, İstanbul 2010.
-, **er-Rihelât ilâ'd-Diyâri'l-Mukaddese**, y.y. ts.
-, **Vasiyyet**, Şefkat Yayıncılık, İstanbul 2013.
-, **Hulâsetu't-Tasrîf**, Şefkat Yayıncılık, İstanbul 2009.
-, **'Akîdetu'l-Mu'min es-Sedîde**, Şefkat Yayıncılık, İstanbul 1430.
-, **Tefsîru Hulâseti'l-Beyân li Cemî'i Âyi'l-Kur'ân**, y.y. 2017
- es-SÂMERRÂÎ Fâdıl Salih, **Me'ânî'n-Nahv**, Dâru'l-Fikr, Umman 2000.
- es-SUYÛTÎ, Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, **el-Behcetü'l-Merdiyye fî Şerhi'l-Elfiyye**, Dâru's-Selâm, Kahire 2000.
-, **Hem'u'l-hevâmi' Şerhu Cem'i'l-Cevâmi'**, Muessestu'r-risâle, Beyrut 1992.
- DAYF, Şevkî, **el-Medârisu'n-Nahviyye**, Dâru'l-Me'ârif, Mısır 2005.
- ŞEN, Ahmet, “**Muhammed Hayr el-Hulvânî'nin Nahivde Yenilikçi Yaklaşımları**”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 2010.

TOKAY, Ayşe, “**Nahiv Disiplininin Doğuşu ve Felsefi Arka Planı**”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Sivas 2006.

et-TEHTÂVÎ, Rifâ‘e Râfî‘i, **el-E‘mâlu’l-Kâmile**, Dâru’s-şurûk, Kahire 2010.

ÜRÜN, Ahmet Kâzım, **Klasik Arap Edebiyatı**, Çizgi Kitapevi, 2015, Konya

el-UŞMÛNÎ, Ebu’l-Hasen Nûruddîn Alî b. Muhammed b. Îsâ b. Yûsuf, **Menhecu’s-Sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik**, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1955 Beyrut.

VURUŞKAN, Hüseyin, “**Celâleyn Tefsîrinde Nahiv Uygulamaları**”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Erzurum 2012.

YILDIRIM, Aydın, “**Endûlûs’ta Arap Dili Çalışmaları**”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Van 2007.

ez-ZEMAHŞERÎ, Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, **el-Mufasssal fî ‘İlmi’l-‘Arabiyye**, Dâru Ammâr, Ürdün 2004